

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

**KATILIM BANKACILIĞININ TÜRKİYE ÖRNEĞİ
ÜZERİNDEN DÜNYA EKONOMİSİNE KATKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Mert ÖDEŞ

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

KATILIM BANKACILIĞININ TÜRKİYE ÖRNEĞİ
ÜZERİNDEN DÜNYA EKONOMİSİNE KATKILARI

Yüksek Lisans Tezi

Mert ÖDEŞ

Danışman: Doç. Dr. Nuray ERGÜL

İstanbul, 2020

ONAY SAYFASI

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Mert ÖDEŞ
Anabilim Dalı : Ortadoğu Ekonomi Politikası
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nuray Ergül
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Haziran 2020
Anahtar Kelimeler : Katılım Bankacılığı, İslami Bankacılık, Faiz

ÖZET

KATILIM BANKACILIĞININ TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN DÜNYA EKONOMİSİNE KATKILARI

Faiz, bütün semavi dinlerde yasaklanmış bir olgudur. Buna bağlı olarak inançlı insanlar, ekonomik düzende faizli işlemlere alternatif sistem arayışına girmişlerdir. Modern anlamda faizsiz bankacılık fikri 1960'larda Mısır ve Pakistan'da ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllardan itibaren faizsiz bankacılık adımları atılmaya başlamıştır. Dünyada İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık olarak nitelendirilen sisteme ülkemizde katılım bankacılığı denmektedir.

Bu bankalar, 1984 yılında ülkemizde *Özel Finans Kurumları* adı altında faaliyet göstermeye başlamışlar ve 2005 yılından itibaren katılım bankaları adını almışlardır. Katılım bankaları, faizsiz çalışma esaslarına dayalı olarak kar ve zarara katılma esasına göre fon toplama ve kullandırma yöntemleri geliştirmişlerdir. Başlangıçta sadece Müslüman nüfusun yüksek olduğu ülkelerde faaliyete geçen faizsiz bankacılık uygulamaları, günümüzde dünya genelinde birçok ülkede önemini artırmış ve faaliyete başlamıştır.

Bu çalışmada, katılım bankacılığının dünyada ve Türkiye'de nasıl bir gelişim gösterdiği incelenmiş, bu bankaların faizsiz çerçevede hangi fon toplama ve kullandırma yöntemlerini kullanarak faaliyet gösterdiği ifade edilmiştir. Buna bağlı olarak ülkemizde her geçen gün adından daha fazla söz ettiren katılım bankacılığının, ülke ekonomimize hangi konularda ne derece katkı sunduğu incelenmiştir. Katılım bankacılığının diğer ülkelerdeki faizsiz bankacılık çalışmalarıyla mukayesesi grafiklerle gösterilmiş, dünya ekonomisine neler vadettiği irdelenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Mert ÖDEŞ
Field : Political Economy of The Middle East
Supervisor : Associate Professor Nuray Ergül
Degree and Awarded and Date : Master – June 2020
Keywords : Participation Banking, İslamic Banking, Interest

ABSTRACT

THE PARTICIPATION BANKING'S CONTRIBUTIONS TO THE WORLD ECONOMY VIA THE CASE OF TURKEY

Interest is a forbidden phenomenon in all Abrahamic religions. Accordingly, religious people started to be in search of alternative system for interest bearing transactions in the economic order. The idea of interest-free banking in modern sense has emerged in Egypt and Pakistan in the 1960s. Since 1970's, steps have been taken for interest-free banking. The system, which is described as Islamic banking or interest-free banking in the world, is called participation banking in our country.

These banks started to operate under the name of Private Finance Institutions in our country in 1984 and they have been named as participation banks since 2005. Participation banks have developed fund raising and disbursement methods, which are based on participation in profit and loss, on the basis of interest-free working principles. Today, interest-free banking practices, which started operating only in countries with a high Muslim population at the beginning, have grown in importance, and they are in service in many countries around the world.

In this study, how participation banking made progress in both in Turkey and the world is analysed, and which fund raising and disbursement methods they are using within an interest-free framework are explained. Accordingly, it has been examined that in which subjects and to what extent participation banking that is becoming more and more popular in our country contributes to our economy. The comparison of participation banking with other interest-free banking systems is shown in graphics, and what this system promises to the world economy is questioned.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TABLO LİSTESİ	vii
GRAFİK LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
1. KATILIM BANKACILIĞININ GENEL ÇERÇEVESİ.....	3
1.1. İslamiyet'in Belirlediği Sınırlarda Bankacılık ve Finans.....	3
1.2. Katılım Bankacılığı Tanımı.....	4
1.3. Katılım Bankacılığının Gelişimi	6
1.3.1. Dünyadaki Tarihsel Gelişimi.....	6
1.3.2. Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi	19
1.4. Uluslararası Faizsiz Bankacılık Kuruluşları.....	20
1.4.1. İslam Kalkınma Bankası	20
1.4.2. İslami Araştırmalar ve Eğitim Enstitüsü	21
1.4.3. İslami Finans Kurumu Muhasebe ve Denetimi Örgütü.....	21
1.4.4. Uluslararası İslami Finans Piyasası	22
1.4.5. İslami Finansal Hizmetler Kurulu	22
1.4.6. İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı.....	23
2. KATILIM BANKACILIĞINDA FON TOPLAMA VE KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ	24
2.1. Katılım Bankacılığında Fon Toplama Yöntemleri	24
2.1.1. Özel Cari Hesaplar.....	25
2.1.2. Katılma Hesapları	26
2.2. Katılım Bankacılığında Fon Kullanırma Yöntemleri	27
2.2.1. Nakdi Fon Kullanırma Yöntemleri.....	27

2.2.2. Gayri Nakdi Fon Kullandırma Yöntemleri.....	50
2.2.2.1. Teminat Mektubu	51
2.2.2.2. Doğrudan Borçlandırma Sistemi	52
2.2.2.3. Akreditif	52
3. KATILIM BANKACILIĞININ TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN DÜNYA EKONOMİSİNE KATKILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	54
3.1. Katılım Bankacılığında Önde Gelen Ülkelerin Durumu	54
3.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığı.....	61
3.2.1. Atıl Fonların Kazanımı.....	62
3.2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesi	64
3.2.3. Reel Sektörün Finanse Edilmesi.....	65
3.2.4. Yabancı Kaynak Transferi.....	68
3.2.5. Rekabetin Geliştirilmesi	68
3.2.6. İstidama Katkısı.....	72
3.3. Türkiye’nin Katılım Bankacılığında Yarattığı Farklılıklar	74
4. SONUÇ	77
KAYNAKÇA.....	81

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Türk Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü (Aralık 2019).....	62
Tablo 2. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi (Milyon TL).....	63
Tablo 3. Katılım Bankalarında Kullanılan Fonların Gelişimi (Milyon TL)	66
Tablo 4. Katılım Bankalarında Toplanan Fonların Gelişimi (Milyon TL).....	69
Tablo 5. Katılım Bankalarında Öz Kaynakların Gelişimi (Milyon TL).....	71
Tablo 6. Katılım Bankalarında Şube ve Personel Gelişimi... ..	73

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa No.
Grafik 1. Küresel İslami Bankacılık Varlıklarının Payı (2018 2. Çeyrek İtibariyle)...	54
Grafik 2. Seçilmiş Ülkelerdeki İslami Bankacılık Varlıkları ve Ülkelerindeki Pazar Payları (2018 2. Çeyrek İtibariyle).....	55
Grafik 3. Bankacılık Sektörü İçerisinde Faizsiz Bankacılığın Seçilmiş Ülkelerdeki Yüzdesi (2018 2. Çeyrek İtibariyle).....	56
Grafik 4. Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerde İslami Bankacılık Aktif Varlıklarının Ortalama Karlılık Oranı... ..	57
Grafik 5. Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerde Bağımsız Faizsiz Bankaların Likidite Karşılama Oranı	58
Grafik 6. Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerde İslami Bankacılık Ortalama Toplam Sermaye Yeterliliği Oranı... ..	59
Grafik 7. Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerde İslami Bankacılık Net Kar Marjı	60
Grafik 8. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi (Milyon TL)	64
Grafik 9. Kullanılan Fonların Gelişimi (Milyon TL)	67
Grafik 10. Katılım Bankalarında Toplanan Fonların Gelişimi (Milyon TL)	70
Grafik 11. Katılım Bankalarında Öz Kaynakların Gelişimi (Milyon TL)	72

KISALTMALAR

AAOIFI :	Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
ABD :	Amerika Birleşik Devletleri
BAFIN :	Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht
BDDK :	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BIS :	Bank For International Settlements
DBS :	Doğrudan Borçlandırma Sistemi
DMI :	Dar-Al Mal Al-İslam
EFT :	Elektronik Fon Transferi
IDB :	Islamic Development Bank
IFSB :	Islamic Financial Services Board
IIFM :	International Islamic Finance Market
IIRA :	Islamic International Rating Agency
KDV :	Katma Değer Vergisi
KOBİ :	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
M.Ö. :	Milattan Önce
ÖFK :	Özel Finans Kurumları
POS :	Point Of Sale
SAV :	Sallallahu Aleyhi Vesellem
SPK :	Sermaye Piyasası Kurulu
SPV :	Special Purpose Vehicle
TBB :	Türkiye Bankalar Birliği
TKBB :	Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TL :	Türk Lirası
TMSF :	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

GİRİŞ

Günümüzde bankalar, ekonomik ve ticari hayatın vazgeçilmez aktörü konumundadır. Sıradan ticari bir işletme de herhangi bir çalışan da iktisadi işlemlerini yerine getirmek adına bankalara ihtiyaç duymaktadır. Mesela, günümüzde Point of Sale (POS) cihazı kullanmayan, maaşını banka aracılığıyla almayan çalışan bulmak oldukça zordur. Bu yüzden hem ithalat-ihracat yapan büyük şirketler hem de faturasını yatırmak isteyen sıradan vatandaş hatta sadece birikimlerini güvenilir bir yerde tutmak isteyen sıradan insanlar da bankalara ihtiyaç duymaktadır.

Bankaları, faaliyet alanlarına, işleyişlerine ve sermaye yapılarına göre beş grup altında sınıflandırmamız mümkündür; mevduat bankaları, yatırım bankaları, ticaret bankaları, emisyon bankaları ve katılım bankaları. Bankacılık sistemi içerisinde katılım bankacılığı, diğer bankacılık türlerine göre çok yenidir. Dünyada İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık olarak adlandırılan katılım bankacılığının fikri temelleri 1960'larda oluşmaya başlamış ve 1973'te yaşanan petrol krizinden itibaren İslam dünyasında biriken sermayenin de katkısıyla faizsiz bankacılık dünya genelinde ilgi görmeye başlamıştır.

Katılım bankacılığı veya yaygın kullanılan ismiyle İslami bankacılık, yalnızca inançları dolayısıyla faizli bankaların fon kullandırma veya toplama yöntemlerine katılmayan kişilere hitap etmemektedir. Katılım bankacılığı, aynı zamanda bir iktisadi sistem önerisidir. Faiz aracılığıyla zenginin daha zengin, fakirin daha fakir olacağı gerçeğini düşünürsek, reel ekonominin finansmanına destek olan katılım bankalarının küresel sosyal adaletsizliklere karşı da önemli bir rolü mevcuttur. Ülkemizde ve dünyada katılım bankacılığının görülen en önemli eksiklerinden biri, kendilerini tam anlamıyla ifade edememeleri ve insanların gözünde henüz gereken imajı edinememeleri olmaktadır. Bu konuda da en önemli görev elbette katılım bankalarına düşmektedir.

Bu çalışmada Türkiye örneği üzerinden katılım bankacılığının dünyaya sunduğu katkıları ve gelecekte neler vadettiği incelenmiştir. İlk bölümde öncelikle katılım bankacılığının tanımı yapılmış ve katılım isminin doğuşu anlatılmıştır. Dünyada ve Türkiye'de nasıl bir tarihsel gelişim gösterdiği incelendikten sonra faizsiz bankacılık alanında

alışmalar yapan küresel anlamda söz sahibi kuruluşlar kısaca tanıtılmıştır. İkinci bölümde, katılım bankalarının uyguladıkları fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri ele alınmış ve bu yöntemlerin temelleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından katılım bankacılığının Türkiye ekonomisinde oluşturduğu etkileri bazı istatistiklerin yer aldığı tablolarda açıklanmıştır. Son bölümde, faizsiz bankacılığın dünyada ne durumda olduğu incelenmiştir. Faizsiz bankacılık çalışmalarında birçok ülkenin hangi seviyede olduğunun grafiklerle açıklandığı bu bölümde ülkemizin istatistikleri mukayeseli olarak açıklanmaktadır. Sonuç bölümünde ise çalışmada elde edilen bulgular neticelendirilerek, katılım bankacılığının bugünü ve yarını ile alakalı beklentiler, öneriler ve tavsiyeler sunulmuştur.

1. KATILIM BANKACILIĞININ GENEL ÇERÇEVESİ

Katılım bankacılığının genel çerçevesi kapsamında İslamiyet'in belirlediği sınırlarda bankacılık ve finans, katılım bankacılığı tanımı, katılım bankacılığının gelişimi uluslararası faizsiz bankacılık kuruluşları ve İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı konuları açıklanmaktadır.

1.1. İslamiyet'in Belirlediği Sınırlarda Bankacılık ve Finans

Dinler, sadece bir inanç sistemi değil aynı zamanda hayatın tümünü kapsayan kurallar bütünüdür. İslam dini de hayatın her alanında kurallar koymuş ve tavsiyelerde bulunmuştur. Dinimizde birçok ayet ve hadiste ticaretin ve alışverişin sınırları çizilmiştir. Kabaca bu sınırlara değinmek gerekirse;

- Başkalarının malını haksız yollarla almayın.¹
- Bakara suresinin 275. ayetinde şöyle buyrulmuştur; *“Faiz yiyenler, şeytanın dokunduğu (cin çarpmış) kimse gibi (kabirlerinden) kalkarlar. (Bu ceza:) “Alışveriş de faiz gibidir.” demeleri nedeniyledir. Oysa Allah alışverişi helal, faizi ise haram kılmıştır”.*²
- Yine Bakara suresinin 188. ayetinde *“Kendi aranızda birbirinizin malını (İslam'ın yasakladığı rüşvet, faiz, gasp, aldatma gibi) batıl yollarla yemeyin. (Yanlış olduğunu) bile bile, yöneticilere rüşvet vererek, insanlara ait olan mallardan bir kısmını günah ile yemeyin.”* buyrulmuştur.³
- İsrafın da yasak olduğu İsra suresi 26. ve 27. ayetlerinde kesin bir dille söylenmiştir.
- Belirsizlik üzere hareket etmek de yasaklanmıştır.
- Dinimizde devletin piyasaya müdahale etmemesinin gerekliliği de vurgulanmaktadır.
- Zekatını ve vergisini hakkıyla vermek ve herhangi birinin hakkını sömürmemek kaydıyla, dinimizde zenginlik meşrudur ve lanetlenmemiştir.

¹ Kur'an, Nisa Suresi, Ayet 29.

² Kur'an, Bakara Suresi, Ayet 275.

³ Kur'an, Bakara Suresi, Ayet 188.

- Serveti stoklamamanın gerekliliği vurgulanmıştır.⁴
- Cimrilik yasaklanmıştır.⁵

Bu maddelere göre; İşlami finans kavramı, genel olarak her türlü iktisadi faaliyet ve işlemlerin İşlami kurallar çerçevesinde uygulandığı bir sistemdir. Bu sistem de genel çerçeve ayetler ve hadislerle çizilmiştir. Geriye insanların iradeleriyle bu kurallara uymayı tercih etmeleri kalmaktadır.

1.2. Katılım Bankacılığı Tanımı

Katılım bankacılığıyla alakalı literatürde birçok tanım mevcuttur. Ancak, bu tanımların ortak noktası fertlerin dini inançları doğrultusunda, faizsiz bankacılık uygulamalarından yararlanabilmelerine imkan veren bankalar oldukları yönündedir. Bu bağlamda katılım bankacılığı; faiz vermek veya almak istemeyen fert ve/veya kurumların finansman ihtiyaçlarını sağlamaları, modern bankacılık hizmetlerinden faydalanmaları ve tasarruflarını değerlendirme amacıyla kurulan ve müşterilerine sağladığı bankacılık hizmetlerinin karşılığında faiz vermeyen ve faiz almayan finans kurumları olarak tanımlanabilir.⁶

Katılım Bankacılığı, kurumların tüm finansal faaliyetlerini İşlami esaslar çerçevesinde gerçekteşirdiği sisteme verilen isimdir. Bir başka tanıma göre ise katılım bankacılığı, İşlami hukuk sistemine uygun şekilde düzenlenmiş, çalışma ilkelerini başta Kur'an ve Sünnet olmak üzere İşlami kurullarla temellendiren finans sistemidir. Katılım bankacılığı prensibiyle çalışan bankalar, faizsiz çalışmaları ve risk paylaşımı ilkeleriyle diğer geleneksel bankalardan ayırt edilirler.⁷

Katılım bankaları, öz sermayesine ilave olarak ülke dışından veya ülke içinden fon sahiplerine kâr veya zarara katılma hakkı vererek, fon toplayan ve topladığı fonları başta taahhüt edilmiş prensiplere göre her türlü zirai ve ticari alanda fon ihtiyacı olan kişi veya

⁴ Kur'an, Tevbe Suresi, Ayet 34.

⁵ Kur'an, Ali İmran Suresi, Ayet 180.

⁶ Türkmenoğlu, R. E. (2007). Katılım Bankacılığı ve Türkiye'deki Finansal Yapı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.12.

⁷ Pehlivan, P. (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki nemi. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16(31): 296-324, Nisan, s. 298.

kurumlara kullandıran mali kuruluşlardır. İslami finans sektörün önemli bir uygulayıcısı olmasından ötürü katılım bankacılığı, bankacılık sektörünün en önemli bileşenlerindedir. Dünyadaki Müslüman nüfusun İslami ilkelere uygun finans yöntemlerine yönelmesi, katılım bankacılığının oluşum ve büyüme sürecini hızlandırmıştır.⁸

Faizsiz bankacılık sisteminin karşı karşıya kaldığı en önemli problemlerden biri isimlendirme üzerine yaşanmıştır. Yurtdışında İslami bankacılık veya İslam bankacılığı olarak ifade edilirken, ülkemizde faizsiz bankacılık ve 2005 yılına kadar “Özel Finans Kurumları”(ÖFK) olarak adlandırılmıştır.

1999 yılında bugün hala bir katılım bankası olarak varlığını devam ettiren Albaraka Türk’ün üç ayda bir yayınladığı Bereket dergisinde Temel Hazıroğlu ve Mehmet Emin Özcan’ın bir makalesinde “katılım bankacılığı” ismi vurgulanmıştır. Zira, faizsiz bankacılık terimini, faizli bankacılığın bir alternatifi olarak göstermekle eleştirmişlerdir. Ancak bu bankalar esasen faizin alternatifi olarak kar payını temel almışlardır. Bir diğer eleştirileri ise İslam kelimesinin her faaliyetin önüne getirilerek yozlaştırılmamasının gerekliliği olmuştur. İslam ekonomisi, İslami gıda, İslam turizmi gibi tamlamalar ne kadar yanlışsa İslam ekonomisi tamlamasının da bir o kadar yanlış olduğunu savunmuşlardır. İnsanlar tarafından oluşturulan bir sistemin başına İslam kelimesi eklenerek tanımlanması, bir zaman sonra sistemde herhangi bir aksaklık oluştuğunda, bu aksaklığın farklı kesimler tarafından İslam’ı töhmet altında bırakmasına neden olabileceğinden dolayı yerine kara ve zarara birlikte ortak olmayı çağrıştıran “katılım bankacılığı” ismini önermişlerdir. En nihayetinde, 2005 yılında Özel Finans Kurumları uluslararası entegrasyonun da getirdiği gereklilikler neticesinde “katılım bankacılığı” adı altında bankalar statüsüne dahil olmuştur.⁹

Özel finans kurumları, 1999 yılından itibaren bankacılık kanununa tabi tutulsalar da unvanlarında “banka” ibaresi olmadığı için bazı karışıklıklara yol açmıştır. Bu sefer 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile 2005 yılında “Özel Finans Kurumu” ismi “Katılım Bankası” olarak değiştirilmiştir. Bankacılık Kanunu’na göre katılım bankası; “*Katılım Bankaları özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullanırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurtdışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye’deki*

⁸ Şekeroğlu, S. & Özer, K. (2017). Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı. Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD), 4(2): 15-25, s. 16.

⁹ Özsoy, M. Ş. (2012). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş. 1. Basım, İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. ss.89,90.

şubelerini ifade eder.” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰ Sonuç olarak bu kurumların sadece unvanları değişmiş olup faizsiz bankacılık ilkelerinde, çalışma prensiplerinde ve finansman yöntemlerinde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu gelişmelere binaen özel finans kurumları arasındaki koordinasyon ve işbirliğini sağlamak, sektörü daha ileri götürmek amacıyla 2001 yılında kurulan Özel Finans Kurumları Birliği'nin unvanı da Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) olarak değiştirilmiştir.¹¹

1.3. Katılım Bankacılığının Gelişimi

Katılım bankacılığının gelişimini dünyadaki tarihsel gelişimi ve Türkiye'deki tarihsel gelişimi olarak ikiye ayırmaktadır. Dünyadaki tarihsel gelişimi başlığı altında katılım bankacılığı alanında önde gelen ülkeleri de ayrıca incelenmektedir. Bu sayede ülkelerdeki faizsiz bankacılık çalışmalarını mukayeseli olarak açıklanmaktadır.

1.3.1. Dünyadaki Tarihsel Gelişimi

Faizsiz bankacılığın geçmişi, kar ve zarara katılım esasına dayandığı için aslında çok eski yıllara dayandırılmaktadır. Bazı kaynaklar, faizsiz bankacılığı Milattan Önce 2123-2081 yılları arasında Hammurabi'nin hükümdarlığındaki Babil'e kadar dayandırmaktadır. Tarihte Hammurabi Kanunları olarak geçen düzenlemelerin 100.-107. bölümleri arasında ikraz işlerinin uygulaması anlatılmaktadır. Bu düzenlemeler, tarihte faizsiz ekonomiye olanak sağlayan ilk örnek olarak görülmektedir. M.Ö. 427-347 yılları arasında yaşamış ünlü düşünür Eflatun da faizi ahlaka uygun görmeyerek reddetmekte ve faizin yasak olmasını talep etmektedir. Ona göre, ideal bir toplumda bireyler maddi menfaat fikrinden uzaklaşmalı, toplumda kıtlık ile aşırı servete fırsat verilmemeli ve para, kendisinden para kazanılan bir meta değil, servet elde etmede sadece bir aracı olmalıdır. Buna bağlı olarak Eflatun'a göre, ideal bir devlette kıskançlığa, ahlaksızlığa, bencillığe, eşitsizliklere ve kişisel düşmanlıklara yol açan faiz yasaklanmalıdır.¹²

¹⁰Türkiye Bankalar Birliği (2011). 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu. Yayın No. 273, Nisan, İstanbul

¹¹Cinbaş, K. Z. (2018). Katım Bankacılığında Fon Toplama ve Fon Kullanırma Yöntemleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.21.

¹²Şahan, A. (2015). Katılım Bankacılığının Gelişimi Türkiye'deki Durumu ve Kullanılan Yöntemler (Murabaha). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6.

Arap yarımadasında İslamiyet öncesinde faiz oldukça yaygındı. Fakat Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v) döneminde İslam dininin yaygınlaşmasıyla faiz yasaklanmış ve ticaret teşvik edilmiştir. Elleri sermayesi bulunan mal sahipleriyle anlaşma yaparak, kar/zarar ortaklığı da güdülerek ticaret yapılması öğütlenmiştir. Zira Efendimiz (s.a.v) de ticaret yaptığı dönemde benzer şekilde alışverişler yapıp kervanlara katılmıştır. Bu açıdan baktığımızda katılım bankacılığının en temel uygulamalarından biri olan mudarebe, bundan 1500 yıl önce de yapılmaktaydı.¹³

Osmanlı dönemindeki en önemli faizsiz bankacılık uygulaması ise para vakıflarıdır. Para vakıfları, adından da anlaşılacağı üzere kuruluştaki belli bir para ile kurulurlar. İnsanlığa hizmet etmek amacıyla Allah'ın rızasını da kazanmak amacını taşıyan insanların kurduğu vakıf fonlarıdır. Osmanlı mahkemeleri bu vakıfları 15. yüzyılın başında onaylamış ve 16. yüzyılın sonlarına doğru Anadolu'nun hemen hemen tamamında ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki birçok eyaletinde oldukça yaygınlaşmıştır. Varlıklı kişilerin para vakıflarına bağışladığı paralar borç veya nakit para almak isteyen insanlara verilmekte, onlar da belirli bir süreden sonra vakfa anaparayla birlikte fazladan bir parayı geri getirmektedir. Bu fazladan iade edilen paranın, basit bir faizden ibaret olup olmadığı ise hala tartışma konusudur.¹⁴

Yakın tarihe yani 20. yüzyıla baktığımızda ise en yakın somut adımın 1950'li yıllarda atılmaya başladığını görürüz. Hintli ve Pakistanlı alimler, 20. yüzyılda iktisadi ve maddi konularla alakalı iktisadi doktrinlerin toplumlara yön verdiğini ve bunun kalkınmanın önemli bir unsuru olduğunu savunarak, iktisat ilminin İslami değer ve hükümlerle bağdaştırılması çabası içerisine girmişlerdir. O dönemki alimlerin bugünkü faizsiz bankacılık olgusunun düşünce yapısının temellerini attığını da söyleyebiliriz. İlk olarak, modern katılım bankacılığı fikri Pakistan'da ortaya atılmış olmakla birlikte, bundan yıllar sonra Mısır'da somut olarak ilk faizsiz banka kurulmuştur.

Faizsiz bankacılık prensipleriyle dünyada ilk girişim Mısır Arap Cumhuriyeti'nde Mit Gamr kasabasında yaşanmıştır. Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır döneminde 1963-1967 yılları arasında bütün bankaların devletleştirilmesine karşı alternatif olarak geliştirilen bir deneme sonucunda ortaya çıkmıştır. Mısır'da genel olarak kırsal kesimde yaşayan insanların ticari ve tarımsal ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilen bu sistem, kırsal bankacılık

¹³ Hazıroğlu, T. (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi. İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi, 2(1):119-132, s.120.

¹⁴ Şahan, A. (2015). a.g.e., s.6.

prensipleri ile tasarruf bankaları mekanizması ilkelerinin bir kombinasyonu biçiminde oldukça ufak bir hacimde faaliyet gerçekleştirmiştir. Hacmi küçük olmasına rağmen bu girişim ilk defa hem ticari ortaklığı (kâr/zarar ortaklığı) hem bankacılığı hem takas hem sigorta hem leasing gibi alt finansman yöntemlerini aynı çatı altında buluşturmuştur. Yaklaşık olarak yakın zamanlarda Hindistan'ın bazı Müslüman bölgelerinde de “kooperatif bankacılık” uygulamalarının başladığını ve bunun da dünyadaki faizsiz finansman örneklerinin ilkelerinin arasına girdiğini söyleyebiliriz.¹⁵

1973 yılında gelindiğinde esasen en somut adımlardan biri atıldı. Cidde ilinde birçok Müslüman ülkenin ekonomiden sorumlu bakanlarının da katıldığı bir konferansta bu ülkelerin mevcuttaki sermaye fazlalarının kendi aralarında değerlendirilmesi gerekliliği ifade edilmiş ve bununla ilgili adımlar atılması için gerekli bildirimler yapılmıştı. Bunun için ortak bir kuruma ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmiş ve buna binaen iki sene sonra İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. Bu banka uluslararası düzeydeki ilk faizsiz bankadır. Bu bankanın kurulmasındaki gayesi Müslüman ülkelerin ekonomilerine katkı sunmaktır. Tamamen İslami kaidelere uygun kurulmuş ve bu şekilde çalışmaya başlamıştır.¹⁶

Aynı yıl içerisinde bir de Dubai İslam Bankası kurulmuştur. Bu banka ile faizsiz bankacılığa en önemli katkıyı verecek adım atılmıştır. Dubai'de kurulan bu banka faizsiz bankacılıkta kurulan ilk tam teşekküllü bankadır. Dubai İslam Bankası'nı, 1977 yılında Mısır'da kurulan Faysal İslam Bankası, Sudan'da kurulan Faysal İslam Bankası ve Kuveyt'te kurulan Kuveyt Finans Kurumları izlemiştir. Bu süreçten sonra artık faizsiz bankaların kurulması gerekliliğine inanç artmış ve bu bankalara güven duygusu günden güne artmıştır. Toplumun bu bankalara ilgisi de sermaye sahiplerini faizsiz bankacılığa yönelmek açısından teşvik etmiştir.

1977 yılında dünyada pazar anlamında çok büyük bir paya sahip olan Kuwait Finance House kurulmuştur. Bu gelişmeyle birlikte dünyada sadece bankacılık anlamında değil, diğer tüm finansal hareketlerde de İslami esaslara göre nasıl hareket edilebilir fikirleri sorgulanmaya ve geliştirilmeye başlamıştır. Örneğin; sigortacılığı tekafül kavramına dayandırarak sonraki dönemlerde bankacılık sistemine entegre etmişlerdir.

¹⁵ Eskici, M. M. (2007). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, s.15.

¹⁶ Bayındır, S. (2005). İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık. 1. Baskı, İstanbul, Rağbet Yayıncılık, s.42.

1991 yılında faizsiz bankacılığın standartlarını belirleme amacıyla Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI-İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu) adında uluslararası bir enstitü kurulmuştur. Kar amacı gütmeyen bu kuruluş, İslami finansın birçok alanında 100 standart yayınlamıştır. 2000’li yıllarda artık faizsiz bankacılık tamamen pazarlanabilir ve alan bulabilir hale gelmiştir. Hatta sadece Müslüman coğrafyalarda değil Amerika, Avrupa gibi kıtalara da yayılmaya başlamıştır. Mevcut ürünlerin yanında birçok yenilikçi ürünün de İslami kurallara uygun şekilde ürün yelpazesine eklenmeye başlamıştır. 2002 yılında faizsiz bankacılığı denetleme amacıyla yeni bir kuruluş daha meydana getirilmiştir. Malezya’da kurulan Islamic Financial Services Board (IFSB-İslami Finansal Hizmetler Kurulu) da ilgili kuruluşların denetleme ve düzenleme ihtiyaçlarına cevap vermektedir. 2006 yılında ise katılım bankacılığının değerinin ve öneminin artması ile birlikte İslami Yatırım Bankası kurulmuştur. Günümüzde İslam bankalarının ve faizsiz ekonominin gelişmesi sadece İslam ülkeleri ile sınırlı kalmamıştır. Amerika Birleşik Devletleri(ABD), İngiltere, Japonya, Almanya, Hollanda ve Danimarka gibi ülkeler başta olmak üzere Dünya’nın birçok ülkesinde bu tür faizsiz kurumlar faaliyet göstermektedir.

a. Ortadoğu ve Afrika’da Katılım Bankacılığı

– Mısır

Katılım bankacılığında modern anlamda ilk deneme 1963’te Mısır’ın Mith Gamr kasabasında olmuş ve bu uygulamayla Mısır’ın bilinen ilk İslami bankaya sahip ülke olarak literatüre geçmiştir. 1971’de de Nasr Sosyal Bankası bir faizsiz banka olarak çalışmaya başlamıştır. Bu bankanın kurulma amacı ülkenin sosyal devlet olma argümanlarına destek olmak ve İslami prensiplere göre sosyal sigorta ve sosyal yardımlarda bulunmaktır. 1975 yılında kurulan İslam Kalkınma Bankası’yla faizsiz bankacılığa rağbeti arttırmış ve 1977 yılında da Faisal İslam Bankası kurulmuştur. Bu bankanın hisselerinin bir kısmı Mısırlılara bir kısmı Suudi Arabistanlılara aittir. Mısır’da aynı Türkiye’de olduğu gibi geleneksel bankalar ve faizsiz bankalar birlikte çalışmaktadır. Bunun yanında 1920’den beri faaliyette olan Mısır Bankası, 1980 yılından itibaren klasik bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra faizsiz

bankacılık faaliyetlerine de başlamıştır. Geleneksel bankacılığa bir alternatif olarak günümüzde büyüyen faizsiz bankacılık, Mısır ekonomisinde önemli bir konuma sahiptir.¹⁷

– Birleşik Arap Emirlikleri

Birleşik Arap Emirlikleri; Dubai, Acman, Resü'l-Hayme, Abu Dabi, Füceyre, Şarika ve Ummül Kayveyn olmak üzere 7 emirlikten oluşmaktadır. Bunlardan Sharjah, Abu Dhabi, Ras al-Khaimah uluslar arası piyasalarda, özellikle Toptancı Bankacılık (Wholesale Banking) (Bankaların doğrudan doğruya veya İnterbank aracılığıyla diğer bankalar ve malî kuruluşlar ile yaptıkları büyük hacimli işlemler) ve kıyı bankacılığı (Off-Shore Banking) (ülke dışında sağlanan fonların yine ülke dışında kullanılarak amaçlayan ve sektörle ilgili her türlü yasa ve yönetmeliklerin dışında kalan serbest bankacılık) alanlarında gelişmiş emirliklerdir. Ülkenin faizsiz bankacılık alanında yaşadığı ilk tecrübe 1975 yılına dayanmaktadır. 1975 yılında Dubai İslam Bankası kurulmuştur. Bu banka dünyadaki ilk tam teşekküllü İslam bankası olarak literatüre geçmiştir. Böylelikle ülkede faizsiz bankacılığın hızla gelişimi sağlanmıştır. Bankanın işlevi diğer katılım bankalarında olduğu gibi fon sahiplerinin fonlarını toplayarak bunları reel sektöre yönlendirmek, sonrasında elde edilecek kar veya zararı paylaşmak, fon talebi olanlara ihtiyaç halinde fon kullanırmak ve bu işlemleri İslami prensiplere uygun yapmaktır.

Petrol rezerviyle ön plana çıkan ve ekonomisini geliştiren Birleşik Arap Emirlikleri, petrol dışındaki sektörlerini de geliştirerek daha fazla yatırımcıyı ülkesine çekmeyi hedeflemektedir. Birleşik Arap Emirlikleri'nde altı katılım bankası ile devam eden faizsiz bankacılık faaliyetlerinin dünyadaki faizsiz bankacılık içerisindeki yeri yaklaşık yüzde 10'dur. Ülkede faizsiz bankacılık, geleneksel bankacılığa alternatif olarak yapılmakta olup ülkede iki bankacılık faaliyeti gerçekleştirilmektedir.¹⁸

– İran

1979 yılında ülkede yaşanan İran devriminden sonra bankacılık sistemi tamamen kamulaştırılmıştır. İran Merkez Bankası'nın ismi İran İslam Cumhuriyeti Merkez Bankası olarak değiştirilmiştir. 1983 yılında serbest bankacılık kanununun kabul edilmesinin ardından

¹⁷ Çidem, T. (2020). Türkiye'de Katılım Bankacılığı: Mevcut Durum, Tartışmalar ve Öneriler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.44.

¹⁸ Özen, E. (2019). Katılım Bankacılığına Özgü Yatırım Araçları ve Dünyada Katılım Bankacılığı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, s.66.

1984 itibariyle faizsiz bankalar faaliyetlerine başlamıştır. Hatta o yıl itibariyle rejimin kararıyla tüm bankalar faaliyetlerini faizsizlik prensipleri üzerine kurmuşlardır. Buna bağlı olarak İran faizsiz finans piyasasının en önemli merkezlerinden biri konumuna gelmiştir. Bank Melli İran, Bank Mellat, Bank Sederat İran gibi bankalar, dünyadaki en büyük İslam bankalarındandır.¹⁹

Günümüzde İran devleti, bankacılık sistemine tamamen hakim olduğu için yapılan işlemler sonucu bankaların elde ettiği karı veya zararı aylık ve yıllık periyotlarla takip etmektedir. 34 adet bankanın bulunduğu ülkede katılım bankacılığının prensibinde de olduğu üzere kar elde edildiğinde müşterilere kar payları dağıtılmakta zarar oluşursa müşterilere zarar yansıtılmaktadır. Bankalar bugüne kadar hiç zarar etmemiştir.

– Kuveyt

Kuveyt de körfez ülkeleri arasında faizsiz bankacılık performansı ile önce çıkan ülkelerdendir. 1977’de kurulan Kuwait Finance House, ülkede faizsiz bankacılığın öncüsü olmuştur. Aynı zamanda ülkemizde 1989 yılında kurulan Kuveyt Türk Katılım Bankası’nın kurucu yapısıdır. Ülkede geleneksel bankacılığa alternatif olarak başlayan faizsiz finans çalışmaları, günden güne daha fazla rağbet görmüştür. 1991 Körfez Savaşı’na kadar Kuwait Finance House’un dünyanın en büyük katılım bankası olduğu söylenebilir. Körfez Savaşı’nın ülke ekonomisine verdiği zarardan dolayı sektörde gerilemiştir. İlerleyen dönemde sektöre sunduğu ürünlerle ve yenilikçi yapısıyla yeniden söz sahibi konuma gelmiştir. Ülkede İslami bankacılığın finans sektöründeki payı yaklaşık yüzde 40’tır.²⁰

– Sudan

Sudan, faizsiz bankacılık sektörüyle erken tanışan ülkelerdendir. 1976 yılında Prens Muhammed Al Faisal Al Saud, Sudan Devlet Başkanı Gaafar Nimeiri ile görüşerek Sudan’da İslami ilkelere uygun, faizsiz sistemle çalışan bir banka kurulmasını talep etmiştir. Bunun neticesinde, ülkede Faisal İslam Bankası adıyla resmi olarak 1977 yılının mayıs ayında faizsiz prensiple çalışan bir banka kurulmasına karar verilmiştir. Bunu takip eden süreçte hızla beş banka daha kurularak aktif olarak faizsiz bankacılık sistemine dahil olmuştur. Özellikle

¹⁹ Kelleroğlu, F. (2017). Katılım Bankacılığı Sistemi ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 44.

²⁰ Ercankal, R. R. (2019). Bankacılık Riskleri Kapsamında Katılım Bankacılığında Operasyonel Riskler ve Ekonomik Analizi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, s. 94.

Kuzey Afrika bölgesinde faizsiz bankacılıkta bir öncü olmuştur. Katılım bankalarının başarısı ve İslami hassasiyetler sebebiyle gerekliliği üzerine Sudan hükümeti, ülkedeki bütün finansal sistemin faizsiz bir yapıya dönüştürmüştür. Buna bağlı olarak Sudan’da faaliyet gösteren tüm bankalar, faizsiz finans yapısına göre faaliyetlerini yapmak durumunda kalmıştır. Şuan Sudan’da 37 bankayla faizsiz bankacılık faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.²¹

– Suudi Arabistan

İslam’da faizin haram kılınması gerekçesiyle 20. yüzyılın ortalarına kadar Suudi Arabistan’da herhangi bir bankacılık faaliyetine rastlanmamaktadır. Ancak, ülkede zorunlu ihtiyaç olan para sirkülasyonu için farklı alternatifler geliştirilmiştir. Örneğin; her yıl hac ibadetini yerine getirmek için Mekke’ye gelenler için para takası yapan uluslararası döviz piyasaları ile gayri resmi bankacılık faaliyetleri mevcuttu. Ülkenin yeraltı zenginlikleri nedeniyle 1950’lerden itibaren gelen yabancı petrol şirketlerinin harcamaları ve hükümetin yaptığı finansal anlaşmaların da getirdiği gereklilikler sebebiyle bankacılık faaliyetlerinin yapısal olarak düzenlenmesine gerek duyulmuştur. Buna bağlı olarak 1952’de İslami sınırlar ve ilkeler göz önünde tutularak Suudi Arabistan Para Ajansı kurulmuştur. Bu kurum faiz işlemlerinden kaçınarak ülkedeki merkez bankası işlevini görmüştür.

Dünyada faizsiz bankacılık çalışmaları başlayıp İslam Kalkınma Bankası’nın da kurulmasıyla Suudi Arabistan’da da artık faizsiz bankacılıkla alakalı gelişmeler görülmeye başlanmıştır. 1980 yılından itibaren ülkede faizsiz bankacılığa izin verilmiştir. İslami Araştırmalar ve Eğitim Enstitüsü’nün 1981 yılında kurulması ve 1983’te de Al Rajhi Bankacılık ve Yatırım Şirketi’nin ülkede faaliyet göstermeye başlamasıyla ülkenin faizsiz bankacılığa adım attığını söyleyebiliriz. Suudi Arabistan gibi sermaye sahibi bir ülkenin faizsiz bankacılığa geçişi elbette sektöre oldukça fayda sağlamıştır. Zira, birçok ülkede de Suudi Arabistanlı iş adamları ve devlet büyüklerinin faizsiz bankalar kurulmasına katkıları ve destekleri olmuştur.²²

Kurulan İslami Araştırmalar ve Eğitim Enstitüsü aracılığıyla faizsiz bankacılıkla alakalı birçok eğitim ve konferanslar düzenlenmiştir. Al Rajhi Bankacılık ve Yatırım Şirketi, finansal kiralama konusunda dünyanın en büyük kurumlarından biri olmuştur. Yine finansal

²¹ Kelleroğlu, F. (2017). a.g.e., s. 44.

²² Avcı, T. (2017). İslam Ülkelerinde Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Performanslarının Karşılaştırılması ve Performansları Üzerinde Etkili Olan Finansal Oranların Belirlenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.30.

kiralama alanında faaliyette bulunan ve farklı ülkelerde de yatırımları bulunan bir diğer büyük şirket Dallah Grubu'dur. Keza ülkede İslam Kalkınma Bankası, Dar-Al mal Al-İslam (DMI) ve National Commercial Bank gibi çok büyük sermayelerin yer aldığı bankalar da bulunmaktadır.²³

– Ürdün

Ürdün'de faizsizlik prensibini benimseyen ilk banka, 1979'da faaliyet izni almış olan Ürdün İslam Finansman ve Yatırım Bankası'dır. Toplumun iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarına cevap vermek ve bankacılık, yatırım ve finans faaliyetlerinde faizsiz sisteme göre çalışan banka, topladığı fonları da kalkınma alanında yapılan yatırımlarda kullanmak üzere kullanmıştır. Bu banka, birçok ülkede katılım bankalarının açılmasına da katkı sunmuştur. Ürdün'de bir diğer kurulan faizsiz banka ise, İslami Yatırım Ortaklığı'dır.²⁴

– Katar

Katar da faizsiz bankacılık faaliyetleriyle 1980'li yıllarda tanışmıştır. İlk olarak 1982'de Qatar Islamic Bank kurulmuş ve faizsiz bankacılık uygulamalarıyla ülkede adından söz ettirmiştir. 2005 yılında ise ülkemizde uygulaması olmayan ve büyük bir kesim tarafından uygulanması caiz görülmeyen pencere bankacılığına Katar Merkez Bankası tarafından onay verilmiştir. Yani ülkede faaliyet gösteren ama esasen katılım bankası olmayan geleneksel bankalara, müşterilerine faizsizlik ilkesine uyumlu ürünler sunma imkanı verilmiştir. Bu imkanı değerlendiren ve faizsiz ürünler de kullanan geleneksel bankalar arasında Doha Bank, The Hong Kong and Shanghai Banking Corporation ve Qatar National Bank gibi büyük bankalar da bulunmaktadır. Diğer Körfez ülkelerine nispeten faizsiz bankacılıkla geç tanışılmış olsa da ülkede sektörün günden güne geliştiğini söyleyebiliriz.²⁵

Katar Finans Merkezi'nde uygulanan katılım bankacılığı faaliyetlerini Katar hükümeti, yurt içinde ve yurt dışında konvansiyonel bankalara karşı adil rekabet etmesi amacıyla desteklemektedir. Katar'da diğer ülkeler tarafından finanse edilen uluslararası finans

²³ Eskici, M. M. (2007). a.g.e., s. 18.

²⁴ Uçar, M. (1993). Türkiye'de Dünya'da Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri. 1. Baskı, İstanbul, Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları, s. 52.

²⁵ Çidem, T. (2020). a.g.e., s. 76.

kurumları da katılım bankacılığı konusunda birçok faaliyette bulunmaktadır. Bu duruma Suudi Arabistan'ın El-Cezire kurumu örnek verebilir.²⁶

– Bahreyn

Bahreyn, ülke olarak küçük bir ülke olmasına rağmen 1970'lerde çıkan petrol krizi sonrası fiyatların artmasıyla ekonomisi canlanmaya ve büyümeye başlamıştır. Bu da beraberinde yabancı yatırımları arttırmış ülkede faizsiz bankacılık işlemlerine rağbeti arttırmıştır.

1979'da kurulan Bahreyn İslam Bankası, özel sermaye işlemleri ile her türlü mali ve yatırım işlemlerini İslami ilkelere uygun olarak gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ardından yine Bahreyn İslam Bankası'nın desteği ve ortaklığıyla, Kuveytli ve Bahreynli mali kurumların katılımıyla 1981 yılında Bereket İslam Yatırım Bankası kurulmuştur. Bahreyn Merkez Bankası'nın da faizsiz bankalara hizmet eden ilk merkez bankası olduğunu söyleyebiliriz.

Ülkede bugün birçok faizsiz sermaye kurumu ve faizsiz sigorta şirketi de faaliyet göstermekte ve halka yerel hizmetler sunmaktadır. Bunun yanında İslami Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe ve Denetim Örgütü (AAOIFI) ve Uluslararası İslami Finans Piyasası'nın Bahreyn'de kurulmuş olması da bu ülkenin faizsiz bankacılık anlamında ne derece merkezi konumda olduğunu gösterir niteliktedir. Buna bağlı olarak Körfez ülkelerinde sermaye sahibi birçok kişi ve kurum da mevduatlarını Bahreyn'de değerlendirmeyi tercih etmektedir.²⁷

b. Uzakdoğu ve Asya'da Katılım Bankacılığı

– Pakistan

1970'lerden önce Pakistan'da faizsiz bankacılık üzerine herhangi bir çalışma mevcut değildi. Ancak 1970'lerden itibaren Pakistanlı bazı düşünürlerin İslam'a uygun ekonominin nasıl olması gerektiği üzerine çalışmalar yapmaya başlaması üzerine İslami bankacılık da ülkenin gündemine girmiştir. Siyasi istikrarsızlıklar sonucu 1977 yılında genelkurmay başkanı Muhammed Ziya'ül Hak, devlet başkanlığına gelmiştir. 1947'de Pakistan İslam Cumhuriyeti olarak kurulan ülke, bu döneme kadar vaktini iç karışıklıklarla geçirmek durumunda kalmıştır. 1977 yılında devlet başkanı Ziya'ül Hak, faizsiz bir ekonominin nasıl olması

²⁶ Avcı, T. (2017). a.g.e., s. 25.

²⁷ Kelleroğlu, F. (2017). a.g.e, s. 43.

gerektiğinin taslağını İslam Düşünce Konseyi'nden hazırlamasını istemiş ve 1980'de hazırlanan bu rapor mecliste kabul edilmiştir. Bu dönemden sonra faizsiz ve İslami bankacılık faaliyetleri hız kazanmış ve devletin desteğini almıştır. Avustralya ve Yeni Zelanda Bankacılık Grubu, Pakistan'daki geleneksel bankacılıktan faizsiz bankacılığa geçişte özellikle mevzuat ve dökümantasyon anlamında önemli katkıda bulunmuştur. Pakistan Devlet Bankası aracılığıyla piyasada faizsiz bankacılık yapan bankalara rehberlik edilmekte ve uygulamaların İslami ilkelere uygun olması sağlanmaktadır. Zira ülkede Federal Şeriat Mahkemesi kurulmuş ve riba yargılamaları adı altında faizsiz bankacılık işlemlerinin İslam'a uygunluğu devlet tarafından denetlenmiştir. Sermayenin Asya kıtasına doğru kaydığı son yıllarda ise Pakistan'a ve dolayısıyla ülkedeki katılım bankacılığı sektörüne günden güne yatırımlar artmakta ve buna bağlı olarak gelişme göstermektedir.²⁸

– Malezya

Malezya, faizsiz bankacılık sisteminde dünyada önemli konumda olan bir ülkedir. Ülkede faizsiz finansla alakalı ilk çalışmalar, 1969'da Hacılar Yönetim Fonu ve Danışma Kurulu'nun kurulmasıyla başladı. Ülkenin ilk İslami Bankası 1983'te Bank İslam Malaysia Berhad adıyla kuruldu. 1994'te ise faizsiz bankacılık faaliyetleriyle alakalı olarak İslami interbank para piyasası kuruldu. 1999'da ülkede ikinci tam anlamıyla faizsiz bankacılık yapan Bank Muamalat Malaysia Berhad bankası kuruldu. 2005'te ise Kuwait Finance House Katılım Bankası ve Al Rajhi ve Asian Finance Katılım Bankası kuruldu. Günümüzde aktif olarak 16 adet katılım bankasının bulunduğu Malezya'nın dünya üzerindeki katılım bankacılığı sektöründeki yeri yaklaşık yüzde 10'dur.²⁹

Faizsiz bankacılığın günden güne büyüdüğü Malezya, aynı zamanda faizsiz sermaye piyasası olarak da dünyada en gelişmiş ülke konumundadır. Malezya Devleti'nin güçlü hukuki yapısı ve gelişmiş vergi sistemi, katılım bankacılığı için de ihtiyaç duyulan altyapıyı başarıyla sağlamakta ve gerekli ürün çeşitliliğini sağlamalarına imkan sunmaktadır. Zira etkin bir katılım bankacılığı için ülkedeki birçok hukuki ve finansal enstrüman da buna entegre

²⁸ Kelleroğlu, F. (2017). a.g.e, s. 44.

²⁹ İstanbul Üniversitesi Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (2013). İslami Finans Kavramı, Ürünler, Dünyada ve Türkiye'de Gelişimi ve Geleceği. İstanbul, s. 9.

olarak çalışmaktadır. Bu noktada Malezya’da birçok katılım bankacılığı ürününün diğer ülkelere oranla daha etkin kullanılabildiği görülmektedir.³⁰

c. Avrupa ve Amerika’da Katılım Bankacılığı

– İngiltere

Faizsiz bankacılığın başlangıcı her ne kadar Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu coğrafyalar ve Körfez ülkeleri olsa da Avrupa’da da faizsiz finans uygulamaları yapan birçok ülke vardır. Bunların başında gelen ülke İngiltere’dir. Faizsiz finansın İngiltere’deki bu geçmişi 1960’lı yıllara kadar dayanmaktadır. Ancak bu uygulamaların önemi 1990’lı yıllarda anlaşılmaya başlanmıştır. Katılım bankacılığı ve faizsiz finans alanında İngiltere’nin önemli bir konumda olmasının sebepleri olarak; 1990’lı yıllarda ülkede yaklaşık iki milyon Müslüman nüfusun olması ve bu insanların finansal konularda İslami ilkelere uygun yaşamayı istemeleri, Barclays ve Gatehouse gibi geleneksel bankaların pencere bankacılık yöntemiyle faizsiz finans sistemini de ülkede uygulamasını sayabiliriz. İngiltere’nin bu noktada konuya pragmatist yaklaşarak katılım bankacılığı sektörünün önünü açtığını söyleyebiliriz.

Keza İngiltere, hukuki ve teknik konularda faizsiz bankacılık yöntemlerinde düzenlemeler yaparak Londra’yı katılım finans için merkez haline getirmeye çalışmaktadır. Günümüzde İngiltere’de 20 banka faizsizlik prensipleri uygulanan ürünleri müşterilerine sunmaktadır. İngiltere’nin finans konusunda gelişmiş olması ve özellikle Londra’nın finansın merkezi konumda olması, İngiltere’nin katılım bankacılığı sektöründeki argümanları da kullanarak burayı bir çekim merkezi haline getirmesini kolaylaştırmıştır. 2013 yılının mart ayında faizsiz finans alanında kullanılan ürünleri kanunlaştırmak için İslami Finans Görev Gücü’nü kurmuştur. İngiliz hükümeti bu konuda yaklaşık 25 geliştirici ve düzenleyici hizmetler sunmuştur. Bunun yanında İngiltere’de bulunan üniversitelerde toplam 69 faizsiz finans dergisi bulunmaktadır.³¹

– Almanya

Almanya’da 1960’lı yıllardan itibaren işçi ihtiyacına binaen yüksek oranda Türk işçi göçü almıştır. Buna da bağlı olarak Müslüman nüfus sayısı ülkede yıldan yıla artış

³⁰ Çidem, T. (2020). a.g.e., s. 45.

³¹ Dereci, M. (2020). Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Finans. Katılım Finans Dergisi, (9), <https://www.katilimfinans.com.tr/dunyada-ve-turkiyede-faizsiz-finans/> (19 Mayıs 2020)

göstermiştir. En son istatistiksel verilere göre Almanya'daki Müslüman nüfus sayısı 5-6 milyon civarına ulaşmıştır.

Almanya'da 1990'larda İslami banka olarak geçen herhangi bir faizsiz banka bulunmamaktaydı. Ancak geleneksel bankacılık faaliyetleri yürüten Deutsche Bank, Unicredit gibi bankalarda ilk İslami banka telaffuzları 1990'lı yılların sonlarına doğru geçmeye başladı. Almanya'da İslami banka olmamasına rağmen Deutsche Bank, Unicredit gibi geleneksel bankalar bazı Arap ülkelerinde İslami bankacılık kurma taleplerinde bulundular. 2006'da Frankfurt'ta 2006 yılında kurulan İslami Bankacılık ve Finans Enstitüsü'nü Almanya'da faizsiz bankacılığın dönüm noktası olarak görebiliriz. O günden sonra Almanya'da faizsiz bankacılık daha fazla konuşulmaya ve rağbet görmeye başlamıştır.³²

Almanya'da ilk İslami banka, 2015 yılında Türkiye'de 1989 yılında kurulmuş olan Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın bir iştiraki olarak ilk işlemlerine başlamıştır. KT Bank adıyla kurulan banka, Almanya'da İslami prensipleri esas alan ilk faizsiz banka olma özelliği taşımaktadır. KT Bank, Alman Bankalar Düzenleme ve Denetleme Kurumu olan Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (BaFin) tarafından Alman denetleme yasasına tabi bir kredi kurumu olarak yetkilendirilmiştir. İslami prensiplere uyarak tüm ürün ve hizmetleri müşterilerine sunmayı amaçlamaktadır. Almanya'nın Avrupa'daki en büyük ekonomilerden olduğunu ve Müslüman nüfusunun da günden güne arttığını da düşünürsek katılım bankacılığı sektörünün ülkede günden güne daha da büyüyeceğini öngörebiliriz.³³

– Bosna Hersek

Bosna Hersek'te faizsiz bankacılık konusunda ilk gelişmeler 1990'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Saraybosna'da bir katılım bankası kurulmuş ama bu başarısız bir deneme olmuştur. Zira banka faaliyetlerinde geleneksel bankalarda olduğu gibi faizli işlemleri benimsemiştir. Yine 1996 yılında bir başka katılım bankacılığı denemesi olarak Orient adında bir banka kuruldu. Bu banka İslami prensiplere uygun şekilde faizden kaçınarak ürün ve hizmetlerini sunuyordu. Ancak bu banka da yeterli desteği bulamayıp sermayeyi kendine çekemeyince kapatılarak başarısız olmuştur. 2000 yılında kurulan Bosna Bank, ülkede katılım bankacılığı faaliyetlerini başarıyla sürdürmüş ve günümüze kadar gelmiş tek katılım bankasıdır. Nüfusunun önemli bir kısmı Müslüman olan ülkede daha fazla katılım bankası

³² Özen, E. (2019). a.g.e., s.60.

³³ KT Bank AG. Hakkımızda. <https://www.kt-bank.de/tr/hakkimizda/kt-bank/>, (19 Mayıs 2020).

açılması beklenmekte olmasına rağmen siyasi ve bürokratik engellerin çokluğu buna müsaade etmemektedir.³⁴

– Amerika Birleşik Devletleri

Amerika Birleşik Devletleri, faizsiz finans sektörüyle yakın zamanda tanışmamıştır. 1980’li yıllarda ülkedeki Müslüman nüfusun da artmasıyla birlikte ülkenin batısında kurulan iki finansal şirketle faizsiz finans sektörünün başladığını söyleyebiliriz. Bu şirketler Muslim Saving and Investments ve American Finance House Lariba’dır. 2001 yılında da Guidance Residential Finance adında yeni bir şirket kurulmuştur. Bu şirketlerin genel olarak ortak yönleri, Müslüman insanların araba ve ev gibi ihtiyaçlarını almak için ihtiyaç duydukları finansman desteğini İslami prensiplere uygun şekilde verebilmektir.³⁵

Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere gibi özel olarak faizsiz bankacılık sistemini düzenleyen kanunlar koymamıştır. Konvansiyonel bankalar ülkede nasıl bir yasaya ve denetlemeye tabiyse İslami bankacılık faaliyetleri gerçekleştiren kuruluşlar da aynı yasaya tabidir. ABD’de bankacılığın yasal düzenlemelerinden sorumlu yapı Para Birimleri Denetleme Bürosu ve 1930’lu yıllarda birçok bankanın iflas etmesi ile devletin kurduğu Federal Mevduat Sigorta Şirketi’dir. Özünde bu kurullar geleneksel bankaların denetlemesiyle yükümlüdür. 1997 yıllarında Para Birimleri Denetleme Bürosu, murabaha ile yapılan konut finansmanı ve finansal kiralama gibi faizsiz bankacılık ürünlerinin müşterilere sunumunu onaylamıştır.³⁶

Amerika Birleşik Devletleri’nde şu anda 25 civarında faizsiz bankacılık alanında faaliyet gösteren kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlardan hacim bazında en yüksek hacimde bulunan kurumları sıralamak gerekirse, en başta American Finance House Lariba gelmektedir. Bankanın kurucuları ve yönetim kurulu Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu sebeple, ülkede diğer bankalara göre tercih edilmektedir. İslami esaslara uygunluk konusunda azami önem verilmektedir. University Bank, Michigan’da kurulan, yönetim kurulu ve kurucuları ABD’li kişilerden oluşan bir bankadır.³⁷ Ancak, müşterilere sunulan ürün ve hizmetler, İslami esaslara uygun şekilde yapılmaktadır. Bunun yanında Harvard Islamic Finance Program, Harvard

³⁴ Özen, E. (2019). a.g.e., s. 62.

³⁵ Kelleroğlu, F. (2017). a.g.e., s. 47.

³⁶ Morales, R. A. & Shiblaq, B. (2016). Islamic Finance and Markets. Law Business Research Ltd., s. 51.

³⁷ Çürük, S. A. (2013). İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.116.

Üniversitesi tarafından kurulmuş bir İslami finans kuruluşudur. Faizsiz finans konusunda yatırım ve fon kullandırma konusunda uygulamalar yapmaktadır.

1.3.2. Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi

Ülkemizdeki faizsiz bankacılığının geçmişi, birçok kaynakta Osmanlı Devleti dönemindeki para vakıflarına dayandırılmaktadır. Para vakıfları aracılığıyla toplanan paraların vakfedenlerin belirlediği kurallara göre işletilmesi şarttır. Para vakıflarının işletilmesinde karz-ı hasen, mudarabe müşareke, bey'ul-'iyne, istiğlal vs. gibi fon toplama yöntemleri gibi birçok yöntemle başvurulmuştur.³⁸

1913'te Osmanlı Devleti'nde faizsiz ekonomi alanında yeni bir girişim ortaya çıkmıştır. 13 girişimci iş adamının bir araya gelmesiyle Adapazarı İslam Ticaret Bankası kurulmuştur. Bankanın temel amacı, faizle borç veren tefecilere ve bankerlere karşı çiftçilere ve esnaflara faizsiz şekilde finansman sağlamaktır. Günümüzde kullanılan birçok finansal argümanı kullanmış olmasalar da o dönem birçok çiftçinin derdine çare oldukları söylenebilir. Ancak, Cumhuriyet tarihimizde kurulan katılım bankaları arasında Türk Ticaret Bankası'nı sayamayız. 1924'te, Adapazarı İslam Ticaret Bankası Türk A.Ş. , 1928'de Adapazarı Türk Ticaret Bankası A.Ş. ve 1937'de Türk Ticaret Bankası A.Ş. adlarını almıştır. Kuruluşta Adapazarı'nda olan merkezi, 1934'te Ankara'ya, 1952'de İstanbul'a taşınmıştır. 1997 yılında ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir.

Dünyada İslami bankacılığın 1970'li yıllarda hızla yayılması Türkiye'de de faizsiz çalışmaya inanan önemli bir kesimde yankı bulmuştur. Dünyadaki katılım bankalarının başarısı her ne kadar Türkiye'de dikkat çekse de yürürlükteki bankacılık kanunları, ülkemizde katılım bankalarının kurulmasına gerekli altyapıyı sağlamamaktaydı. Dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın hazırladığı ve Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in onayladığı 16.12.1983 tarih ve 83/7506 sayılı Kararname ile tasarruflarını faizsiz esaslara göre değerlendirmek isteyen vatandaşlara bu olanağın tanındığı görülmektedir.³⁹ Dünyada bu bankacılık modeline İslami banka veya İslam bankacılığı adı verilirken Türkiye'de faizsiz bu kurumların genel adı “Özel Finans Kurumları” olarak belirlenmiştir.

³⁸ Keskin, S. (2013). Para Vakıfları ve Davutpaşa Mahkemesi'ndeki Para Vakfiyeleri. http://www.isav.org.tr/img/20131030_4127313495.pdf , (19 Mayıs 2020), s. 7-20.

³⁹ Ustaoglu, D. (2014). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 25.

Kararnamenin ilk maddesinde özel finans kurumlarının kuruluş, faaliyet ve tasfiyesine ilişkin esaslar T.C. Merkez Bankası'nın görüşü alınmak şartıyla Başbakanlığın yetkisine bırakılmıştır. Böylelikle özel finans kurumlarının bankacılık sistemiyle entegrasyonu da geçici olarak sağlanmıştı. Özel finans kurumlarının 25 Şubat 1984 tarihinde hukuki statüsü de tamamlandıktan sonra Türkiye'de ilk olarak Albaraka Türk 1984 yılında ile ikinci olarak da Faisal Finans 1985 yılında kurularak faaliyetlerine başlamışlardır. Daha sonra bu finans kurumlarını sırasıyla Kuveyt Türk Finans 1989 yılında, Anadolu Finans 1991 yılında, İhlas Finans 1995 yılında kurularak takip etmiştir.⁴⁰

Ülkemizde özel finans kurumlarının kuruluş ve faaliyetleri 19 Aralık 1999'a kadar 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenmekteydi. Ancak bu kurumlar banka statüsünde bankacılık hizmeti sunmuş olsalar da nihayetinde kanunlarımızdaki yerleri bankalardan ayrı tutulmaktaydı. Bu nedenle özel finans kurumları hem yurtiçi hem de yurtdışı işlemlerinde zaman içerisinde birçok sorunla karşılaştılar. Bu sorun ve aksaklıkların giderilebilmesine ve özel finans kurumlarının bankacılık sistemine uyumuna katkı sağlamak amacıyla 1999 yılında çıkarılan 4491 sayılı Kanun ile özel finans kurumları da 4389 sayılı Bankalar Kanunu'na tabi tutularak banka statüsüne sahip olmuşlardır.

1.4. Uluslararası Faizsiz Bankacılık Kuruluşları

Faizsiz bankacılık sistemi, dünya üzerinde rağbet görmeye başladıkça ve birçok ülkede sektörel anlamda gelişme gösterdikçe artık yerel veya bölgesel olmaktan çıkmış, küresel bir olguya dönüşmüştür. Buna bağlı olarak, faizsiz bankacılık üzerine küresel anlamda düzenleyici, denetleyici, birleştirici ve yön verici kuruluşlar kurulmuştur.

1.4.1. İslam Kalkınma Bankası (IDB - Islamic Development Bank)

Birçok faizsiz bankacılık faaliyeti yürütülen ülkenin ekonomiden sorumlu bakanlarının bir araya geldiği toplantıda İslam Kalkınma Bankası'nın kurulmasına karar verilmiştir. Ülkelerin temel amaçları, ekonomik olarak geri kalmış Müslüman ülkelerin ve diğer ülkelerdeki Müslüman kesimin İslami finansman imkanları dahilinde ekonomik ve sosyal

⁴⁰ Altaylı, H. (2019). Katılım Bankacılığı Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Analiz. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Avrasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 26.

gelişimini sağlamaktır. İslam Kalkınma Bankası, 20 Ekim 1975'te resmi olarak faaliyetlerine başlamıştır. Bu bankanın merkezi, Suudi Arabistan'ın bir şehri olan Cidde'dedir. Ekonomik kalkınma için gerekli finansmanı İslami kurallara uygun bir şekilde sağlamakta, proje ve yatırımlara faizsiz fon kullandırma yöntemleriyle destek olmaktadır. İslam Kalkınma Bankası'nın fonksiyonlarını ise; üye ülkelerde uygun görülen faydalı projelere ve kuruluşlara finansal destek sağlayarak ortak olmak, kalkınmaya katkı sağlayacak özel veya kamu sektöründeki projelere finansman sağlamak, üye ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesine destek olmak ve ekonomik işbirliğinin artmasını sağlamak olarak sıralayabiliriz.

Şuan İslam Kalkınma Bankası'nda 57 ülke üye konumundadır. 2019 verilerine göre İslam Kalkınma Bankası'nda en yüksek sermaye oranına sahip ülke %23,50 ile Suudi Arabistan'dır. İslam Kalkınma Bankası'nın kurucu üyelerinden biri olan Türkiye, %6,45 sermaye payı ile 9. sırada bulunmaktadır.⁴¹

1.4.2. İslami Araştırmalar ve Eğitim Enstitüsü

1981 yılında İslam Kalkınma Bankası Grubu'nun bir birimi olarak yine Suudi Arabistan'da kurularak çalışmaya başlamıştır. İslam ekonomisiyle ilgili araştırma, bilgilendirme, eğitim ve teknik yardım gibi alanlarda çalışmak ve katkı sunmak için kurulmuştur. İslami Araştırmalar ve Eğitim Enstitüsü'nün temel görevlerini sıralamak gerekirse; İslami Kalkınma Bankası üyesi ülkeler ve diğer Müslüman toplulukların ekonomik ve sosyal gelişimi için mevcuttaki finansmanın nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin araştırmasını yapmak, İslami finans konusunda eğitimler vermek ve bu konuda sunulabilecek projelere finansman sağlamak, arzu eden ülke ve kurumlara İslam ekonomisi hakkında danışmanlık hizmeti vermek, ülkelerdeki faizsiz bankacılık verilerini toplayıp rapor haline getirmek ve analizini yapmak, ihtiyaca binaen değişen finans sisteminde yeni faizsiz finansal ürünler üretmek ve bunları finanse etmek olarak sıralanabilir.⁴²

1.4.3. İslami Finans Kurumu Muhasebe ve Denetimi Örgütü (AAOIFI)

İslami Finans Kurumu Muhasebe ve Denetim Örgütü, 1991 yılında Bahreyn'de kurulmuştur. Faizsiz bankacılık hizmeti veren finans kurumları için denetim, muhasebe, etik

⁴¹ Çidem, T. (2020). a.g.e., s. 44.

⁴² IRTI. What We Do. <https://irti.org/what-we-do/>, (20 Mayıs 2020).

standartlarını hazırlayan özerk ve uluslararası bir kurumdur.⁴³ Kurumun amacı; uluslararası anlamda İslami finans uygulamalarının İslami ilkeler çerçevesinde raporlanması, standardize edilmesi ve uyumlaştırılmasıdır. Kurum tarafından çıkarılan standartları uygulayan finans kurumlarının uygunluğunun denetiminin yapılması ve belirlenen vizyon doğrultusunda düzenli seminerler, konferanslar düzenlenip yayınlar yapılması da görevler arasındadır. Buna bağlı olarak, İslami finans sektörünün sağlam adımlarla büyümesi ve sarsılmaması amaçlanmaktadır. Ancak, İslami Finansal Kurumu Muhasebe ve Denetim Örgütü tarafından yayınlanan standartların uygulanması, bazı ülkelerde zorunlu iken, bazı ülkelerde ise isteğe bağlıdır.⁴⁴

1.4.4. Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM-International Islamic Finance Market)

Uluslararası İslami Finans Piyasası, 2002'de Bahreyn Krallığı'nın çıkardığı kraliyet kararnamesiyle merkezi Bahreyn'de olmak üzere kâr amacı gütmeyen ve bağımsız bir altyapı geliştirme kuruluşudur. Uluslararası İslami Finans Piyasası; Bahreyn, Malezya, Endonezya, Brunei, Sudan, Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve İslam Kalkınma Bankası gibi daimi üyelerin ortaklığıyla kurulmuştur. Aynı zamanda Dubai Uluslararası Finans Merkezi Kurumu, Pakistan Devlet Bankası, Kazakistan Ulusal Bankası ve faizsiz finans sektöründe etkin birçok uluslararası ve ulusal kurum tarafından da desteklenmektedir.⁴⁵ Temel amaçları ise; faizsiz bankaları denetleyen/düzenleyen kurumlar arasında işbirliğini inşa etmek, finans ürünlerde vade yapısını düzenlemek ve böylelikle likidite sorununu aşmak, ülkelerin varlığa dayalı menkul kıymet çıkarmalarını desteklemek, İslami para ve sermaye piyasaları kurmak ve geliştirmek, finansman ürünlerinin şablonlarını standardize hale getirmek olarak sıralanabilir.

1.4.5. İslami Finansal Hizmetler Kurulu

İslami Finansal Hizmetler Kurulu, 2002 yılında Malezya'da kurulmuş ve 10.03.2003 tarihinde çalışmalarına fiili olarak başlamış uluslararası bir kuruluştur. İslami Finansal Hizmetler Kurulu, sekiz ülke ve bir de İslam Kalkınma Bankası olmak üzere dokuz üyeyle kurulmuştur. Kurucu ülkeler; Malezya, Endonezya, Bahreyn, Sudan, Suudi Arabistan, İran,

⁴³ AAOIFI History. <http://aaoifi.com/our-history/?lang=en>. (20 Mayıs 2020).

⁴⁴ Ağkan, F. (2018). AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), https://www.researchgate.net/publication/324457681_AAOIFI_Standartlari_ve_Turkiye_Katilim_Bankalarinda_Uygulana_bilirliigi, s. 240.

⁴⁵ IIFM. Corporate Profile, <https://www.iifm.net/about-iifm/corporate-profile/>, (20 Mayıs 2020).

Kuveyt ve Pakistan'dır. Aralık 2019 itibariyle 184 üyesi, 78 yetki ve denetim otoritesi, 9 uluslararası kuruluş ve 57 ülkede faaliyet gösteren 97 piyasa oyuncusu (profesyonel firma, finans kurumu, endüstri birliği ve borsa) mevcuttur. Türkiye'den de 4'ü katılım bankası olmak üzere toplam 9 kuruluş, bu kurulun üyeleri arasındadır.⁴⁶

İslami Finansal Hizmetler Kurulu'nun amaçlarına değinmek gerekirse; faizsiz bankacılık sektörünün gelişimine destek vermek amacıyla bankacılık faaliyetleriyle alakalı düzenleyici standartlar oluşturmak, İslami finans sektöründe müşterilerine ürünler sunan kurumların etkin denetimi konusunda rehberlik etmek ve sektör için riskleri belirlemek, yönetimi ve ölçümüyle alakalı kriterler belirlemek, üye ülkeler arasında İslami finans sektörünün geliştirilmesinde işbirliği yapmayı sıralayabiliriz.

1.4.6. İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı (IIRA-Islamic International Rating Agency)

Merkezi Bahreyn'de bulunan İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı, 2005'te İslam Kalkınma Bankası'nın kurduğu bir altyapı kurumudur. İslami finans ilkelerine uygun konularda işlem yapan bankalar hakkında değerlendirmeler yapar ve bu değerlendirmeler müşteriler ve yatırımcılar açısından karar alma sürecinde önem taşımaktadır. Ayrıca İslam ülkelerinde eğitim alanında çeşitli faaliyetler organize etmektedir. Bu eğitimlerde İslami finans kavramının yeni pazarlara tanıtılması ve daha derin bir anlayışa sahip olunması hedeflenmektedir.⁴⁷

⁴⁶ IFSB. About IFSB Background, <https://www.ifsb.org/background.php>, (20 Mayıs 2020).

⁴⁷ IIRA. Corporate Profile, <http://iirating.com/corprofile.aspx>, (20 Mayıs 2020).

2. KATILIM BANKACILIĞINDA FON TOPLAMA VE KULLANDIRMA YÖNTEMLERİ

Finans sektöründe İslam'a uygun işlemler yapabilmek için öncelikle İslam'ın çizdiği sınırlar bilinmelidir. Zira İslam dini ayetler ve hadislerle toplumsal yaşamın bir parçası olan bireyler arası alışverişle alakalı da birçok kural koymuş ve tavsiyelerde bulunmuştur. Kapitalist düzenin aksine İslami finans sistemi, daha çok kazanmayı bir hırs haline getirmeyen, başkasının kazancına göz dikmeden helal dairede para kazanan daha insani bir dünya görüşüne ve çalışma ahlakına sahiptir.⁴⁸

İslam'ın belirlediği temel kurallara binaen faizsiz bankacılığın da temel ilkelerini kısaca şöyle sıralamak mümkündür;⁴⁹

- Ahlakın esas alındığı bir iktisadi ilişki oluşturulmalıdır.
- Faizsizlik prensibi birinci kuraldır. Faizin her türüsü lanetlenmiş ve kesin dille yasaklanmıştır.
- Finansman varlığa dayalı olmalıdır. Faaliyet alanı reel ekonomi alanıdır.
- Fon toplama ve kullandırmada katılım ve ortaklık esastır.
- Temelde risk paylaşımı kavramı benimsenmeli, riskler birlikte üstlenilmelidir.
- Para ticari bir mal değildir, sadece bir mübadele aracıdır.
- Dayanak olarak açık bir alışveriş sözleşmesi olmalıdır.
- Haksız kazanç, yapay müdahale ve karaborsacılık yasaktır.
- Piyasadaki her türlü belirsizlikten uzak durulmalıdır.
- Faaliyetlerde ve sunulan ürünlerde meşruluk esas alınır.
- Her durum ve ihtimalde adalet kavramı esas alınır.

2.1. Katılım Bankacılığında Fon Toplama Yöntemleri

Konvansiyonel bankalardan farklı olarak katılım bankaları, katılım prensibine göre kar veya zarara ortak olma mantığıyla fon toplama işlemlerini gerçekleştirmektedir. Katılım bankalarında genel olarak kaynaklarda en büyük pay, katılım hesaplarına aittir. 5411 sayılı

⁴⁸ Ekinci, İ. (2005). Din ve İktisadi Hayat. İsmail Ekinci Resmi İnternet Sitesi Wordpress & Magazine Basic, Ankara, <https://www.ismailekinci.com/?p=97>, s. 4.

⁴⁹ Hazıroğlu, T. (2018). Katılım Ekonomisi., Yeni Zihin Yeni İktisat. 1. Baskı, İstanbul, İz Yayıncılık, s. 253.

Bankalar Kanunu'nun 3. maddesinde “*Katılım fonu; katılım bankaları nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan parayı*” ifade eder olarak tanımlanmıştır. Bu tanıma göre katılım fonu; özel cari hesap ve katılım hesaplarından oluşmaktadır.⁵⁰

2.1.1. Özel Cari Hesaplar

2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun 3. maddesine Bankalar Kanunu'nun 3. maddesine göre, özel cari hesap; “*katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları*” ifade etmektedir.⁵¹ 2001 yılında çıkarılan Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelikte ise özel cari hesap; “*Özel Finans Kurumları'nda, Türk Lirası veya yabancı para cinsinden nama yazılı olarak “özel cari hesap cüzdanı” karşılığında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan, karşılığında hesap sahibine anapara dışında faiz, kar ve sair nam altında bir bedel ödenmeyen fonların oluşturduğu hesapları*” ifade etmektedir.⁵²

Cari hesap, ulusal para ve döviz cinsinden açılabilen vadesiz hesaba verilen isimdir. Herhangi bir vade söz konusu olmadığından mevduat sahipleri mevduatlarını istedikleri zaman istedikleri miktarda çekebilmektedirler. Bu tür hesaplarda katılım mantığında kar veya zarara ortaklık söz konusu değildir. Cari hesap açtıran mevduat sahibi, standart bankacılık hizmetlerinden faydalanmaktadır. Herhangi bir fon ihtiyacı duyduğunda banka müşterisi olduğu için daha çabuk muhatap bulabilmektedir. Bu tür hesaplar vadesiz mevduat olarak da adlandırılmaktadır. Bu hesapların açılmasındaki amaç, parayı her türlü olumsuzluğa karşı kaydi olarak muhafaza etmenin yanında havale/eft yapma, fatura, çek, senet vs. ödeme gibi bankacılık hizmetlerinden yararlanmaktır. Banka, vadesiz mevduatı her koşulda mevduat sahibine geri ödemekle yükümlüdür. İflas etmesi veya herhangi bir zararı üzerindeki bu

⁵⁰ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf> , madde 3, 2005, (21 Mayıs 2020)

⁵¹ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf> , madde 3, 2005, (21 Mayıs 2020)

⁵² Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik (2001). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/09/20010920.htm#4> , (21 Mayıs 2020)

yükümlülüğü kaldırmaz. Zira katılım bankaları; bu mevduatlar üzerinde garantör konumundadır.⁵³

2.1.2. Katılım Hesapları

Katılım Hesabı; “*katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kar veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları*” niteler.⁵⁴ Katılım hesapları aracılığıyla bankaya yatırılan mevduatlar, birçok ticari faaliyette kullanılmakta, yatırım sonunda elde edilecek kar veya zarar katılım hesabı sahiplerine yansıtılmaktadır. Katılım bankaları, bu mevduatları helal olmak kaydıyla birçok sektörde kullanabilir. Mevduat hesabından farklı olarak, katılım hesabının özelliği, tasarruf sahibiyle katılım bankası arasında borç-alacak ilişkisi yerine, kar-zarara katılma ilişkisi kurulmasıdır. Bunun da bir sonucu olarak katılım hesaplarına yansıtılacak kar veya zarar mevduat hesabı sahibine taahhüt edilemez. Dahası katılım bankaları anapara garantisi de veremez. Katılım bankaları elde ettikleri kar veya zararın yüzde 80’ini havuza yansıtır, yüzde 20’sini kendisine alır. Havuzdaki kar veya zarar da katılım hesabı sahipleri arasında dağıtılır.

Katılım hesapları, genel olarak kırık vadeli, 1 ay, 3 ay, 6 ay, 1 yıl ve üzeri vadeli, TL, dolar, avro ve altın cinsinden açılabilmektedir. Bu hesaplarda konvansiyonel bankalarda da uygulanan yüzde 15 gelir vergisi stopajı katılım hesabı sahiplerinin kar payına yansıtılır. Hesap sahibi, hesabının vadesi dolmadan hesabından parasını çekilebilir ve bankayla anlaşılması halinde vade gelmeden para çekilse dahi hesapta kalan para üzerinden kar payı hesaplaması yapılabilir.⁵⁵ Faizsiz bankacılık sistemindeki kar veya zarara katılma ve anaparaya dahi garanti verememe prensibine karşın; tüm bankalara Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)’nin uyguladığı sigorta uygulaması, katılım bankaları için de geçerlidir. Buna göre, özel cari veya katılma hesaplarının 150 bin TL’ye kadar olan kısmı TMSF tarafından sigorta altındadır.

⁵³ Kelleroğlu, F. (2017). a.g.e, s. 29.

⁵⁴ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf>, madde 3, 2005, (21 Mayıs 2020)

⁵⁵ Selmi, J. (2018). Katılım Bankacılığı Sistemi ve Faizin Yeri: Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 29.

2.2. Katılım Bankacılığında Fon Kullandırma Yöntemleri

Her banka gibi katılım bankaları da sektörde başarılı olmak için etkili bir şekilde müşterilerine fon kullandırma çabası içerisinde olmalıdır. Bankaların tercih edilmesinde birçok faktör vardır. İlk bakışta potansiyel müşterilerin genellikle bankaların fon kullandırma oranlarının kıyaslandığı düşünülse de pratikte çok farklı etkenler mevcuttur.

Konvansiyonel bankalardan farklı olarak faizli ve dinen sakıncalı finansal işlemlerden kaçınan katılım bankaları, sektörde rekabetçi konuma gelebilmek için nakdi ve gayri nakdi olmak üzere birçok bankacılık ürününü müşterilerine sunmaktadırlar. Nakdi fon kullandırma türleri olarak murabaha, mudarebe, müşareke, icare, selem, istisna, sukuk, teverruk, tekafül, komodite, karz-ı hasen ve risk sermayesini sayılabilir. Başlıca gayri nakdi fon kullandırma faaliyetleri ise teminat mektubu, doğrudan borçlandırma sistemi ve akreditif olarak sıralanabilir.

2.2.1 Nakdi Fon Kullandırma Yöntemleri

– Murabaha

Murabaha kelime anlamı olarak bir malı kar ile satmaya verilen isimdir. Sermayesi olanın bir malı satın alıp üzerine belli bir kar ekleyerek müşterisine vadeli olarak satması işlemine denir. İslam ticaret hukukunda murabahanın güven esasına dayalı alışveriş sözleşmeleri olduğu da anlatılmaktadır. Bu alışverişte aldatma veya kandırma olmamalıdır. Zira karşılıklı alışverişler güven esasına dayalıdır.

Murabaha klasik ve çağdaş murabaha olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Klasik Murabaha Yöntemi; satıcının satacağı malın maliyetini ve elde edeceği karı, müşteriye söyleyerek satış işlemi gerçekleştirmesidir. Bu işlemde müşterinin herhangi bir alım vaadi söz konusu değildir. Örneğin; satın alınmak istenen bir evin satıcısı, evin kendisine maliyetini söyleyip, üzerine karını ekleyerek satışı gerçekleştirirse bu satış klasik murabaha olur. Çağdaş Murabaha Yöntemi ise; günümüz katılım bankaları tarafından uygulanan yöntemdir. Bu yöntemde müşteri, almaya niyetlendiği malı görüp beğenir. Ardından malın satıcısından peşin fiyatını öğrenip katılım bankasına müracaat eder. Katılım bankasının o malı, peşin şekilde satıcısından alıp kendisine vadeli olarak satışını talep eder. Katılım bankası, bu talepte bulunan kişiyle alakalı gerekli çalışmaları yapar ve istediği alım satımı gerçekleştirdiği

takdirde ödeme performansının nasıl olacağını önceden analiz eder. Gerekli görürse müşteriden birtakım rehinler ve teminatlar talep eder. Uygun bulunduğu takdirde katılım bankası ile müşteri arasında ödeme ve vade konusunda anlaşma sağlanır. Katılım bankası, malı peşin alıp üzerine kendi karını ekleyerek vadeli şekilde müşterisine satar. Bankanın malı önce satıcıdan alması, buradaki önemli ayrıntıdır. Müşterinin satın aldığı bir mal için finansman talep etmesi, borcunu finanse etmek olarak görüldüğü için caiz olmayacak ve banka tarafından kabul görmeyecektir.⁵⁶

Katılım bankacılığındaki uygulamasında murabaha, fon kullanmak isteyen kişinin katılım bankası ile arasında düzenlemiş olduğu sözleşmeye binaen, ihtiyaç duyulan menkul, gayrimenkul, hizmet alımı veya ticari mal alımını önce o kişi için bankanın yapması, sonra vadeli olarak belirlenmiş bir kar oranıyla banka tarafından kişiye satılmasıdır. Kısacası katılım bankası, peşin alım vadeli satım yaparak kar eder; müşteri de acil ihtiyacını peşin olarak değil de vadeli olarak almış olur. Murabaha yöntemiyle finansmanı maddeler halinde şu şekilde özetleyebiliriz:⁵⁷

1. Örneğin girişimci, malı satın alacağı kişi veya kurum ile daha önceden belirlenmiş kredi limitleri çerçevesinde mal alım talebini katılım bankasına bildirir.
2. Katılım bankası ile alım yapmak isteyen kişi veya işletme arasında karşılıklı olarak vade ve geri ödeme planı konularında anlaşma sağlanır. Katılım bankası daha önceden üzerine anlaşılan teminatları da temin ederek malın satın alınacağı firmaya veya kişiye sipariş verir. Satıcıya ödeme peşin fiyat üzerinden yapılır.
3. Malı satan firma, satışın gerçekleştiği peşin fiyatlı faturayı katılım bankası adına keser. İrsaliyeyi de katılım bankası adına ancak gerçek alıcının adresine keser ve malı alıcıya teslimini gerçekleştirir.
4. Katılım bankası, alıcı ile anlaşılan kar oranını da peşin fiyata dahil ederek ürünü girişimcinin adına fatura eder.
5. Vade sonunda girişimci sözleşmede belirlenen borcunun tamamını katılım bankasına geri ödemiş olur.

Benzer süreçler menkul veya gayrimenkul alımlarında da hizmet alımlarında da geçerlidir.

⁵⁶ Odabaşı, M. (2013). Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı. Türkiye Katılım Bankaları Birliği Eğitim No: 2012/2013-15, Baltürk Hotel Adapazarı, 19-20 Ocak, s. 56.

⁵⁷ Kelleroğlu, F. (2017). a.g.e, s. 30.

– Mudarebe

Mudarebe, kâr paylaşımı esasına dayanan emek-sermaye ortaklığı anlamına gelmektedir. Mudarebede kar, ortakların arasında belirlenen orana göre dağıtılmaktadır. Ancak, zararın tamamı sermaye sahibine aittir. Zira zarar durumunda emek sahibinin de emeği boşa gitmiş olacaktır. Henüz İslamiyet gelmeden önce ticarete mudarebe uygulamasının var olduğunu söyleyebiliriz. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’in dedesi Abdülmuttalib tarafından geliştirilmiş ve o zamandan bugüne kadar devam eden bir ortaklık türü olmuştur. Girişimciler veya emek sahipleri ve sermaye sahiplerinin uygulamış olduğu bu yöntem, faizsiz bankacılığın temelini oluşturmaktadır. Efendimiz (s.a.v), henüz peygamberlik gelmeden önce bir tüccar olan Hz. Hatice ile mudarebe yapmışlardır. Hz. Hatice sermaye sahibiydi, Efendimiz (s.a.v) ise emek koyan taraf olarak kervanlara katılmaktaydı. Sahabeden birçok kimsenin mudarebe ortaklığını uyguladığı bilinmektedir. Bunların arasında; Hz. Muhammed (s.a.v)’in amcası Hz. Abbas, Hz. Osman, Hz. Ömer, Hz. Ömer’in oğlu Abdullah, İbn Mesud, Hz. Aişe gibi sahabeler bulunmaktadır. Mudarebede emek ve sermaye ortaklığı yapılarak ticari bir faaliyet yürütülmektedir.

Mudarebede esasen bir taraf emek, bilgi ve tecrübe sahibi, diğer taraf da sermaye sahibidir. İkisinin sahip olduklarını bir araya getirdikleri ticaret türü de mudarebe olmaktadır. Emek, bilgi ve tecrübesini koyan kişi aynı zamanda tüzel bir kişiliğe de sahip olabilir. İş yöneten bu kişiye “mudârib”, faaliyete yalnız sermayesiyle katılan kişiye veya kuruma ise “Rabbü’l-mâl” denmiştir. Rabbü’l-mâlın ticaretteki faal tek yanı denetleyici olmasıdır. Bu ortaklıkta emeğini koyan ve sermayeyi yöneten mudarib, ne anaparayı geri ödemeyi ne de belirli bir kar payı sağlamayı garanti etmektedir.

Mudarebenin temel özelliklerini sıralamak gerekirse:⁵⁸

- Sermaye sahibi olan kişi ile emeğini, bilgi ve tecrübesini ortaya koyan kişinin kara ortak olması,
- Yapılacak işin karının önceden net belirli olmaması ve elde edilecek karın hangi oranda bölüşüleceğinin önceden belirlenmesi,
- Maddî zararın tamamen sermayedara ait olması,
- Sermayenin emek ve bilgisiyle ortaklığa katılan tarafından yönetilmesi,

⁵⁸ Akgüç, Ö. (1992). 100 Soruda Türkiye’de Bankacılık. 3. Basım, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1992, s. 141.

- Sermayedarın ise sadece denetim yetkisine sahip olmasıdır.

Mudarebe ortaklığının faizsiz bankacılıktaki işleyişine baktığımızda; iki farklı uygulamanın yapının söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Birinci uygulamada tasarruflarını bankaya yatıran fon sahipleri ve banka vardır. Bu uygulamada fonlarını işletilmesi için bankaya yatıran fon sahipleri ile bu fonları işleten ve bunun neticesinde meydana gelen kar veya zararı fon sahipleri ile paylaşan banka (mudarib) söz konusudur. İkinci uygulamada ise banka tarafından projesi onaylanan ve finanse edilmeye karar verilen kişi veya tüzel kişiliğe mudarib, projeyi finanse eden ve sadece denetleme hakkı olan kişiye veya kuruma da Rabbul-mal denilir. Rabbul-mal (katılım bankası), mudarib (proje sahibi) ile karşılıklı sözleşme imzaladıktan sonra, mudaribin talebine binaen sözleşmede belirlenen sermayeyi hazırlamak zorundadır. Sözleşmede şartlarının dışında banka, mudaribin yapmış olduğu işlemlere müdahale etme yetkisine sahip değildir. Ancak; zarar riskinin ortaya çıktığı durumda zararı önleyici bazı tedbirler alma hakkı saklı tutulmaktadır. Bu mudarebenin zararlarla sonuçlanması durumunda, bu zarar katılım bankası tarafından üstlenilmekte, proje sahibi mudarib ise geçen süre içerisinde emeğini zayı etmiş olduğundan mali zarar mudaribe yansıtılmamaktadır. Karla sonuçlanan mudarebe işleminde oluşan kar ise, Rabbul-mal (katılım bankası) ve mudarib (proje sahibi) arasında daha önceden anlaşılan kar yüzdesi üzerinden paylaşılmaktadır.⁵⁹

1980'lerde özellikle de ABD'de kendine uygulama alanı bulmuş olan Venture Capital (Risk Sermayesi) birçok açıdan mudarebeye benzetilmektedir. Konvansiyonel bankalar ile venture capital sağlayan kurumları ayıran üç önemli etken vardır. Bunlardan ilki, sıradan banka borç verme aşamasında başvuran müşterinin kredibilitesini temel alırken, venture kapitalist daha çok teklif edilen projenin kar etme potansiyelini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu sebeple, teminatı olmayan ancak iktisadi olarak umut veren bir projeye sahip herhangi bir girişimci, normal bir konvansiyonel bankadan kredi alamazken, venture kapitalistten temin edebilir. İkincisi, geleneksel bankalar müşterilerine verdikleri kredilerden faiz almalarına karşın, venture kapitalisti ise katılım bankacılığındaki gibi işlemlerin karından

⁵⁹ Kılıç, M. Y. (2019). Katılım Bankacılığının Finansal Sektöre Katkısı: Türkiye Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 19.

pay almaktadır. Üçüncü farklılık ise konvansiyonel bankaların aksine venture kapitalist, taahhüt edilen projelerin uygulamasında genellikle bizzat kendisi yer almaktadır.⁶⁰

– Müşareke

Müşareke, kelime kökeni Arapça olup şerik kelimesinden türemiştir. Kelime anlamı ortaklık demektir. Müşarekeye İslam hukukunda ‘Şirket’ul-İnan da denmektedir. Ekonomik faaliyetlerde birçok ortaklığa ‘müşareke’ adı verilmiştir. Hem sermaye sahibi hem de işgücü sahibi kişilerin, herhangi bir projeyi gerçekleştirme amacıyla sermaye ve emeklerini bir araya getirerek oluşturdukları ortaklık türüne denmektedir. Bu ortaklık türünde; işin gerçekleşme aşamasında bir taraf sadece sermaye sahibi de olsa işe müdahale etme hakkı ve söz hakkı bulunmaktadır. Tarafların ikisi de sermaye koymak durumundadır. Diğer bir ifadeyle oranlar farklı olsa da karşılıklı olarak hem emek hem de sermayenin birleşimi söz konusudur.⁶¹

Müşareke sonucunda elde edilecek karın hangi oranda kime pay edileceği başta sözleşmede belirtilir. Kârın başlangıçta tayin edilmesinde tarafların karşılıklı rızası şarttır. Proje yönetimini kimin yapacağı taraflar arasında belirlenebilir. Daha fazla sermaye koyanın veya daha az sermaye koyanın yönetimi elinde tutacağına dair herhangi bir şart yoktur. Hatta taraflar istediği takdirde proje yönetimini üçüncü bir tarafa da bırakılabilir. En baştan belirli miktar bir kar payı alma şartını veya sermayenin belli bir oranı kadar kar payı alma şartını taşıyan bir sözleşme olursa bu müşareke geçersizdir.⁶²

Müşareke yöntemi faizsiz bankacılıkta da fon kullandırma araçlarından biri olarak kullanılmaktadır. Bankacılıktaki uygulaması yine bir ticari faaliyetin veya bir projenin finansmanı şeklindedir. Alanında uzman girişimci tacir ile faizsiz bankanın birlikte yürüttüğü kâr- zarar ortaklığı projesi ‘müşareke’ olarak ifade edilir.

Müşareke ile sağlanan finansmanın aşamaları aşağıdaki gibidir:⁶³

⁶⁰ Kumaş, M. S. (2007). Faizsiz Bir Finans Yöntemi Olarak Venture Capital Sistemi ve İslam Bankacılığı ile Mukayesesi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(1), <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/5000017886/5000018176.pdf?> s. 279-298.

⁶¹ Bakal, A. (2016). Katılım Bankalarında Murabaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21(36), <http://static.dergipark.org.tr/article-download/bfad/8cb7/a413/5866530c0fd72.pdf?> , ss. 14-15.

⁶² Bayındır, A. (2007). Ticaret ve Faiz. 1. Baskı, İstanbul, Süleymaniye Vakfı Yayınları, s. 258.

⁶³ Özsoy, M. Ş. (2012). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş. 1. Baskı. İstanbul: Kuveyttürk Katılım Bankası A.Ş. Yayınları, s. 178.

- Katılım bankası ve girişimci (proje sahibi) arasında bir ortaklık sözleşmesi imzalanarak müşarekeye başlanır. Bu sözleşmeye göre, mevcutta devam eden bir projenin veya henüz başlanmamış bir projenin tamamlanması konusunda banka ve girişimci anlaşır.
- Katılım bankası projeye sadece sermayesiyle katılırken, girişimci hem sermayesiyle hem de emeğiyle projeye katılır.
- Proje sonucunda elde edilen kar, en başta yapılan ortaklık sözleşmesine göre dağıtılır. Ancak, kar dağıtım öncesinde, projenin yürütülmesi için gerekli maliyetlerin bedelleri brüt kardan düşülür. Neticede bir zarar ortaya çıkmışsa bu zarar sermayeye katılma oranında taraflarca üstlenilir.

Müşarekenin sabit ve azalan müşareke olmak üzere iki tür uygulaması bulunmaktadır. Faizsiz banka tarafından projeye koyulan sermaye başlangıçta belirlenip sözleşme süresinin sonuna kadar değiştirilmezse bu uygulamaya sabit ‘müşareke’ adı verilir. Eğer bankanın projedeki ortaklık payı, belirlenmiş vadelerde zamanla hisseler halinde müşteri tarafından satın alınıyorsa ve proje bittiğinde mülkiyet sahibi tamamen girişimci oluyorsa buna da azalan müşareke denmektedir.⁶⁴

– İcare

Arapça’da icare kelimesi “belirli bir ücret karşılığında mal veya hizmet sağlama” anlamına gelmektedir. Finans piyasalarında ise icare, herhangi bir firmanın yatırım malının mülkiyetinin finansal kiralama firmasında kalması koşuluyla, belirlenen kira ödemeleri karşılığında kullanım hakkını kiracı olarak alması ve sözleşmede belirlenen değer üzerinden ödemeler sonucunda mülkiyetinin devrini öngören bir yöntemdir. İcare, Türk finans sistemine 1983 yılındaki Özel Finans Kuruluşları’nın kuruluş kararnamesiyle girmiş ve 1985’te çıkarılan 3326 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile daha da güçlü bir yapıya kavuşturulmuştur. Firmaların yatırım mallarını peşin olarak satın almak yerine, kiralarak kullanmalarını bu uygulamayla sağlayarak, işletmelerinin sermayelerini daha acil olan ihtiyaçlarında karşılama neticesinde karlılığın ve verimliliğin artmasında oldukça faydalı olan bir finansal araçtır. Bu yöntemin firmalar için en önemli avantajı, yatırım malının satın

⁶⁴ Güney, A. (2018). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulamaları ve Kamunun Katılım Bankacılığındaki Rolü ve Girişiminin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 60.

almak yerine kiraladıkları için Katma Değer Vergisi (KDV)'ni %1 oranında ödemeleridir. Finansal kiralamada kiralayan, eğer kira konusu malın üreticisiyse buna dolaysız kiralama, eğer bu konuda uzmanlaşmış bir kuruluşsa buna da dolaylı kiralama denmektedir. Finansal kiralama yapan şirketler, kiracı istekte bulduktan sonra ilgili malı satın almaktadırlar. Yani sıradan bir kiralama yapan araba galerisi gibi elinde sürekli kiraya vereceği ve sonra satacağı malı buldurmamaktadır. Genellikle finansal kiralamaya konu olan mallar, uzun ve orta vadeli finansman ile tedarik edilebilen yatırım mallarıdır. Bununla beraber patent, marka ve lisans gibi maddi olmayan varlıklar da finansal kiralamanın konusu olabilir. Günümüzde karayolu ve havayolu taşımacılığında kullanılan birçok araç (otobüs, uçak, otomobil, kamyon, greyder vs.), büro ve makine teçhizatları, bilgisayarlar, matbaa ve tekstil sektöründeki makineler, tıbbi cihazların alımında bu yöntem kullanılabilir. ⁶⁵

Finansal kiralamanın müşterilere sağlamış olduğu avantajları maddeler halinde sıralamak gerekirse;

- Öz sermayesi yeterli olmayan ve yabancı kaynaklardan yararlanma imkanları sınırlı olan işletmelere büyüme imkanı vermesi,
- Mevcut piyasa şartlarında daha uzun vadeli bir finansman desteği elde edebilme imkanının olmaması,
- Maliyetinin diğer birçok finansal uygulamaya göre daha düşük olması,
- Kira ödemelerinde ve mal alımında düşük oran üzerinden KDV alınması,
- Kira ödemelerinin gelir gider hesaplarında indirim olarak gösterilebilmesi,
- Kiralama döneminin sonunda, kiralanmış malın önceden belirlenen bedel üzerinden işletmeye satılabilmesi
- Geri ödeme planı oluşturulurken, aylık ödeme tutarlarının belirlenmesinde kiracının ödeme gücünün ve nakit akışının finansal kiralama yapan tarafından dikkate alınması.

Bu avantajların yanında finansal kiralama yapmanın dezavantajları da mevcuttur.

Dezavantajlarını sıralamak gerekirse;

⁶⁵ Bakkal, A. (2016) Katılım Bankalarında Murabaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21(36), <http://static.dergipark.org.tr/article-download/bfad/8cb7/a413/5866530c0fd72.pdf?> ss.18-19.

- Kiracı kira süresince malın amortisman değerinden mahrum kalmış olacaktır.
- İşletmeler finansal kiralama ile kullandıkları varlıkların mülkiyet haklarını ellerinde bulundurmadıklarından bu varlıkları borçları karşısında rehin veremezler. Bu nedenle farklı bankacılık faaliyetlerinde borçlanma sırasında işletmeler teminat sorunları yaşayabilir.
- Ülkeden ülkeye finansal kiralama yapılırsa enflasyonun yanında aynı zamanda kur riski de kiracının üzerine kalacağı için bu durum bir dezavantaj olabilir.

Faizsiz bankacılık hükümlerine uymak şartıyla katılım bankaları, her türlü finansal kiralama yapabilir. Kira konusu malın ve işin muhakkak İslam Hukuku'na uygun olması gerekir. Kural olarak kira sözleşmesi, kiralayanın mülkiyetinde bulunan bir varlık veya kullanım hakkı (menfaat) üzerine kurulmalıdır. Buna bağlı olarak müşterinin kiralamak istediği veya almak istediği mal veya hizmeti öncelikle finansal kiralama yapacak kurumun kiralaması ya da satın almış olması gerekir.

Katılım bankalarında finansal kiralama işlemleri, daha çok fabrikaların kullandığı makine ve teçhizat üzerine yoğunlaşmıştır. Genellikle firmalar makineleri belli bir süreliğine belirli bir proje için kullanmaktadırlar. Bu sebeple finansal kiralama fabrikalarda daha çok kullanılan bir modeldir. Finansal kiralama sonunda firmalar sözleşmenin içeriğine göre ürünün mülkiyetini alma hakkına da sahip olabilmektedirler. Ancak, sözleşme sonuna kadar geçen sürede mülkiyet finansal kiralama yapan mal sahibine aittir. Ülkemizde özellikle inşaat sektöründe yaygın olarak kullanılan makineler (vinç, iş makinası vb.) belirli bir süre kullanılmaktadır. Bu nedenle genellikle bu alanda bu finansal kiralama (leasing) modeli tercih edilmektedir. Aslında bunu somut olarak son dönemde yaygınlaşan kira öder gibi ev sahibi olmaya benzetebiliriz. Bankalardan kullanılan konut kredilerinde de taksitlerin tümü ödenene kadar konut banka tarafından ipotek altına alınmaktadır. Yani ev satın alınmış olsa bile taksitleri devam ettiği sürece bankanın ipoteği evin üzerinde kalmaktadır. Çünkü, borç tam anlamıyla ödenmediği takdirde evdeki ipotek banka tarafından kullanılabilir. Son taksit ödenip taksitler bittiğindeyse evin mülkiyeti tamamen satın alana ait olmaktadır. Firmaların yaptığı finansal kiralamaları da buna benzetebiliriz. Firmalar makine almak istediklerinde kiralama modelini uygular ve sözleşmenin sonunda bahse konu yatırım malının mülkiyetine sahip olurlar.

Finansal kiralama yapılamayacak ürünlerden de bahsetmek gerekir. Hammadde, tüketim malzemeleri, ara mal, fikri hizmetler gibi tükettikçe ve kullandıkça özelliklerini kaybeden mallar icareye konu olamazlar. İslam'a uygun olan her türlü mal üretmek amacıyla faaliyette bulunan şahıs firmaları, her türlü ortaklıklar katılım bankalarında finansal kiralama başvurusunda bulunabilirler. Finansal kiralamalarda bankalar, herhangi bir olumsuzluk durumunda ödemelerin yerine getirilmemesi ihtimalini göz önünde bulundurarak firmalara açılan limitler karşılığında firmalardan teminatlar almaktadır. Bu teminatlar; gayrimenkul ipotekleri, şirket ortaklarının kefaleti, satın alıma söz konu makina rehni, mevduat blokesi ve teminat mektupları gibi teminatlar olabilir. İcare yani finansal kiralama, bankaların murabahadan sonra en fazla müşterilerine kullandırdıkları finansman ürünlerindedir.

Finansal kiralama çeşitlerini sıralayacak olursak aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz;⁶⁶

- Satın alma ile sona eren finansal kiralama: Bu sözleşme türünde kiralamaya konu olan malı kiralayan taraf, süre sonunda kiraladığı varlığın mülkiyetini alır. Bunun yanında kiracı, tek başına vereceği kararla da malın mülkiyetini üzerine alabilir. Varlığın fiyatına kara ise o günkü piyasa değeriyle verilir.
- Operasyonel finansal kiralama: Bu kiralama yönteminde herhangi bir satış söz konusu olmamaktadır. Kiralanan mal, sadece kira süresi sonlanana dek kiracı tarafından kullanılabilir. kullandığıdır.
- Geleceğe dönük finansal kiralama: Bu sözleşme türünde ise ileri bir tarihe yönelik kiralama üzerine anlaşma yapılmaktadır. Adından anlaşılacağı üzere ileri bir vadede yapılacak finansal kiralamanın şartlarının önceden belirlendiği bir uygulamadır.

– Selem

Selem, belirli bir hizmetin veya malın ücretinin tamamının peşin olarak önceden ödenerek, ileri bir tarihte satın alınması işlemidir. Bu ödeme türünde banka, gelecekte üretimi yapılacak olan bir ürünü peşin olarak satın almış olur. Ancak bu ürünü hemen satamaz. Bu malı satabilmesi için vadesinin dolup satın alımının gerçekleşmesini beklemek zorundadır. Ayrıca, bu yöntemde altın, gümüş, para ve para benzeri varlıkların alım satımı İslam Hukuku'na göre faiz olarak nitelendirildiği için kesinlikle yasaklanmıştır. Bu uygulamada,

⁶⁶Özen, E. (2019). a.g.e., s. 40.

mallar henüz teslim edilmeden önce ödeme yapıldığından bir nevi satıcıya o malı üretebilmesi veya tedarik edebilmesi için önceden finansman desteği sağlanmış olur. Satıcı, ileri bir vadede teslim etmesi gereken ürünün bedelini peşin olarak temin edip kurulan sözleşmeyle bankaya taahhütte bulunmuş olur. Malın kalitesi ve özellikleri de dahil, sözleşmenin konusunda altın, gümüş vb. kıymetli madenler olamaz. Normal bir satışta bir malın satılması için düzenlenen sözleşmede o malın hali hazırda mevcut olması gerekir. Bu sebeple, tarım için hasat edilmemiş veya henüz üretilmemiş olan bir malın önceden satışı İslam dinine göre caiz değildir. Ancak, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.), insanların ihtiyaçları nedeniyle “ölçeği, tartısı ve vadesi belli olan” malların önceden satışına izin vermiştir. Selem akdinin meşru kılınmasındaki hikmet, bu satış akdinin özellikle çiftçilerin ve tüccarların mesleklerini daha iyi yürütebilmeleri için ihtiyaç duydukları nakitleri karşılamak üzere caiz kılınmıştır. Buna göre, herhangi bir üretim yeri belirtilmeyen ancak teslim edilme anında piyasada bulunma ihtimali çok yüksek olan misli mallar sözleşme düzenlenme anında mevcut olmasa da peşin para ile satın alınabilirler. Ancak bu malların daha önce de bahsettiğimiz gibi teslim alınmadan bir başkasına satışı gerçekleşemez. Aksi takdirde, hayali ürünlerin vadeli satışları yoluyla piyasada hiç bulunmayan ve bulunacağı da muğlak olan mallar sanal olarak el değiştirmiş olacaktır. Günümüz finans dünyasında yaşanmakta olan birçok ekonomik krizin temelinde bu türden hayali döviz, altın, mal vb. satışların yattığı bilinmektedir.⁶⁷

Selem sözleşmesi yaygın olarak tarım sektöründe kullanılmaktadır. Bu uygulamada; çiftçiler tarafından hasat edilen zirai ürünler, hasat zamanı geldiğinde teslim edilmek koşuluyla genel olarak önemli gıda firmalarına peşin para ile satılmaktadır. Böylece hasat yapılmadan önce çiftçi bir tür ön ödeme almış ve finanse edilmiş olmaktadır. Çiftçiler bu sayede ziraat için yapacakları giderleri ve diğer ihtiyaçlarını karşılamış olmaktadır. Ancak ekonomik sıkıntıda olan çiftçilerin durumunun sermaye sahipleri tarafından istismar edilmesinin de önüne geçilmesi gerekir. Bu sebeple devlet de yeri geldiğinde çiftçiye selem işlemi uygulayarak onların herhangi bir suistimale maruz kalmasını engellemektedir.

Selem sözleşmesinin uygulandığı diğer bir sektör olarak da odun ve kömür piyasasını örnek verebiliriz. Kış mevsimi gelmeden satın alınan odun ve kömürler kış mevsimi yaklaşınca mal sahiplerine teslim edilir.

⁶⁷ Bakkal, A. (2016). a.g.e., s. 15.

Katılım bankacılığı da selem uygulamalarını bir finansman yöntemi olarak kullanmaktadır. Müşterinin belirlemiş olduğu şartlar çerçevesinde banka, malı temin edeceği satıcıya malın satış bedelini peşin vererek siparişte bulunur. Malın bankaya temin edilmesi gereken sürenin sonunda banka, söz konusu malı diğer müşterisine satar. Bankanın müşterisi olan alıcı ise, malın kendisine teslimi gerçekleştiği anda veya bankayla arasındaki sözleşmeye göre ileri bir vadede borcunu bankasına öder ve işlem sonuçlanır.

Ülkemizde selem uygulamaları bazı riskler barındırdığı için gelişme gösterememiştir. Ancak özellikle tarım sektöründe çiftçiyi finanse etmek adına uygulandığı takdirde çok verimli sonuçlara ulaşılabileceği aşıkardır. Türkiye’de selem adlı finansman türünün gelişme gösterememesinin yanında uygulama anlamında da pek rastlayamadığımızı söyleyebiliriz. Elbette bunun altında yatan çok farklı sebepler olabilir. Selem uygulaması Türkiye’de olmasa da faizsiz bankacılıkla ilgili çalışmaların olduğu birçok ülkede uygulaması yapılmaktadır. Özellikle diğer ülkelere kıyasla bakıldığında Sudan’da selem uygulamasının gelişme göstermekte olduğunu ve çok kullanıldığını gözlemleyebiliriz. Sudan’da selem uygulaması toplam finansman ürünleri hacminin %2’sini oluşturmaktadır.

Bütün bunların yanında selem finansmanının riskleri de mevcuttur. Bu riskleri sıralamak gerekirse;⁶⁸

- Teslim Riski: Selem uygulamasına konu olan banka müşterisi sözleşmedeki vade tarihinde bedelini önceden aldığı malın teslimatını gerçekleştirmeyebilir. Bankalar bu tür durumlarda müşterilere teslimat için belli bir mühlet verebilir. Sözleşmede bu esneme payı belirtilebilir. Ancak yine de teslimat gerçekleşmezse ilgili finansmanı kullanan müşteriden aynı değerde ürünü bir şekilde tedarik edip teslim etmesini isteyebilir, en son ihtimal bankanın kullandığı finansmanı geri alma hakkı mahfuzdur.
- Kalite Riski: Üreticinin sözleşmeyle taahhüt ettiği tarihte bankaya söz verdiği kalitede ürün üretilmemiş olabilir. Banka üreticinin malını sözleşmede taahhüt ettiği gibi kaliteli bulmadığı takdirde, müşterisinin teslim ettiği ürünü reddedebilir veya kalitenin düşüklüğünden ötürü daha düşük bir fiyat teklif edebilir.

⁶⁸ Özen, E. (2019). a.g.e., ss. 42-43.

- Fiyat Riski: Bankayla müşteri arasındaki sözleşmedeki taahhüt tarihinden önce sözleşme imzaladığı tarihte uyguladığı fiyatla teslimat süresindeki fiyatlar arasında fahiş fiyat farklılıkları olabilir. Kurun değişikliğinden fazlaca etkilenen veya uluslararası ticarete fiyatların normalin dışında seyredebileceği ürünlerde selem akdi yapılırken daha dikkatli olunmalıdır.
- Depolama Riski: Bu risk esasen ülkemizdeki katılım bankalarının selem uygulamasını pek fazla tercih etmemelerinin en önemli sebebidir. Zira banka teslim tarihinde malı üreticiden almak, kullanmak veya satmak durumundadır. Teslim tarihi geldiğinde, banka eğer üçüncü bir kişinin ürünü alımını sağlayamazsa, depolayacak bir alan bulmak için banka giderlerine bir de depolama gideri eklenecek ve zarar etme ihtimali artacaktır.

– İstisna

İstisna sözcüğü Arapça kökenli olup, üretimde bulunmak, yapmak anlamına gelmektedir. İstisna, alıcı ile satıcı arasında düzenlenen ve bir şeyleri üretirme konulu bir satış sözleşmesidir. Bir malın sözleşmeyle taahhüt edilen şekilde üretilmesi amacıyla bedelinin zamanla işin tamamlanma seviyesine göre ödenmesidir. Bu bir sipariş sözleşmesi, bir şeyin üretimi için imalatçı ile yapılan sözleşme ya da anlaşmadır. İstisna işleminde selem işleminden farklı olarak; paranın henüz işin başında peşin verilmesi gibi bir gereklilik yoktur ve yine malın teslim edileceği kesin bir tarih belirtilmemektedir. İstisna uygulaması, genellikle uzun sürede yapılan veya üretilen malların alım satımı için kullanılır. Terziye elbise diktirmek, müteahhite daire yaptırmak ve marangoza dolap yaptırmak eser sözleşmesine örnektir.⁶⁹

İstisna sözleşmeleri, katılım bankaları tarafından da sıkça kullanılan bir uygulamadır. Banka genellikle finansman sağlayıcı taraftır. Müşterisinin isteği ve talimatına göre, tedarikçisine malın bedelini peşin olarak, malın tesliminde veya hak ediş usulüne göre öder. İstisna sözleşmesine konu olan malın üretilmesini veya farklı bir şekilde temin edilmesini

⁶⁹ Takur, S. (2019). Katılım Bankalarının Finans Sektöründeki Yeri: İğdır Üniversitesi Öğrencilerinin Katılım Bankası Algısı Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 27.

banka sorumluluğu altına alır. Müşterinin talep ettiği özelliklerde mal üretilir veya temin edilir ve karşılıklı anlaşma sağlanan bedelle müşteriye satılır.⁷⁰

İstisna sözleşmesi ülkemizde genellikle inşaat ve üretim işlerinde, katılım bankası tarafından yükleniciye bir iş karşılığında yapılan ödemeyi içermektedir. Henüz üretilmemiş, daha doğrusu henüz var olmayan bir ürün için üreticinin önceden taahhüt edilen kalite, özellik ve fiyatta tamamlanmış ürünün tedarik sorumluluğunu üstlendiği sözleşmedir. Burada katılım bankasının müşterisinden aldığı ücret ile üreticiye ödediği meblağ arasındaki fark, bankaya kar olarak kalacaktır.

İstisna sözleşmesinde örneğin inşaat işleyişinden kaynaklı riskler ile üretilecek şeyin sözleşmede talep edilen özellikleri taşımaması gibi riskleri de içinde barındırmaktadır. Uygulamada bu ve bunun gibi risklerin azaltılması için sözleşmede ya ceza önkoşulu görülebilir ya da üretim sürecinin denetlenmesi için banka tarafından vekil tayin edilmesini banka müşterisi talep edebilir. Bunun haricinde üretim sürecinin denetlenmesi amacıyla banka, bağımsız bir denetçi tayin edilebilir.⁷¹

İstisna sözleşmesini maddelerle şöyle sıralayabiliriz;

- Müşteri bankaya, özelliklerini tayin ederek bir ürünün ya da eserin üretilmesi veya yapılması için talepte bulunur.
- Banka özellikleri belirlenmiş bir eserin ya da üretime konu olacak malın üretilmesi ya da yapılması için üreticiden talepte bulunur.
- Üretici, özellikleri belirlenmiş eserin ya da üretime konu olacak malın üretilmesi işini gerçekleştirir ve önceden sözleşmeyle belirlenen ödeme planına göre ödemeleri, üretimin gerekli aşamalarında bankadan tahsil eder.
- Üretici, ürettiği ürünü ya da eseri bankaya teslim eder.
- Banka üretilen ürünü ya da eseri müşteriye teslim eder.
- Müşteri üretilen ürünün ya da eserin ücretini ya tamamen ya da banka ile yapılan sözleşmeye göre taksitle öder.

Kısacası birinci sözleşme banka ile müşterisi arasında, ikinci sözleşme ise banka ile ürünün üreticisi arasında yapılır. Yukarıdaki süreçte de görüldüğü üzere banka temin etme

⁷⁰ Bayındır, A. (2007). Ticaret ve Faiz. 1. Baskı. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları, s. 261.

⁷¹ Cinbaş, K. Z. (2018). Katım Bankacılığında Fon Toplama ve Fon Kullanırma Yöntemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, s. 44.

yükümlülüğünü üzerine aldığı malı başka bir üreticiye yaptırmak üzere üçüncü bir tarafla sözleşme imzalar. Bu sözleşmeye bağlı olarak tedarik ettiği malı müşterisine satar.⁷²

– Sukuk

Sukuk, Arapça kökenli bir kelimedir. “Sakk” kökünden gelmekte olup, sözcük anlamı vesika veya sertifika anlamlarını içermektedir. Arapça’da tahvil ve bonolar için “senet” kelimesi kullanılırken, İslami bir finans tahvili olan sakk’lar “sukuk” kelimesi kullanılmaktadır. Bu çerçevede finansal kira sertifikası anlamına gelen sukuk, faizsiz olma özelliği ile İslami kurallara uygun bir menkul kıymet olarak kabul edilmektedir. Latince karşılığı ise “çek” olan “sukuk” orta çağda müslüman tacirler tarafından alış-veriş ve diğer ticari faaliyetlerden kaynaklanan finansal yükümlülükleri gösteren bir belge olarak kullanılmıştır. Özellikle son yıllarda giderek önemi daha da artan bir finansal enstrüman olan sukuk, katılım bankaları başta olmak üzere finansal kuruluşlara, işletmelere ve devlet hazinelerine finansal piyasalardan İslam Hukuku’na uygun kaynak oluşturan bir araçtır.⁷³

İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Teşkilatı (AAOIFI), sukuku şu şekilde tanımlamıştır: “*Sukuk, ihraç edildikten sonra eşit değerleri temsil eden, ihraçtan elde edilen tutarların önceden planlanan şekilde yatırım yapıldığı, yapılan yatırım türüne göre duran varlıklar ve benzerleri üzerindeki hak ve payların temsil edildiği, bir proje veya özel bir yatırım faaliyetinde ortaklık hakkı veren sertifikalardır.*”⁷⁴ Sukuk, özel sektördeki firmalar tarafından çıkarılabileceği gibi devlet eliyle Türkiye Cumhuriyeti hazinesi tarafından da çıkarılabilir. Sukuk çıkarılmasına ilişkin olarak Sermaye Piyasası Kurulu tarafından hazırlanan tebliğe göre sukuk Türkiye’de bir kira sertifikası olarak tanımlanmıştır.

Bir finansman aracı olarak uzun süredir birçok ülkede uygulamada olan sukuk, Türkiye’de sermaye piyasaları mevzuatı ve hazine müsteşarlığının düzenlemesi ile kira sertifikası ismiyle uygulamaya konulmuştur. Dünyada uygulanan ilk sukuk ihracı, Malezya’da 1983 yılında gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de ise çıkarılan ilk kira sertifikası, Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. tarafından 2010 yılında gerçekleştirilmiştir. Türkiye

⁷² Selmi, J. (2018). Katılım Bankacılığı Sistemi ve Faizin Yeri: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, ss. 44-45

⁷³ Avcu, E. C. (2015). Katılım Bankacılığı ve Sukuk Modelleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, s. 24-25.

⁷⁴ Türkiye Katılım Bankaları Birliği (2014). Katılım Bankaları 2014. , https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/KATILIM_2014_TR_final.pdf , (22 Mayıs 2020) , s. 38.

Cumhuriyeti Devleti ise hazine müsteşarlığı tarafından ilk defa 2012 yılında kira sertifikası ihraç etmiştir.⁷⁵

Katılım bankalarının uyguladığı sukuk (faizsiz menkul kıymetleştirme) faaliyetleri ile konvansiyonel bankaların uyguladığı sukuk faaliyetleri arasında bazı temel farklılıklar mevcuttur;⁷⁶

- Geleneksel bankalarda menkul kıymetleştirmeye esas varlık “faiz” veya “alacak” iken katılım bankalarındaki sukukta ise mevcut bir ortaklık hissesi, varlık ya da menfaattir.
- Faizli uygulamada ihraç eden açısından alacağın tahsili konusunda herhangi bir risk bulunmamakta, buna karşın katılım bankalarındaki faizsiz uygulamada ticaret veya ortaklık riski bulunmaktadır.
- Geleneksel bankalarda tüm menkul kıymetleştirme türlerinin ikinci el piyasası da mevcutken, faizsiz sistemde selem, istisna ve murabahaya dayalı sukuk için ikinci el piyasası mevcut değildir.

Çoğu zaman sukuk, bono ile karıştırılabilmektedir. Sukuk ve bono kelimeleri birçok mecrada aynı anlamlarda kullanılmalarına ve yapılandırılmış finansmana aracı olarak nitelendirilmelerine rağmen birbirlerinden ayrıştıkları birçok farklılıklar bulunur. En önemli farklılıkların başında, bonoyu ihraç eden kişi faiz ödemeyi kabul etmekte ve bono en başta belirlenen vadede sahibine anapara ödenmesini taahhüt eden bir borçlanma sertifikasıdır. Sukuğun temelinde ise muhakkak bir varlık bulunmalıdır. Bu nedenle sukuk bir borç aracı olarak tanımlanamamaktadır. Sukukta; sukuğu elinde bulunduran kişi, varlık sebebi ile gelen gelirden faydalanma hakkını elde etmektedir. Sukukta bahsedilen gelir, katılım bankacılığı esas ve prensiplerine uygun şekilde gayrimenkul kiralanmasına benzer şekilde varlıktan kazanılmaktadır.

Bono, ihraç eden kişinin faiz ödemeyi kabul ettiği bir borçlanma sertifikasıdır. Sukuk ise bir borç enstrümanı olmayıp temelinde mutlaka bir varlık bulunmaktadır. Sertifika sahibine, dayanakta olan varlıktan sağlanacak gelirden yararlanma hakkı verilir. Gelirin faizsiz bankacılık sistemine uygun, İslami prensiplere aykırı olmayan varlıklardan elde edilmesi

⁷⁵ Çalık, E. B. (2016). Geleneksel Bankalar ile Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 106.

⁷⁶ Terzi, A. (2013). Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı? Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), s.64.

gerekir. Sukukta yatırımcılar, bir yatırım projesine katılarak da risk altına girebilirler. İkisinin de ortak yönü ise sukukun da bono gibi derecelendirme notu alması, kote edilmesi ve fiyatlanmasıdır.⁷⁷

Sukuk çeşitlerini yapılarına göre; mudarebe sukuku, müşareke sukuku, selem sukuku, murabaha sukuku, icare sukuku, istisna sukuku olmak üzere altı başlık altında inceleyebiliriz:⁷⁸

- Mudarebe Sukuku; bir tarafın sermayesini diğer tarafın ise tecrübelerini ortaya koyarak bir araya gelinen; tecrübeli tarafın bilgileri ve değerlendirmeleri doğrultusunda sermaye ile yatırım yapılması sonucu elde edilen getirinin başta belirlenen paylaşım oranına göre bölüştüğü sukuk çeşididir. Buradaki önemli husus sermayesini ortaya koyan yatırımcıya koyduğu sermayeyi geri alabileceğinin taahhüt edilmemesidir. Zira tecrübesini ve bilgisini ortaya koyan taraf da yatırım sonucunda zarara uğranması durumunda emeğinden zarar etmiş olacaktır. Mudarebe sukukuna aracılık yapan kuruluşlar, bu uygulamada sermaye sahibi yatırımcılara satmış oldukları sukuk ile onları mevcuttaki projelere hissedar olarak dahil etmiş olurlar.
- Müşareke Sukuku; mudarebe sukukuna benzer şekilde tarafların sermaye koyarak sağladığı bir ortaklık türüdür. Yatırım sonucunda oluşan kar, en başta belirlenen paylaşım oranına göre paylaşılmakta, yatırım sonucu oluşabilecek zarar ise yatırılan sermayeler ile orantılı şekilde paylaşılmaktadır. Müşareke sukuku hem yeni bir yatırım projesinde hem de mevcutta devam eden bir yatırım projesinin yenilenmesi veya büyütülmesi için de kullanılabilir.
- Selem Sukukunda; özel aracı şirketin ihraç ettiği sukuk aracılığıyla sermaye sahiplerinden fon toplanmaktadır. Toplanan fonlar, bir malın ileride belirlenmiş olan bir tarihte teslimi sözleşmesi esas alınarak Special Purpose Vehicle (Özel Amaçlı Şirket-SPV)'a ödenmektedir. Sözleşmede bulunan belirli sayıda emtiayı SPV, vade sonunda daha yüksek bir fiyattan satışa sunabilir. Buradaki alım-satım arasındaki fark ise karı göstermektedir. Buna bağlı olarak geri ödeme aşamasında sukuk yatırımcılarına gerekli karlar dağıtılmaktadır.

⁷⁷ Özsoy, M. Ş. (2012). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş, 1. Baskı. İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş. Yayınları, s.188.

⁷⁸ Çekin, Ç. (2018). Tasarrufa Dayalı Finansman Sistemi ve İslami Finans İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 41-42.

- Murabaha Sukukunda; katılım bankaları faizsizlik prensibinden şaşmadan hangi sektöre ne oranda kaynak ayracağını belirleyerek; limit belirlediği müşterilerini sektörel bazda sınıflandırmaktadır. Sonraki aşamada kaynak ihtiyacının ne kadar olduğunu belirleyip özel amaçlı şirket (SPV) ile görüşerek bildirmektedir. Burada toplam beş taraf olduğunu söyleyebiliriz. Bu taraflar şunlardır; banka, kredi müşteri grupları, özel amaçlı şirket, mal satıcıları ve sukuk hisse sahipleridir.
- İcare sukukunda; genellikle kullanılan devret–geri kirala uygulamasıdır. Mülkiyet sahibi kuruluş, mülkiyetindeki kiralamaya konu olan varlıkları ihraç edecek özel amaçlı şirkete devretmekte ve sonrasında özel amaçlı şirketten devretmiş olduğu varlığı geri kiralamaktadır. Yatırım sahiplerine ihraç edilen sukukun getirisi, kira ödemesi olarak ödenmektedir. Bu sukuk türü, dünyada en yaygın olarak kullanılan sukuk çeşididir. Bunun nedenlerini; sabit getiriye olanak vermesi, kira bedelinin sabit veya değişken olarak belirlenebiliyor olması, ikincil piyasalarda işlem görmeye müsait olması, kiralanan varlıklar üzerinde bölünmez ve eşit değerli sahiplik tanınması ve varlıklar üzerinde tam denetime izin vermesi olarak sıralayabiliriz.
- İstisna Sukuku; genellikle inşaat ve taahhüt projelerinde kullanılan yüklenici firmaya proje için mali kaynak sağlama amaçlı kullanılan bir sukuk çeşididir. İstisna sukukunda müşteri önceden hazırlanmış ve başlangıç aşamasına gelen bir projesindeki kaynak yetersizliği nedeni ile katılım bankasına başvurmuştur. Banka, müşterinin kendisine sunduğu projeyi taşeron adı verilen ve işi sağlıklı yürüteceğini düşündüğü ve tecrübesine ve kapasitesine güvendiği başka bir firmaya aktarır. Projeyi yapacak olan taşeron firma ile banka arasında gelecekte projenin tamamlanacağı tarihi içeren bir sözleşme oluşturulur. Bu derece büyük projeler ve sözleşmelere istisna sukuku denilmektedir.

Son olarak sukukun faydalarını maddeler halinde sıralamak istersek;⁷⁹

- Sukuk, uzun ve orta vadeli bir sermaye piyasası ürünüdür.
- Sukuk, anlaşmaya bağlı olarak değişken bir getiri veya sabit bir getiri sağlayabilme özelliğine sahiptir.

⁷⁹ Ustaoglu, D. (2014). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi SBE, s.56.

- Sukukun uluslararası derecelendirme kuruluşlarının değerlendirmesine tabi olması, risk analizi ve getiri analizi ölçümlerinde yatırım sahiplerine güven ortamı sağlamaktadır.
- Sukuk ödemelerinin kolay olması, yatırım sahiplerine yatırım süresince düzenli nakit akışı sağlamaktadır.
- Sukukun ikincil piyasalarda işlem görüyor olması, likit sermaye piyasası ürünü talep edenler için cezbedici olmaktadır.

– Teverruk

Teverruk, İslami Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Kuruluşu'nun tanımına göre *“Pazarlık yaparak ya da satıcıya belirlenmiş bir kar ödeyerek vadeli bir bedel ile malı aldıktan sonra nakit ihtiyacını karşılayabilmek adına bahsi geçen malı üçüncü tarafa peşin satmaktır.”*⁸⁰

Teverrukun temelinde ödünç alma vardır. Mal ya da hizmet alım satımlarında kullanılan bu finansman modelinde; malı satın almak isteyen kişi, banka veya herhangi bir finansal kuruluştan alacağı mal ya da hizmet için ödünç para istemektedir. Sonrasında ödünç aldığı parayı yeniden elde ettiğinde ödünç aldığı miktar kadarını geri ödemektedir. Esasen bu işlem ters murabaha olarak da görülebilir. Ancak teverruk işleminde karşıda bir satıcı taraf bulunmamaktadır. Direkt olarak müşterinin isteğine binaen verilecek tutar belirlenir. Tabi işlemin detayları faizsiz bankacılık prensipleri doğrultusunda ilerlemelidir. Buna bağlı olarak katılım bankaları, teverruk işlemlerini gerçekten ihtiyacı olduğuna kanaat getirdiği müşterilerine istisnai durumlarda uygular.

Bu yöntemde katılım bankası, peşin ödeme yaparak uluslararası piyasalardan tedarik ettiği malları, fiyatın üzerine belirli bir kar ekleyerek vadeli şekilde müşterilerine satmaktadır. Teverruk işlemlerinin önemli bir kısmı, uluslararası piyasalarda genellikle Londra Metal Borsası'nda yapılmaktadır⁸¹.

Detayları çok karmaşık olan teverruk uygulamasını daha anlaşılır hale getirmek için şöyle bir örnek verebiliriz. Örneğin; A kişinin nakit paraya ihtiyacı var. Bu ihtiyacına

⁸⁰ Kazancı, F. (2018). Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası. İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 4(1): 17-47, s. 20.

⁸¹ Canbaz, M. F. (2019). a.g.e., s. 48.

binaen çalıştığı B katılım bankasına giderek ihtiyacı için para talep etmiştir. Katılım bankalarının nakit kredi uygulamasını olmadığı için teverruk yönetimine yönelir. A kişisi katılım bankasının Londra Metal Borsası'ndaki peşin bedeli 100 birim olan bir emtiasını 120 birime vadeli olarak satın alır. Kendisi bu emtiayı yine Londra Metal Borsası'nda 100 birime satarak kendi nakit ihtiyacını karşılamış olur.

Teverruk işlemi yapan katılım bankaları da süreci örnekteki gibi işletmektedir. Müşteri katılım bankasında finansman talep eder. Banka talebi uygun görürse net üzerinden Londra Metal Borsası'ndan müşterinin ihtiyacını karşılayacak kadar tutarda alım yapar. Alım yaptığı metalin fiyatının üzerine vade farkını ekleyerek müşteriye satar. Müşteri katılım bankasına vekalet vererek alınan emtianın başka bir alıcıya ilk fiyattan satışını gerçekleştirir. Son satıştan ortaya çıkan para ile müşteri nakit ihtiyacını karşılamış olur.

Borsa İstanbul bünyesindeki piyasaların kıymetli madenlerin fiziki olarak alım satımı ve saklanması için başlatılan altyapı çalışmaları henüz devam etmektedir. Bu çalışmaların sona ermesinden sonra teverruk işlemlerinin yerli piyasalarda da yapılması mümkün olacaktır.⁸²

Teverruk yöntemiyle yapılan işlemler, diğer faizsiz bankacılık uygulamalarına göre nispeten tartışmalı bir üründür. Teverrukun caiz olmadığını savunanlar, maddi sıkıntıdaki bir kimseye mal satmanın Efendimiz (s.a.v.) tarafından yasaklanan bir durum olduğunu ifade etmişlerdir. Zira borç verecek ekonomik güce sahip olan taraf, karşısındaki düşkün kişiye borç vermek yerine onun zor durumunu kullanarak ona taksitle mal satmaktadır. Bu ise insanların zor durumunun istismar edilmesi olarak görülmektedir. Ahmet bin Hanbel'den rivayet edilene göre mekruh olduğu belirtilen görüşte, teverruk işleminin düşkün durumdaki bir kişiye mal satışı olduğu ileri sürülmüştür. Zira bunu sadece zor durumda olan insanlar yapacaktır. İbn Teymiye de teverrukta bir malın alınıp zararına satılmış olmasından bahseder ve bunun caiz olmadığı şeklinde görüş bildirir. Teverrukun caiz olmadığını düşünenler kadar, mübah olduğunu savunanlar da vardır. Mübah olduğunu söyleyenler, alım satım sözleşmelerinde dayanak olarak bir mal olduğunu ve bunun gerçek bir alım satım olduğunu söyleyerek İslam dinine göre meşru ve mübah olduğunu savunurlar. Ayrıca kişilerin bazı koşullarda finansmana ihtiyaçlarının olması normal olup faizsiz borç verecek herhangi birini

⁸² Çetin, A. (2018). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama. Türkiye Bankalar Birliği, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7565/Katilim_Bankalari-329.pdf, s. 106-107.

bulamamış olmaları da doğal karşılanmalıdır. Bu sebeple nakde ihtiyaç duyan kişiler, vadeli olarak aldıkları malı peşin olarak satarak nakit ihtiyaçlarını giderebilirler demişlerdir.⁸³

– Tekafül

Tekafül, Arapça kökenli bir kelime olup “kefalet” teriminden türetilmiştir. Karşılıklı dayanışma veya beraber hareket etme manalarına gelmektedir. Tekafül yöntemi, İslami sigortacılık olarak da adlandırılır. Bu sistemin özünde amaç kar değil, bireylerin hayatlarında karşılarına çıkan risk ve tehlikeleri göz önünde bulundurarak dayanışma ile zararı en aza indirmeye çalışmaktır. Bireyler hayatın birçok farklı koşulunda az ya da çok tehlikelerle ve risklerle karşı karşıyadır. Bu bireylerin bir araya getirilerek birbirlerinin hayatında ortaya çıkabilecek hasarları en aza indirmeye çalışmalarını sağlamaya tekafül denmektedir. Katılım sigortacılığı da denilen tekafül yöntemi, karşılıklı yardımlaşmanın gönüllü olarak yapılması prensibine göre bir araya gelen bireylerin, aralarından birinin karşı karşıya kalacağı olumsuz bir durum karşısında, sorumluluk paylaşma esasına göre tazmin edilmesi şeklinde uygulanan yardımlaşma yöntemidir. Tekafül sistemine katılanların ödedikleri primler ile bir fon oluşturulmaktadır. Bu fonlar faiz dışı yatırım araçlarıyla İslami esaslara göre değerlendirilir ve tekafüle katılanların olası hasar veya ziyarı bu fondan karşılanır. Tekafülün geleneksel sigortacılıktan bir farkı da; dönem sonunda yatırım araçlarından elde edilen kazançların (yatırım yapılan paylardan operasyonel giderler düşüldükten sonra kalan miktar) sigorta yapan ve sigorta yapılanın arasında paylaşılmasıdır. Kısacası katılımcı, sigortası devam ettiği sürece ödeme yaptığı ticari şirkete bir ortak olarak katılmış gibidir. Bu yöntem bize, katılım bankacılığının kar payı uygulamasındaki kar zarar ortaklığını hatırlatmaktadır.⁸⁴

İslamiyet’te risk üzerine para yatırma ve paranın geri dönmemesi sebebiyle birçok sigorta ürünü yasak kılınmaktadır. Ancak insanların başına gelen maddi kazalar ve sıkıntılara karşı da Allah’tan geldiğini düşünerek tedbirsiz davranılmamalıdır. Zira İslamiyet’te önce tedbir almak, sonra Allah’a tevekkül etmek vardır. Bu sebeple Müslümanlar, uzun zamandır tekafül yani bağış ve karşılıklı dayanışma yöntemini kullanmaktadır. Günümüzde Müslüman nüfusun fazla olduğu birçok ülkede, birçok farklı uygulamayla tekafül sistemi kendisine yer bulmaktadır.

⁸³ Aktepe, İ. E. (2013). Sorularla Katılım Bankacılığı, 1. Baskı, İstanbul: TKBB Yayınları, s. 109-110.

⁸⁴ Polat, S. (2015). Katılım Bankaları Sigorta Uygulamalarında Tekafülün Yeri ve Geleceği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, ss.70-82.

– Komodite

Kalite olarak aralarında herhangi bir fark olmayan malların, uluslararası piyasalarda anlık olarak ve yüklü miktarda alınıp satılmasıdır. Komoditede birçok farklı türden ticari mal, ticarete konu olmaktadır. Ancak en sık kullanılanlar, altın, petrol ve tarımsal ürünlerdir. Bu ürünler alıcı ve satıcı tarafından işlem sırasında görülmemekte, belli bir fiyat ve vade içeren sözleşmeler yapılarak para transferi gerçekleştirilmektedir. Komodite pazarları, New York ve Chicago’da bulunmaktadır. Bazı katılım bankaları kısa vadeli finansman problemlerini çözmek için komodite işlemlerine başvurabilirler. Özellikle nakit fazlaların değerlendirilmesi için kullanılan bir yöntemdir. Katılım bankasının talimat vererek para yatırdığı banka, katılım bankasının nam ve hesabına komodite işlemlerini uygulayarak, işlemlerden elde edilen karı katılım bankasıyla paylaşır.⁸⁵

– Karz-ı Hasen

İslam ekonomisinde karz kelimesi geri ödenmek üzere borç verme, ödünç verme anlamına gelmektedir. İslamiyet her türlü kötülüğü yasaklamakta her türlü iyiliği de teşvik etmektedir. Buna da bağlı olarak Müslümanların ihtiyaç sahibi olan kardeşlerine yardımda bulunmalarını öğütlemiştir. Bu konuyla ilgili, Allah (cc) Kur’an-ı Kerim’de insanlığa şu şekilde seslenmektedir: *“Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır.”*⁸⁶ *“Ey iman edenler! Belli bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman bunu yazın. Aranızda bir yazıcı adaletle yazsın. Yazıcı, Allah’ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın, (her şeyi olduğu gibi dosdoğru) yazsın. Üzerinde hak olan (borçlu) da yazdırsın ve Rabbi olan Allah’tan korkup sakınsın da borçtan hiçbir şeyi eksik etmesin (hepsini tam yazdırsın). Eğer borçlu, akli ermeyen veya zayıf bir kimse ise, ya da yazdıramıyorsa, velisi adaletle yazdırsın. (Bu işleme) şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, onlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir. Şahitler çağırıldıkları zaman (gelmekten) kaçınmasınlar. Az olsun, çok olsun, borcu süresine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah katında adalete daha uygun, şahitlik için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Yalnız, aranızda hemen alıp verdiğiniz peşin ticaret olursa, onu yazmamanızdan ötürü üzerinize bir günah yoktur. Alışveriş*

⁸⁵ Kelleroğlu, F. (2017). a.g.e, ss. 36-37.

⁸⁶ Kur’an, Bakara Suresi, 280. ayet.

yaptığımız zaman da şahit tutun. Yazana da, şahide de bir zarar verilmesin. Eğer aksini yaparsanız, bu sizin için günahkârca bir davranış olur.

Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah, size öğretiyor. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁸⁷

Sermaye sahibi Müslümanların, ihtiyaç sahibi insanlara borç vermesi ve ihtiyacını karşılmasıyla, toplumsal yapıda insanların arasındaki ünsiyet ve kardeşlik bağları da gelişecektir. Buna binaen ekonomik hayatta bireyler birbirlerine karşı daha dürüst davranacaklardır. Bir Müslüman, insanlara bizzat kendisi borç vermek yerine bunu farklı iktisadi kuruluşlar aracılığıyla da yapabilir. Buna örnek olma noktasında günümüzde bazı vakıflar mevcuttur. Keza katılım bankaları da arzu ederlerse böyle bir yöntemi uygulamaya gidebilirler. Karz-ı hasen ile alakalı tarafların birbirlerine karşı sorumlulukları da vardır. Bu sorumlulukları sıralamak gerekirse;⁸⁸

- Karz veren kişi, verilen miktarı borçludan geri alma hakkına sahiptir,
- Karz sadece misli mallarda uygulanmaktadır. Zira verilen borç geri alınırken de aynı şekilde geri verilebilir.
- Karz alan kişi yani borçlu, aldığı miktarı geri ödemekle yükümlüdür, bu borcu herhangi bir yerde kullanmadan yitirse dahi borcun sorumluluğu onun üzerindedir.
- İslam dininde caiz olmayan konular için borç verilemez.
- Karz sözleşmelerinde taraflar arasında bir vade belirlenir. Ancak bu vade alacaklı açısından bağlayıcı olmayıp alacaklının istediği zaman borcunu geri istemeye hakkı vardır. Borçlu da borcunu vadesinden önce ödeyebilir.
- Karz verilen mallar, borçlunun mülkiyetine geçtiği için, borçlu bu malları alacaklının herhangi bir izni olmadan kendi istekleri dahilinde kullanabilir.
- Hasen güzellik demektir. Güzel borç veren kişinin alacaklıya herhangi bir sıkıntısında yardımcı olduğu düşünülürse Allah katında sevap kazandığı söylenebilir. Ancak verilen borcu almak için borçlunun zaman ve imkan noktasında sıkıştırılması da sevabı azaltabilecek bir husustur. Karz veren tarafın buna da dikkat etmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak borçlu da kendisine yapılan iyiliği suistimal etmemeli ve imkanı olduğu takdirde kendisine borç verene borcunu iade etmelidir.

⁸⁷ Kur'an, Bakara suresi, 282. ayet.

⁸⁸ Canbaz, . Z. (2018). a.g.e., ss. 89-91.

Katılım bankacılığında da bu uygulamayı farklı tanımlayamayız. Karz-ı hasen, menfaat düşünmeden ve karşı taraftan çıkar beklenmeden hayır için borç vermektir. Konvansiyonel bankacılık işlemlerindeki faiz, borç verdiği kişiye borcunu alamadığı süre zarfında paradan mahrum kaldığı tutarı hesaplayarak borcun üzerine eklemektir. Karz-ı hasende ise borcun ödenmesinde alacaklının fedakarlık yaparak paradan mahrum kalma bedeli beklemediğini görmekteyiz. Buna da bağlı olarak karzın katılım bankalarında ancak kısa vadeli hatta 2-3 günlük verilebilmekte olduğunu söyleyebiliriz. Karz talep eden müşteriler genellikle ödeme günü gelmiş vergi, sigorta gibi borçlarında gecikme cezası almamak için katılım bankalarından talepte bulunurlar. Katılım bankaları da uygun gördükleri müşterilerine destek olma amaçlı karz verebilir.

– Risk Sermayesi

Risk sermayesi finansman yöntemine farklı kaynaklarda girişim sermayesi de denmektedir. Bu yöntemde projeleri ve başarılı olma ihtimali yüksek fikirleri olan girişimcilerin yeterli finansman gücüne sahip olmadıkları için fon sahipleri tarafından desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu noktada ABD, Japonya ve İngiltere gibi ülkelerde “melek yatırımcılar” ve “startup”lar aracılığıyla bu modelin uzun zamandır kullanıldığını söyleyebiliriz. Ülkemizde ise girişim sermayesi finansman modeline 2014 yılından itibaren geçilmeye başlanmıştır. Esasen gelişmekte olan ülkelerin büyümesine önemli derecede katkı sunabilecek bu modele ihtiyacımız olduğunu da söylemek gerekir.⁸⁹

Risk sermayesi, Sermaye Piyasası Kurulu tarafından “*dinamik, yaratıcı ancak finansal açıdan zayıf olan girişimcilerin yatırım fikirlerini gerçekleştirmeye imkan tanıyan bir yatırım şekli*” olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰ Elbette adından da anlaşılacağı üzere henüz hayata geçirilmeden bir proje fikrinin finanse edilmesi söz konusu olacağından ortada bir risk de vardır. Zira finansman desteği, projenin hazırlanmasından tamamlanmasına, hatta pazarlanmasına kadar sağlanmalıdır. Ancak başarılı olunan yatırım ve projelerin daha önce ne denli yüksek gelir ve kar sağladığı da ortadadır.⁹¹

⁸⁹ Çonkar, M. K. (2017). Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim(Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, 3(2): 100-124, ss. 103-104.

⁹⁰ Sermaye Piyasası Kurulu, “Girişim Sermayesi Nedir?”, <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/206> , (23 Mayıs 2020), s. 1.

⁹¹ Özsoy, M. (2012). a.g.e., s. 176.

Katılım bankaları veya sermaye şirketleri, risk sermayesi finansmanında yatırım sürecini üç aşamadan meydana getirmektedir; Fon toplama, yatırım aşaması ve yatırımdan çıkış aşaması.

Başlangıçta proje veya yatırımlara destek olma kararı veren sermaye şirketi veya katılım bankası yatırımda kullanılacak fonları toplar. İkinci aşama risk sermayesinin en uzun ve karmaşık aşaması olan yatırım aşamasıdır. Bu aşamada proje ve fikir sahibi olan girişimcilerin talepleri toplanır ve ön elemelerden geçirilirler. Toplanan fikir ve projelerde en karlı ve rasyonel olarak getirisi yüksek olabilecekler seçilir. Zira bu değerlendirme, risk sermayesi finansmanı sürecinin karla veya zararlarla sonuçlanma ihtimaliyle yakından ilgilidir. Ardından desteklenme kararı verilen proje ve yatırımların girişimcileriyle gerekli ortaklık ve hisse anlaşmaları yapılır. Risk sermayesi finansmanı sağlayan taraf, bu projenin pasif değil aktif ortağı olacaktır. Son aşamada finansman sağlayarak projeye ortak olan taraf, elindeki hisseleri ister proje sahibine, ister başka bir şirkete, isterse şirketi halka açarak satar ve paraya çevirerek ortaklıktan çekilir.⁹²

Bir yönüyle risk sermayesi uygulaması mudarebeye benzemektedir. Ancak mudarebeden farkı, yeni bir projeye veya yatırım fikrine finansman sağlanması ve ortak olunmasıdır. Proje ve yatırım fikirlerinin sonucunun kestirilemez olması, yani kar veya zarara açık olması da İslam'a uygun olduğunun bir göstergesidir.⁹³

2.2.2. Gayri Nakdi Fon Kullanırma

Firmalar bazen alım satımlarını yaparken karşı tarafa güven vermek veya karşı tarafa güven duymak için bir üçüncü tarafın garantörlüğüne ihtiyaç duyarlar. Özellikle de uluslararası ticaretlerde malı almak isteyen taraf, para göndereceği tarafa güvenme konusunda; veya malı gönderen taraf da paranın gelip gelmeyeceği ile alakalı emin olmak ister. Bu ihtiyaca binaen garantör taraf olarak genellikle bankalar devreye girer.

⁹² Terzi, A. (2013). a.g.e., s.64-65.

⁹³ Çonkar, M. K. (2017). a.g.e., s. 113-114.

2.2.2.1. Teminat Mektubu

Teminat mektubu, yurt içinde veya yurtdışında bulunan müşterilerin talebiyle, onların lehine bir işin yapılması, bir malın teslimi veya borcun ödenmesi vb. konularda karşı tarafa hitaben bankaların verdikleri, söz konusu işin yerine getirilmeme ihtimalinde, mektupta belirtilen bedelin kayıtsız şartsız ödeneceği taahhüdünün olduğu garanti sözleşmesi konulu belgedir. Teminat mektubu aracılığıyla garantör konumuna gelen banka, lehtarın edimini taahhüt etmemektedir. Ancak bu edim müşteri tarafından yerine getirilmezse, teminat mektubu verilen muhataba mektupta belirtilen tutar kadar tahsilat yapacağını temin etmektedir. Bu sayede banka garantörlüğünü gören mal ya da hizmeti satacak olan taraf, karşılığında alacağı edimin müşteri tarafından ödenmediği takdirde banka tarafından mutlaka ödeneceğini bilir. Teminat mektubunda üç taraf vardır. Bu taraflar şunlardır; banka (garanti veren), muhatap (garanti alan), lehtar(amir, borçlu).

Genelde ihale usulü çalışan firmalar, teminat mektubu yöntemine sıkça başvurmaktadır. İhale henüz başlamadan önce ihaleyi açan taraf, firmaların teminat mektuplarını getirmelerini talep eder. Bu şekilde ihaleyi yapan taraf kendini garantiye almış olur. Firmalar teminat mektuplarını, ihalede sunacakları teklifin tutarı kadar çalıştıkları bankalardan isterler. Müşterisinin talebini değerlendirip uygun bulan banka, gerekli teminat mektubunu verir ve o firma ihaleye katılabilir.

Teminat mektupları, konularına ve banka limitlerine göre üçe ayrılmaktadır.⁹⁴

- Geçici Teminat Mektubu: Firmaların ihaleye katılmaları için düzenlenen teminat mektubudur. Tarafına mektup düzenlenen firma ihaleyi kazandığı takdirde, firmanın ihaleyi yapan taraf ile projenin sözleşmesini imzalayacağını, aksi takdirde herhangi bir itiraz olmadan ilk talepte mektubun garantör banka tarafından ödeneceğini taahhüt eder.
- Kesin Teminat Mektubu: İhaleye girmiş ve kazanmış olan bir firmaya verilen bir teminat mektubu türüdür. Bu teminat mektubu, firmanın kazandığı ihaledeki projeyi sözleşmedeki şartlara uygun şekilde ifa edeceğini, aksi takdirde yine herhangi bir itiraz olmaksızın ilk talepte mektubun garantör banka tarafından ödeneceğini taahhüt

⁹⁴ Kodra, A. (2018). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Ekonomiye Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü, ss. 75-76.

eder. Kesin teminat mektubu düzenlendiği takdirde geçici teminat mektubu bankaya iade edilir.

- Avans Teminat Mektubu: İhaleyi kazanan firma, bankasından kesin teminat mektubunu da temin ettikten sonra, işe başlamak için alacakları peşin avans miktarı için bankanın düzenlediği teminat mektubudur. Avansa konu olan iş yapılmadığı takdirde herhangi bir itiraz olmadan ilk talepte garantör banka tarafından tutarın ödeneceği taahhüt edilir.

2.2.2.2. Doğrudan Borçlandırma Sistemi (DBS)

Doğrudan borçlandırma sistemi de teminat mektubuna benzer şekilde bankanın garantör olduğu bir uygulamadır. Bayilik verme sistemiyle çalışan firmalarda sıkça başvurulan bu yöntemde üç taraf bulunur; Banka, satıcı (ana firma), alıcı (alt bayi). Bayilik sistemiyle çalışan ana firmalar ile görüşen banka, anlaştığı takdirde DBS sistemini kullanılmaya başlar. Ardından ana firmadan alım yapan alt bayileri de sisteme dahil eder. Alt bayiler, ana firmadan mal alıp başkalarına satan konumdadır. Ancak alt bayilerin ana firmaya ödemelerini yapmaları için önce satışlarını yapmaları gerekmektedir. Ana firmalar, alt bayilerine yaptıkları satışları faturalandırır ve DBS sistemine bu faturaları yüklerler. Bu sistem alt bayiler için açılan limit derecesinde ana firmanın faturasının ödemesini garanti altına almaktadır. Faturanın vadesi geldiğinde alt bayi ödemesini yapmadığı takdirde banka DBS sistemi gereği garantörlük ettiği miktarı ana firmaya ödeyecektir. Bu işlemde de görüldüğü üzere, DBS sistemi, fatura bazlı garantörlük üzerine kurulmuştur. Bayilere tanınan limitler de fatura bazlı tanınmaktadır. Buna bağlı olarak, bankanın limit tanımadığı alt bayiler için ana firmaların girdiği faturalara garantörlük verilmez.⁹⁵

2.2.2.3. Akreditif

Akreditif, genellikle dış ticarete tarafların birbirlerine güveni sağlamak için bankaların garantör konumunda oldukları sözleşmelerdir. İthalat yapacak firma, bankasından akreditif almak için talep ve talimatta bulunur. İhracat yapıp malı satacak firma, akreditif talebi onaylanıp amir banka tarafından kredisi açılan firmayla güven tesis eder. Bu açıdan bakıldığında teminat mektubu veya DBS ürününe benzer şekilde garantörlük sağlamaktadır.

⁹⁵ Özen, E. (2019 a.g.e., s. 52-53.

Akreditifte dört taraf bulunmaktadır. Bu taraflar şunlardır; amir (yurtdışından mal alacak olan), amir banka (mal alacak olan tarafa garantör olan), lehtar (yurtdışına mal satacak olan) ve muhabir (mal satacak olanın aradaki bağlantıyı sağlamak için çalıştığı banka).⁹⁶

Akreditif formlarının içermesi gereken bilgileri şöyle sıralayabiliriz;⁹⁷

- Akreditifin hangi bankadan açıldığı,
- Hangi banka için açıldığı,
- Akreditifin açılış tarihi,
- Akreditifin vadesi,
- Akreditifi açılmasını talep edenin yani ithalatçının adı, soyadı, unvanı, adresi,
- Akreditifi açılananın yani ihracatçının adı, soyadı, unvanı, adresi,
- Ödemenin vadesi,
- Döviz cinsi ve tutarı,
- Malın tanımı, son yükleme tarihi,
- Varsa ek belgeler, ilave koşullar,
- Masraflar ve akreditifin teyit bilgisi

Akreditifin pratikteki işleyişini de kısaca anlatmak gerekirse;

- İthalatçı olan firma, ülkesinde çalıştığı bir bankadan talepte bulunarak akreditif açılması için talimat verir.
- Akreditif açacak amir banka, hazırlanan akreditif metnini ya malın satın alınacağı firmaya ya da ilgili ülkedeki muhabir bankaya gönderir.
- İhracat yapan satıcı firma, söz konusu malları akreditif sözleşmesinde belirtilen şartlar dahilinde nakliye için yükler. İstenen belgeler muhabir bankaya gönderilir.
- İhracatçı satış karşılığında parasını tahsil eder.
- İthalatçı yapan alıcı firma, bankaya gönderdiği belgelerle beraber tahsilatı yapıp mallarını teslim alır.
- İthalatçı firma gümrükleme işlemlerini gerçekleştirir ve işlem son bulur.

⁹⁶ Arabacı, H. (2015). Türk Katılım Bankacılığında Fon Kullanırma Yöntemleri. Yayınlanmamış Dönem Projesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 35.

⁹⁷ Özen, E. (2019 a.g.e., s. 54.

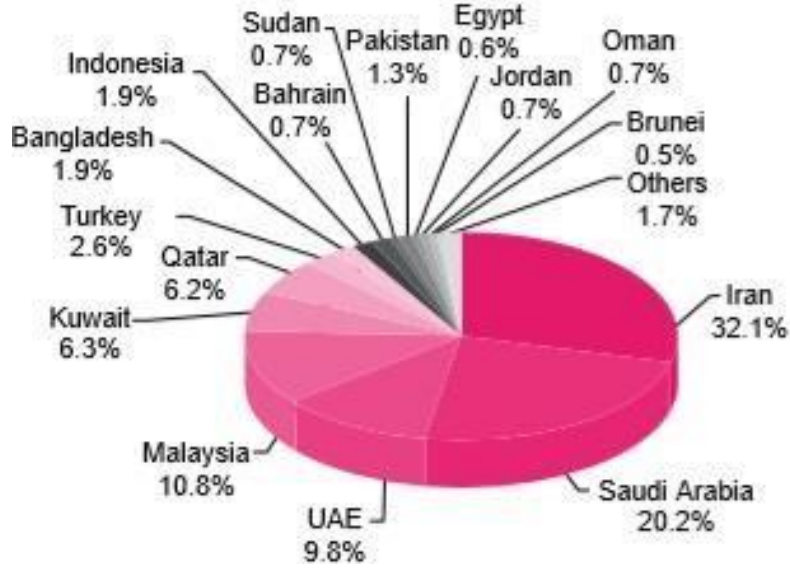
3. KATILIM BANKACILIĞININ TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN DÜNYA EKONOMİSİNE KATKILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Katılım bankacılığı, 20. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir olgudur. Buna bağlı olarak her ülkede farklı farklı serüvenler yaşamaktadır. Ülkemizin dünya genelindeki konumu nicel ve nitel olarak bu bölümde incelenmektedir.

3.1. Katılım Bankacılığında Önde Gelen Ülkelerin Durumu

Dünya geneline bakıldığında, faizsiz bankaların ağırlıklı olarak Ortadoğu ve Güney Asya bölgelerinde varlık gösterdikleri görülmektedir. Başta tüm finansal sistemin sadece İslami kurallara uyumlu olduğu İran ve Sudan olmak üzere, Malezya ve Körfez ülkeleri İslami finansın ana pazarları olarak şekillenmektedir.

Grafik 1. Küresel İslami Bankacılık Varlıklarının Payı (2018 2. Çeyrek İtibariyle)⁹⁸

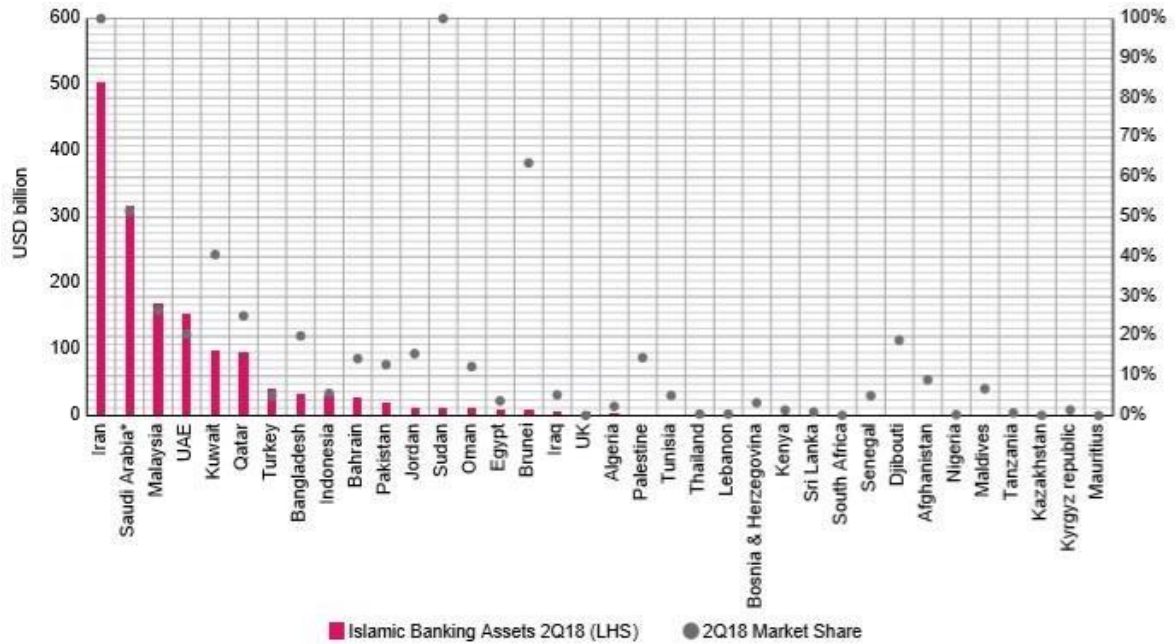

Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report (2019), s. 12.

⁹⁸ Islamic Financial Services Board (2019). Islamic Financial Services Industry Stability Report (2019). Kuala Lumpur Malaysia, s. 12.

İslami bankacılık varlıklarının yüzdelerini incelemek gerekirse, birinci sırada yüzde 32,1 ile tüm finansal düzenini faizsiz bankalarla idame ettiren İran'ın geldiğini görmekteyiz. Ardından yeraltı zenginlikleriyle faizsiz bankacılık sektörüne finansman sağlayan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar gibi ülkeler, pastada önemli pay sahibidir. Ardından yüzde 10,8 oranla Malezya'nın geldiğini ve faizsiz bankacılık konusunda söz sahibi olduğunu görebiliriz. Türkiye'deki katılım bankacılığı varlıklarının dünyadaki payı ise 2018 yılı ikinci çeyreği itibariyle yüzde 2,6'dır.

Grafik 2. Seçilmiş Ülkelerdeki İslami Bankacılık Varlıkları ve Ülkelerindeki Pazar Payları (2018 2. Çeyrek İtibariyle)⁹⁹

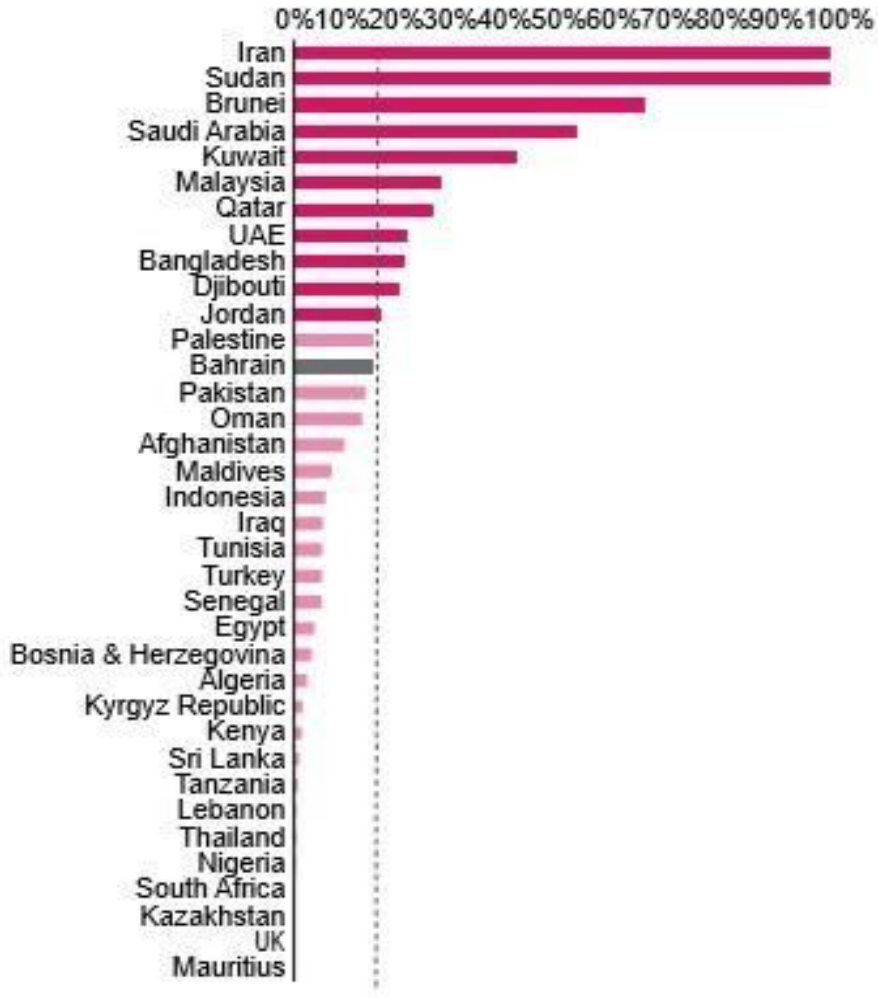
Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report (2019), s. 14.

Başlıca ülkelerin faizsiz bankacılık sektöründeki varlıklarını ve ülkedeki faizsiz bankacılığın pazar paylarını 2018 yılını ikinci çeyreği itibariyle Grafik 3'de açıklanmaktadır. Faizsiz bankacılık alanında varlıklarda İran ve Suudi Arabistan'ı Malezya ve Birleşik Arap Emirlikleri takip etmektedir. Ülkelerinde faizsiz bankacılığın yüzde oranı en yüksek ülkelerde ise İran ve Sudan'ı sırasıyla Brunei ve Suudi Arabistan takip etmektedir. Ülkemizde katılım

⁹⁹ Islamic Financial Services Board (2019). a.g.e., s. 14.

bankacılığı varlıkları her geçen sene artmaya devam etse de henüz beklenen seviyelere ulaşamamıştır.

Grafik 3. Bankacılık Sektörü İçerisinde Faizsiz Bankacılığın Seçilmiş Ülkelerdeki Yüzdesi (2018 2. Çeyrek İtibariyle)¹⁰⁰

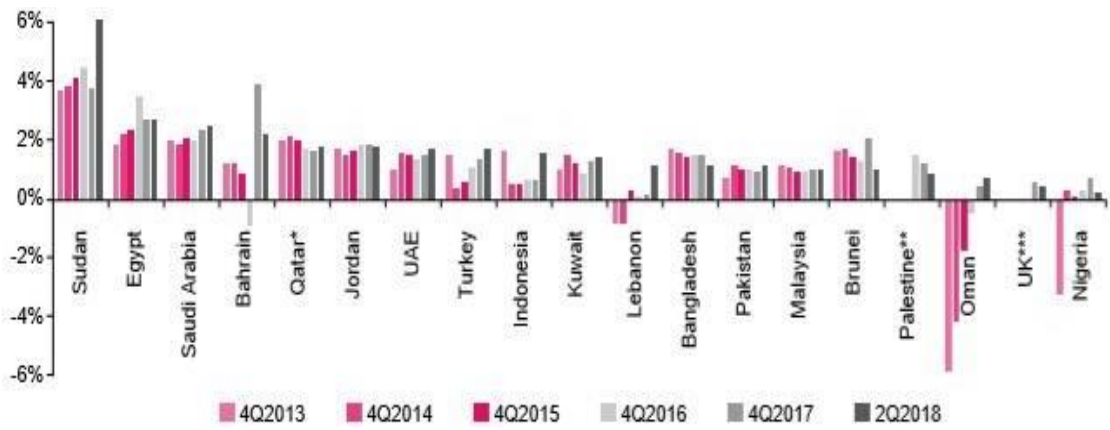
Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report (2019), s. 11.

Ülke içerisindeki bankacılık sektöründeki faizsiz bankacılık oranları, aynı zamanda ülkelerin yönetim ve devlet yapılarıyla da ilişkilidir. Liberal veya devlet müdahalesinin tam olmadığı ülkelerde yüzdeler farklı oranlardadır. İran, Sudan gibi yönetim şekillerini İslam devleti olarak belirleyen ülkelerde faizsiz bankacılık yüzdesinin yüzde 100 olduğu görülmektedir. Ülkemizde ise katılım bankalarının sektördeki payı yüzde 6,1 civarındadır.

¹⁰⁰ Islamic Financial Services Board (2019). a.g.e., s. 11.

Dünyada günden güne büyüyen faizsiz bankacılık, her ülkede farklı temel yapıtaşları üzerine oturtulmuştur. Zira her ülkenin farklı bir siyasi ve hukuki temeli mevcuttur. Ülkemizde bu süreç, 1984'te Özel Finans Kurumları'nın finansal faaliyetlerine başlamaları, ardından 2005'te "katılım bankaları" olarak bankacılık mevzuatına entegre olmaları ve o günden itibaren sektördeki hesaplamalara dahil olmaları ile şekillenmiştir.

Grafik 4. Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerde İslami Bankacılık Aktif Varlıklarının Ortalama Karlılık Oranı¹⁰¹

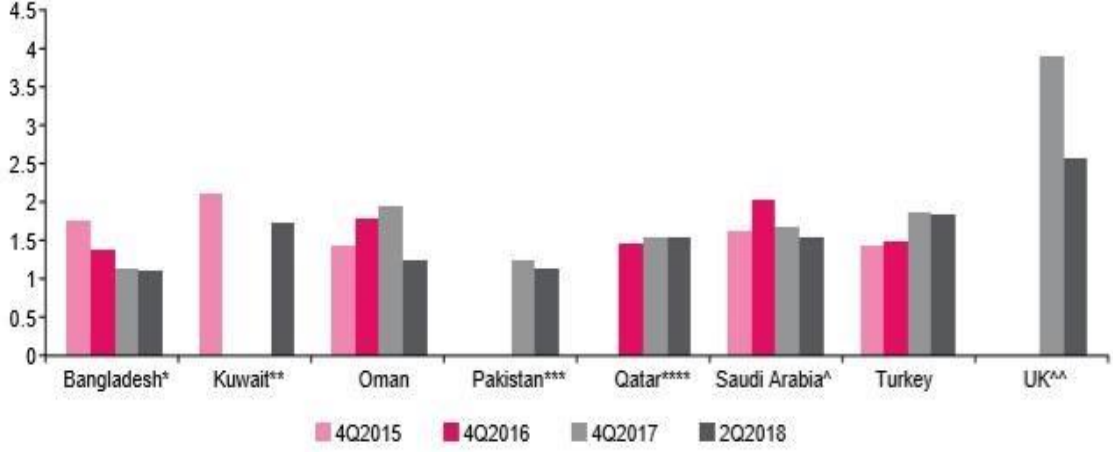

Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report (2019), s. 57.

Bir dönemde bankanın elde ettiği net karın toplam varlıklarına bölünmesiyle aktif karlılık oranı hesaplanır. Yukarıda seçilmiş ülkelerdeki faizsiz bankaların aktif varlıklarının karlılık oranlarının ortalamaları grafiğe yansıtılmıştır. 2013 yılından 2018 yılının ikinci çeyreğine kadar olan mevcut verilerle düzenlenen verilerde Türkiye'nin de gelişimi görülmektedir.

¹⁰¹ Islamic Financial Services Board (2019). a.g.e., s. 57.

Grafik 5. Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerde Bağımsız Faizsiz Bankaların Likidite Karşılama Oranı¹⁰²

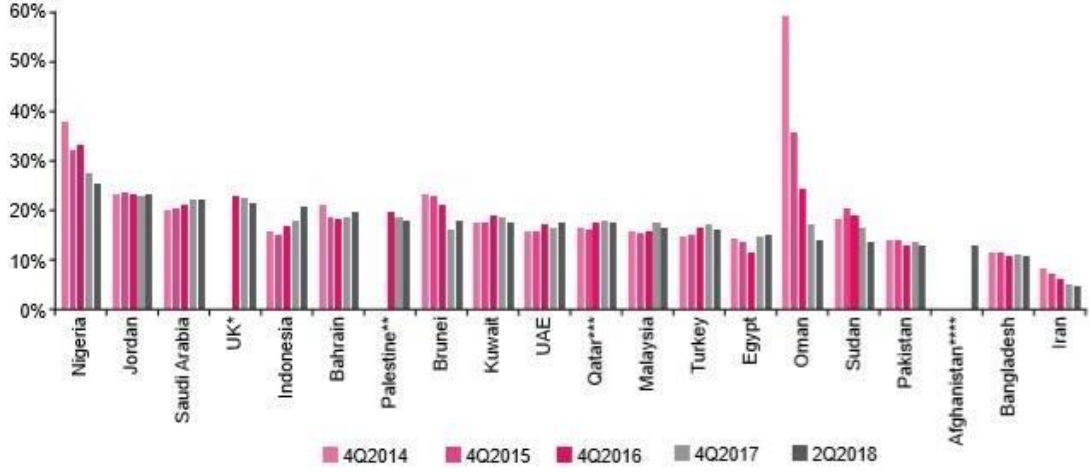
Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report (2019), s. 61.

Bankaların yüksek kaliteli likit varlık stokunun, net nakit çıkışlarına bölünmesiyle hesaplanan likidite karşılama oranı, bankaların kısa ve uzun vadede taşıdıkları risklerin ölçümünde kullanılmaktadır. Özellikle 2008 yılında yaşanan ekonomik krizin ardından bankaların likit stoklarının olası bir ekonomik krizde nasıl bir hızla eriyeceği fark edilmiştir. Banka sermayelerinin kuvvetlenmesine ve ayrılan karşılıkların artmasına ihtiyaç duyulmuştur. Buna bağlı olarak Basel’de toplanan Bank For International Settlements (BIS-Uluslararası Ödemeler Bankası), Basel III Uzlaşısını onaylayarak bankacılık sisteminin krizlere karşı daha dayanıklı olmasını amaçlamıştır. Bankaların likidite karşılama oranları da bu uzlaşi dahilinde daha sıkı kontrol altında tutulmaktadır.¹⁰³

¹⁰² Islamic Financial Services Board (2019). a.g.e., s. 61.

¹⁰³ Bildirici Ç. E. (2016). Geleneksel Bankalar ile Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 137-140.

Grafik 6. Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerde İslami Bankacılık Ortalama Toplam Sermaye Yeterliliği Oranı¹⁰⁴

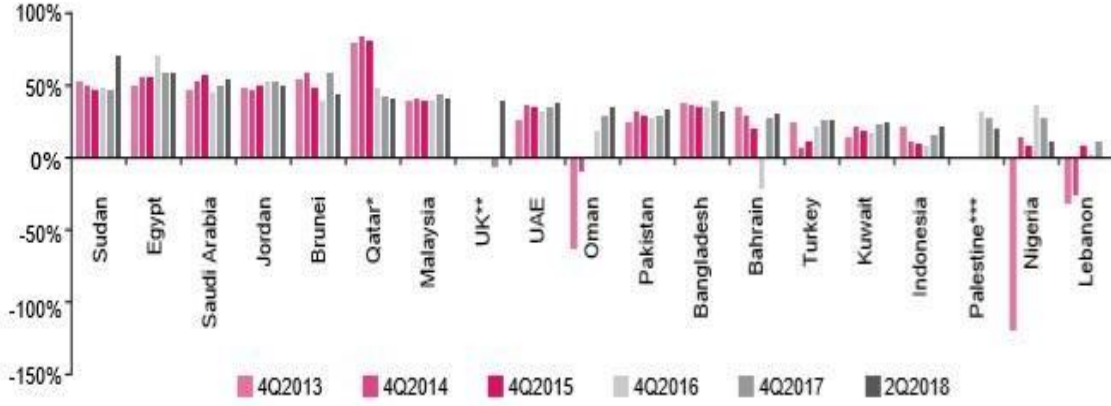

Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report (2019), s. 67.

Bankalar, piyasalarda faaliyet gösterirken piyasa riski, operasyonel risk ve kredi riski gibi risklerle karşı karşıyadırlar. Karşı karşıya kaldıkları bu riskleri karşılamak için gerekli seviyede sermaye bulundurma oranlarına, sermaye yeterlilik oranı denmektedir. Genel anlamda baktığımızda bankaların sermaye yapılarının sağlamlığını sağlayan bu oran, herhangi bir ekonomik krizde bankaların finansal yapılarının sarsılmalarını sağlamaktadır. Bu oranı aktif getiriler olumlu yönde etkilemekteyken, kredi oranlarının olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir. Ülkemizdeki bankaların ortalama sermaye yeterlilik oranı, daha önce bahsettiğimiz Basel kriterleri kapsamında belirlenen kısıtların oldukça üzerindedir. Bu da katılım bankalarının kendi geleceklerini güvence altında tuttuklarını işaret etmektedir.

¹⁰⁴ Islamic Financial Services Board (2019). a.g.e., s. 67.

Grafik 7. Yıllara Göre Seçilmiş Ülkelerde İslami Bankacılık Net Kar Marjı¹⁰⁵

Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report (2019), s. 58.

Yukarıdaki grafikte, faizsiz bankacılık uygulamalarında seçilmiş ülkelerdeki bankaların net kar marjlarını 2013-2018 yılları itibariyle karşılaştırmalı olarak görülmektedir. Türkiye'deki katılım bankacılığı, son yıllarda karını arttırarak büyüyen bir performans sergilemektedir.

Katılım bankaları, nakit finansman sağlayan ürünleri müşterilerine sunmadığı için mukayeseli bakılacak olursa konvansiyonel bankalara göre dezavantajlı konumda görülmektedir. Bunun için sürekli yenilikçi düşünülerek yeni ürünleri hayata geçirmek için çaba sarf etmektedirler. Ancak bu yenilikçilik sürecinde ortaya çıkacak ürünlerin İslam'a uygunluğu her açıdan ele alınarak irdelenmektedir. Katılım bankalarını yurtdışındaki diğer faizsiz bankaların çoğundan ayıran da bu hassasiyet konusudur.

Ülkemizdeki bankalarda ayrılması gereken likidite karşılık oranlarının diğer ülkelere nispeten yüksek seviyelerde olması da müşterilerine güven vermektedir. Ayrıca fiziki altın bankacılığıyla insanların dini saiklerle yastık altında bekletip ekonomiye dahil etmedikleri önemli miktarda fonun da reel ekonomiye dahil edilmesine aracılık etmişlerdir.

¹⁰⁵ Islamic Financial Services Board (2009). a.g.e., s. 58.

3.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Katılım bankaları, ülkemizdeki serüvenlerine 1984 yılında Özel Finans Kurumları olarak başlamışlardır. Bankacılık sektörüyle tümüyle entegre olmamaları ve isimlerinde banka ibaresi geçmediği için müşterilerine verdikleri birçok bankacılık hizmetinde özellikle uluslararası anlamda yetersiz kalmışlardır. 2005’te gerekli yasal temeller oluşup katılım bankası statüsüne geçmelerinden itibaren konvansiyonel bankalara önemli bir alternatif haline gelmişlerdir. Sıradan bankaların verdikleri bankacılık hizmetlerinin hemen hemen hepsini katılım bankaları da vermektedir. Elbette faizsiz finans ilkeleri göz ardı edilmemektedir. Buna da bağlı olarak fon toplama ve kullandırma yöntemlerinde birçok noktada konvansiyonel bankalardan ayrılmaktadırlar.

Türk bankacılık sisteminin tamamlayıcı aktörleri olarak görülen katılım bankaları, kayıt dışı ekonominin engellenmesine katkıda bulunmuştur. Faizin haram olduğu inancına sahip insanların bankacılık sektöründen uzak durduğu ve yatırımlarını yastık altında tuttuğu bir dönemde, faizsiz bankacılık prensipleriyle çalışan katılım bankaları bu yatırımların ekonomiye dahil olmasına ve atıl kalmamasına vesile olmuştur. Bu açıdan katılım bankaları, toplumsal bir ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda birçok ülkeden yabancı kaynak transferini sağlayan katılım bankaları, finansman imkanları ile de reel sektöre destek olmuştur. Buna bağlı olarak, devletin vergi gelirlerinin arttığını ve toplumsal adalete katkıda buldukları söylenebilir.¹⁰⁶

Tablo 1. Türk Bankacılık Sektörünün Büyüklüğü (Aralık 2019)¹⁰⁷

BANKALAR	KURULUŞ SAYISI	AKTİFLER		TOPLANAN FONLAR		KULLANDIRILAN FONLAR	
		MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)	MİLYON TL	PAYI (%)
Mevduat Bankaları	32	3.904.923	86,94%	2.351.441	91,61%	2.398.940	85,78%
Katılım Bankaları	6	284.450	6,33%	215.456	8,39%	168.574	6,03%
Kalkınma ve Y.Bankaları	13	302.335	6,73%	-	-	228.982	8,19%
Toplam	51	4.491.708	100,0%	2.566.897	100,0%	2.796.496	100,0%

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s. 3.

¹⁰⁶ Batır, T. E. (2016). Türkiye’de Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaların Karlılık Belirleyicileri ve Etkinlik Yönünden Karşılaştırılmaları. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 55-59.

¹⁰⁷ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katilim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2020)

2019 yılı aralık ayı verilerine göre bugün ülkemizde altı katılım bankası aktif faaliyet göstermektedir. Bu bankalardan üçü kamu üçü özel sektör sermayelidir. Toplamda ülkemiz bankacılık sektöründe bankaların türlerine göre aktifleri, toplanan fonlar ve kullandırdıkları fonlar mukayeseli olarak Tablo 1’de görülmektedir.

3.2.1. Atıl Fonların Kazanımı

Katılım Bankaları, özellikle dini inançlarından dolayı haram olan faize bulaşmamak amacıyla bankacılık sisteminden uzak kalan insanların ihtiyacına cevap vermektedir. Daha önceki kısımlarda da ayrıntısıyla anlattığımız gibi bankacılık hizmetlerinin tamamını faizden kaçınarak helal dairede yapmaktadırlar. Buna bağlı olarak, inançlı insanlar, bugüne kadar yastık altında beklettikleri yatırımlarını, ellerindeki döviz veya altın gibi birikimlerini katılım bankalarına getirebilmektedirler. Bu da ülke ekonomisine dahil olmamış atıl fonların ekonomiye kazandırılması anlamına gelmektedir. Bu tasarrufların yatırıma dönüşmesi, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonominin gelişmesine önemli derecede katkı sağlamaktadır. Katılım bankalarının müşterilerine verdiği güven de bu fonun günden güne büyümesini ve gelişmesini sağlayacaktır.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Çiftçioğlu, E. (2019). Türkiye’de Katılım Bankacılığının Türk Finans Sistemi İçerisindeki Rolü ve Önemi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.33.

Tablo 2. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi (milyon TL)¹⁰⁹

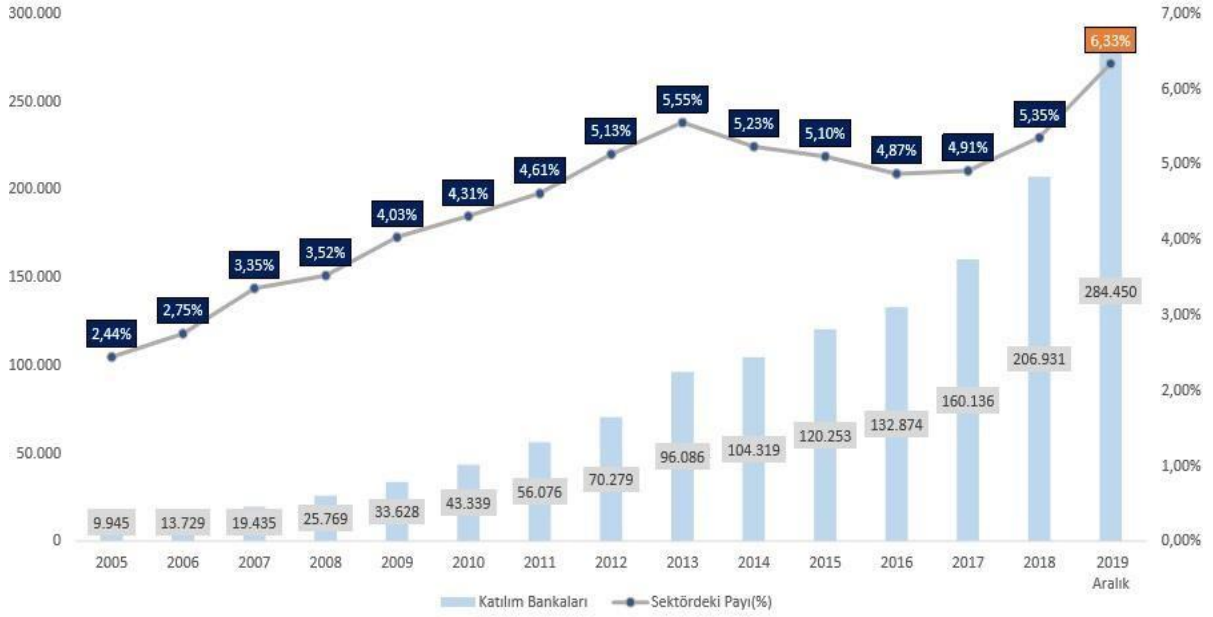
Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı(%)
2005	9.945	-	406.915	2,44%
2006	13.729	38,05%	498.587	2,75%
2007	19.435	41,55%	580.607	3,35%
2008	25.769	32,59%	731.640	3,52%
2009	33.628	30,50%	833.968	4,03%
2010	43.339	28,88%	1.006.672	4,31%
2011	56.076	29,39%	1.217.711	4,61%
2012	70.279	25,33%	1.370.614	5,13%
2013	96.086	36,72%	1.732.413	5,55%
2014	104.319	8,56%	1.994.329	5,23%
2015	120.253	15,27%	2.357.453	5,10%
2016	132.874	10,50%	2.730.942	4,87%
2017	160.136	20,51%	3.257.819	4,91%
2018	206.931	29,22%	3.867.426	5,35%
2019 Aralık	284.450	37,46%	4.491.708	6,33%

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s. 10.

2019 yılı aralık ayı itibariyle ülkemizdeki katılım bankalarının aktiflerinin gelişimi, Tablo 2’de görülmektedir. 2005 yılından beri bankacılık sektörünün sürekli daha da büyüdüğünü görmekteyiz. Buna rağmen genellikle katılım bankalarının sektördeki payını arttırıyor olması, katılım bankacılığının günden güne daha fazla karşılık bulduğunu göstermektedir.

¹⁰⁹ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katirim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2020)

Grafik 8. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi (milyon TL)¹¹⁰

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s. 11.

Bankaların bilançolarının aktif kısmı, o bankanın mevcuttaki fon kullanım yapısını göstermektedir. Ülkemizdeki katılım bankalarının aktif gelişimi, Grafik 8. aracılığıyla daha net görülmektedir. 2005'ten bu yana yaşanan küresel veya ülke içi ekonomik dalgalanmalarda, katılım bankalarının aktiflerinin büyümeye devam ettiği de görülmektedir. 2019 yılı aralık ayı itibariyle katılım bankalarının aktiflerinin sektördeki payı % 6,33 seviyesine kadar yükselmiştir. Buradan hareketle katılım bankalarının aktif yönetimlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz.

3.2.2. Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesi

Kayıt dışı ekonomi, yapılan gayri resmi ticari ve finansal işlemlerin istatistiksel olarak hesaplamalara dahil edilememesidir. Buna bağlı olarak, herhangi bir vergilendirmeye tabi tutulamayan işlemlerdir. Kayıt dışı ekonomi, mal ve hizmet üretimi yapılmasına rağmen, ölçülemeyen ve milli gelir hesaplamalarına dahil edilmeyen faaliyetlerdir.

¹¹⁰ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katirim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2020)

Türkiye ekonomisinin en önemli problemlerinden biri kayıt dışı ekonomidir. OECD ülkeleri arasında en yüksek kayıt dışı ekonomi yüzdesine sahip ülkelerden biri olmamız da bunun bir göstergesidir. Katılım Bankaları ise fon kullandırma yöntemleri ile reel ekonomik faaliyetleri finanse ederler. Nakdi finansman kredisi, katılım bankalarınca mevcut değildir. Katılım bankaları, ticari işlemde bulunmak isteyen veya gayrimenkul, araç gibi satın alımlar yapmak isteyen müşterilerine finansman desteğinde bulunmaktadır. Bu işlemlerde yapılan işlemin fiktif olmamasına yani gerçek bir alım satım işlemi olmasına dikkat edilmektedir. Bu da katılım bankalarının devlete ödenmesi gereken vergilerin kaybının önüne geçtiğini göstermektedir.

Katılım bankalarının tercih edilmesi bugüne kadar kayıt dışı faaliyetlerde düşüşe katkı sağlamıştır. Bu bankaların daha fazla tercih edilmesi ve yaygınlaşması, dolaylı olarak ülke ekonomisinin gelişmesine ve vergi gelirlerinin artmasına vesile olacaktır. Bu yüzden, devlet bankalarının da son yıllarda Ziraat Katılım, Vakıf Katılım vb. bankalarla katılım bankacılığına yöneldiği görülmektedir.

3.2.3. Reel Sektörün Finanse Edilmesi

İslami esasları benimseyen faizsiz bankacılık, daha önce de bahsettiğimiz gibi gerçek alışverişleri finanse etmeyi ilke edinmiştir. Bir ülkenin ekonomisinin sağlam temellere oturması ve güçlenmesi için elindeki kaynakları en verimli şekilde kullanması gerekir. Bu da reel sektörün desteklenmesiyle mümkün olabilmektedir. Katılım bankaları, fon kullandırma yöntemlerinde de anlattığımız üzere topladığı fonların Merkez Bankası'nda ayrılan zorunlu karşılık oranlarının dışında kalan miktarın çok büyük kısmını reel sektöre finansman olarak kullandırmaktadır. Kısa veya uzun vadeli faiz getiren, paradan para kazandıran işlemler, katılım bankalarının uygulamalarından değildir.

Topladığı fonları reel sektöre finansman olarak kullandıran katılım bankaları, dolaylı olarak ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlamaktadır. Kullandırılan fonların herhangi bir ekonomik krizde geri çağrılmaması veya yapılandırılmaya gidilmemesi de katılım bankalarının müşterileri için bir güvence ve avantajdır. Sanayi, tarım, ticaret, hizmet gibi sektörlerde kullanılan bu finansmanlar üretimi, ihracatı ve istihdamı arttıran önemli bir

faktördür. Bu da milli gelirin artışı sağlayarak, ülke ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesine vesile olmaktadır.

Tablo 3. Katılım Bankalarında Kullanılan Fonların Gelişimi (milyon TL)¹¹¹

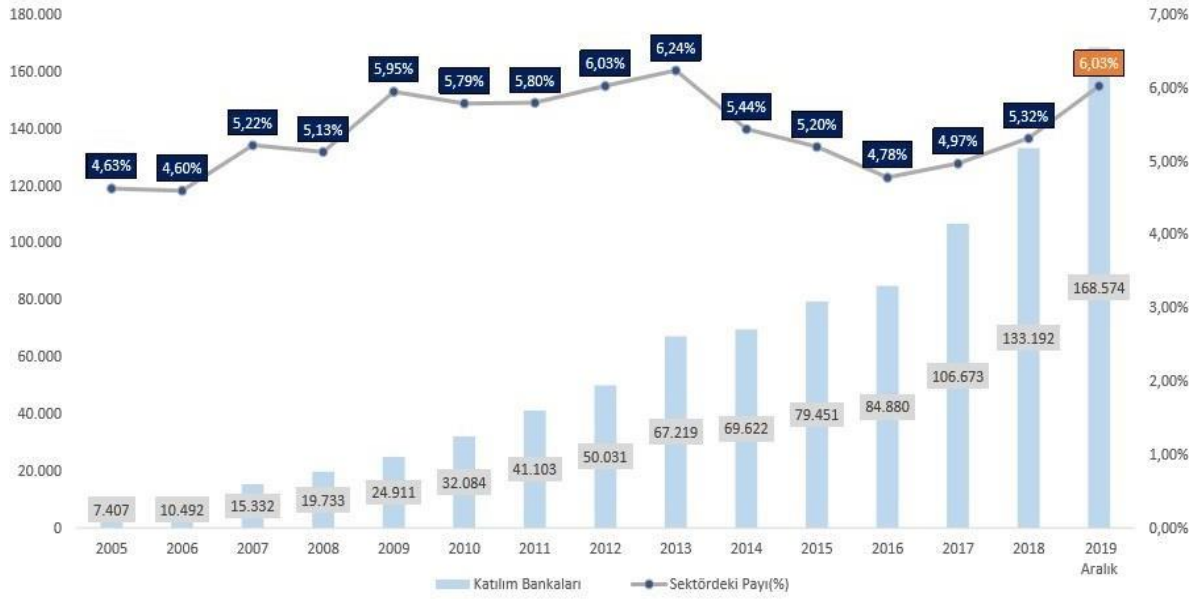
Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı(%)
2005	7.407	51,35%	160.005	4,63%
2006	10.492	41,65%	228.141	4,60%
2007	15.332	46,13%	293.928	5,22%
2008	19.733	28,70%	384.417	5,13%
2009	24.911	26,24%	418.684	5,95%
2010	32.084	28,79%	554.128	5,79%
2011	41.103	28,11%	708.771	5,80%
2012	50.031	21,72%	829.597	6,03%
2013	67.219	34,35%	1.077.495	6,24%
2014	69.622	3,58%	1.280.126	5,44%
2015	79.451	14,11%	1.526.847	5,20%
2016	84.880	6,84%	1.773.745	4,78%
2017	106.673	25,74%	2.145.479	4,97%
2018	133.192	24,86%	2.505.943	5,32%
2019 Aralık	168.574	26,6%	2.796.496	6,03%

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s.14.

Tablo 3'te 2005 yılından 2019 yılının aralık ayına kadar ülkemiz katılım bankalarının kullandığı fonların gelişimi görülmektedir. Ülkemizde bankacılık sektörünün son 15 yılda her geçen yıl daha da büyüdüğünü göstermektedir. Özellikle konvansiyonel bankaların faiz oranlarını hızlı bir şekilde yukarı çektiği dönemde katılım bankaları, piyasaya hızlı bir şekilde uyum sağlamadıkları için müşteriler tarafından daha cazip konuma gelebilmektedirler. Keza konvansiyonel bankaların vadeli mevduat hesaplarına uyguladıkları faizleri aniden düşürdükleri dönemlerde, katılım bankaları kar payı uygulanan hesapların karlarını o derece hızlı düşürmediğinden yine müşteriler için cazip konuma gelebilmektedirler. Bu gibi durumlarda katılım bankalarının fon kullandırma oranları yükselmektedir.

¹¹¹ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katirim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2019)

Grafik 9. Kullanılan Fonların Gelişimi (milyon TL)¹¹²

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s.15.

Katılım bankalarının kullandığı fonlar, diğer bankaların kullandığı fonlara nispeten ülke ekonomisi anlamında daha faydalıdır. Katılım bankalarında sadece herhangi bir alım satım faaliyeti veya projenin finansmanı fonlanmaktadır. Bu da fon kullanan kişi veya kurumların reel olarak faydalandığını ve bunun da ülke ekonomisinde reel olarak karşılık bulunduğunu söylenebilir. Grafik 9'da 2005'ten beri istikrarlı şekilde katılım bankalarının kullandığı fonları her sene arttırdığını görmekteyiz. Bu da katılım bankacılığının geleceği için olumlu bir izlenim uyandırmaktadır.

3.2.4. Yabancı Kaynak Transferi

Ülkemizde katılım bankacılığı serüvenine en etkili sermaye akışı sağlayan kurumların Körfez ülkelerindeki finans kuruluşları olduğunun söyleyebiliriz. Zira faaliyete geçen Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Faisal Finans gibi bankalar, önemli ölçüde yabancı yatırımcılardır. Faizsiz finans alanında etkili olan bu kurumlar, ülkemizde yabancı kaynak transferi de sağlamış oldular. Keza kurulan bu bankalar, uluslararası bağlantılara da sahip oldukları için Ortadoğu ve Körfez ülkelerindeki sermayenin de ülkemize rağbet göstermesini sağladılar. Katılım bankaları, sağlanan bu kaynak sayesinde sermaye sıkıntısı yaşamamış ve

¹¹² <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katirim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2019)

kurulan iyi ilişkilerle ülkemizin dış ticaret hacmini de artıran önemli bir faktör haline gelmiştir. Ayrıca katılım bankalarımızın İslami prensipler noktasında hassas olması, spekülasyon ve fiktif işlemlerden kaçınması; başka ülkelerde olduğu gibi pencere bankacılığı sisteminin ülkemizdeki bankalarda benimsenmesine izin verilmemiş olması, küresel yatırımcıların gelişmekte olan ekonomimize güvenle yatırım yapmalarını sağlamaktadır.¹¹³

3.2.5. Rekabetin Geliştirilmesi

Katılım bankaları Özel Finans Kurumları statüsüyle çalışırken birçok bankacılık hizmetini ifa edemedikleri için ürün yelpazesi dardı. Buna da bağlı olarak konvansiyonel bankalarla rekabet etmekte zorlanmaktaydılar. 2005 yılında katılım bankaları ismiyle bankacılık sektörüne dahil olmalarıyla ürün yelpazelerini günden güne büyütmişlerdir. Faizsizlik prensibine uygun şekilde fon toplama ve kullandırma yöntemlerini geliştirmişlerdir.¹¹⁴

Bir katılım bankası müşterisi, aynı zamanda konvansiyonel bankalarla da çalışabilir. Bu müşterilerin oranı azımsanmayacak derecededir. Bu da katılım bankalarının ürünlerinde rekabetçi yapıya sahip olmasını gerektirmektedir. Daha fazla şube açarak daha fazla müşteriye ulaşılması gerekmektedir. Bunun yanında teknoloji ve dijitalleşmeye uyum sağlama da bankalar arasında önemli bir etken olmaktadır. Ayrıca katılım bankalarının ticari faaliyeti finanse ediyor olması, bu bankalara diğer bankalara kıyasla önemli derecede tecrübeler kazandırmıştır.

¹¹³ Eskici, M. M. (2007). a.g.e., s. 111.

¹¹⁴ Arslan, E. C. (2017). Katılım Bankacılığı Sisteminin Türkiye Ekonomisinin Katkıları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss. 79-82.

Tablo 4. Katılım Bankalarında Toplanan Fonların Gelişimi (milyon TL)¹¹⁵

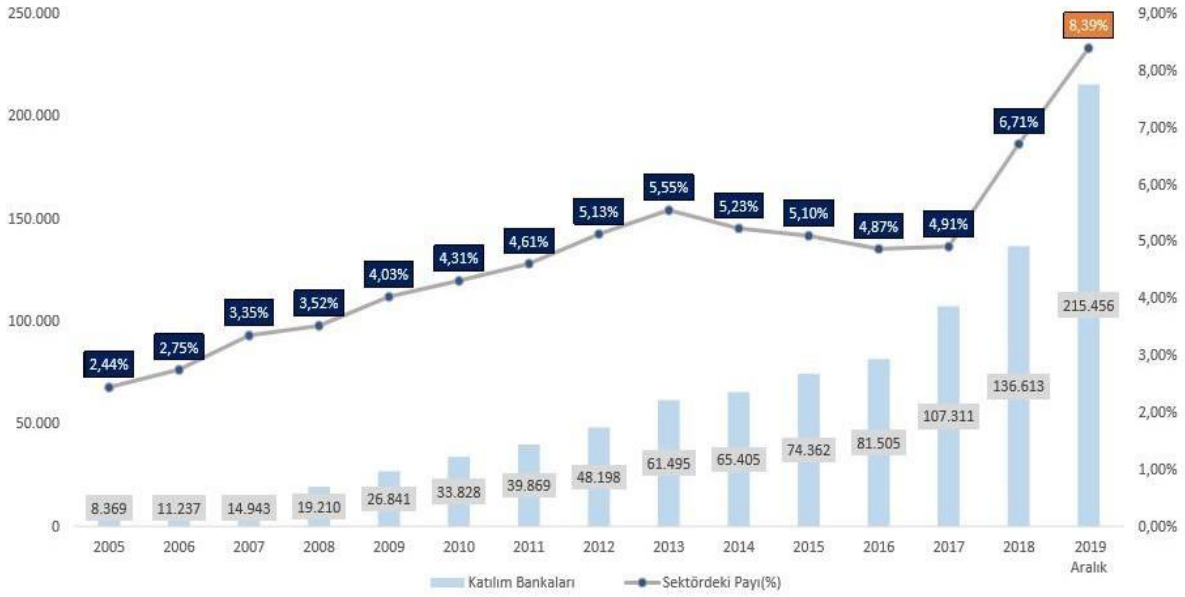
Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı(%)
2005	8.369	-	261.948	2,44%
2006	11.237	38,05%	324.069	2,75%
2007	14.943	41,55%	371.927	3,35%
2008	19.210	32,59%	472.695	3,52%
2009	26.841	30,50%	522.415	4,03%
2010	33.828	28,88%	631.119	4,31%
2011	39.869	29,39%	707.510	4,61%
2012	48.198	25,33%	783.888	5,13%
2013	61.495	36,72%	949.319	5,55%
2014	65.405	8,56%	1.056.679	5,23%
2015	74.362	15,27%	1.250.016	5,10%
2016	81.505	10,50%	1.459.269	4,87%
2017	107.311	20,51%	1.719.149	4,91%
2018	136.613	27,31%	2.035.965	6,71%
2019 Aralık	215.456	57,71%	2.566.897	8,39%

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s. 12.

Gelişmekte olan ülkelerde katılım bankalarının en önemli sorunlarından biri de piyasadan fonların yeteri kadar toplanamamasıdır. Katılım bankalarının ülkemizdeki faaliyetlerine 1984 yılında Özel Finans Kurumları olarak başladıklarından bahsetmiştik. Bu noktada daha köklü ve büyük bankaların müşterilerinde oluşturduğu alışkanlığı kırmamanın kolay olmadığı kaçınılmaz bir gerçektir. Ancak ülkemizde katılım bankacılığı, Ortadoğu'daki petrodolarlar sayesinde sermaye birikimi sağlayan kişi veya kuruluşlar için de cezbedici durumdadır. Ülkemizde ilk kurulan katılım bankalarının Albaraka Türk ve Kuveyt Türk gibi büyük oranda Ortadoğu'daki sermayedarlar tarafından desteklenmesi de bunun bir örneğidir.

¹¹⁵ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katirim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2019)

Grafik 10. Katılım Bankalarında Toplanan Fonların Gelişimi (milyon TL)¹¹⁶

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s. 13.

Ülkemiz katılım bankalarının topladığı fonlar, yıllara oranla bakıldığında olumlu seyir izlemektedir diyebiliriz. Bankalar, kar amacı güden kuruluşlardır. Bu katılım bankaları için geçerli bir durumdur. Örneğin; bir fon kullanıldığında vade ve ödeme planı belirlenmiş ve sözleşme yapılmışsa, banka uzun vadede bu sözleşmeden zarar da edecek olsa yeni bir yapılandırmaya gidemez. Bu da katılım bankalarının nispeten konvansiyonel bankalara göre daha fazla risk ile karşı karşıya olduklarını göstermektedir. Piyasa faiz oranlarının yükselmesi veya düşmesi, elbette katılım bankalarının oranlarını da etkilemektedir. Ancak sözleşmelerin değiştirilememesi ilkesi gereği katılım bankaları piyasaya uyumu daha yavaş sağlamaktadır.

Katılım bankalarının piyasadaki rekabet gücünün en çok arttığı dönemler bu dönemlerdir. Zira katılım bankalarının mudilerine mevduatları karşılığı verdikleri kar payı oranları, faizli bankaların verdikleri faiz oranlarından daha yüksek olabilmektedir. Keza bu dönemlerde gayrimenkul, araç, ticari finansman kullandırmalarda da katılım bankalarının daha düşük vade farklarına sahip olduğu gözlenebilmektedir.

¹¹⁶ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katilim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2019)

Tablo 5. Katılım Bankalarında Öz Kaynakların Gelişimi (milyon TL)¹¹⁷

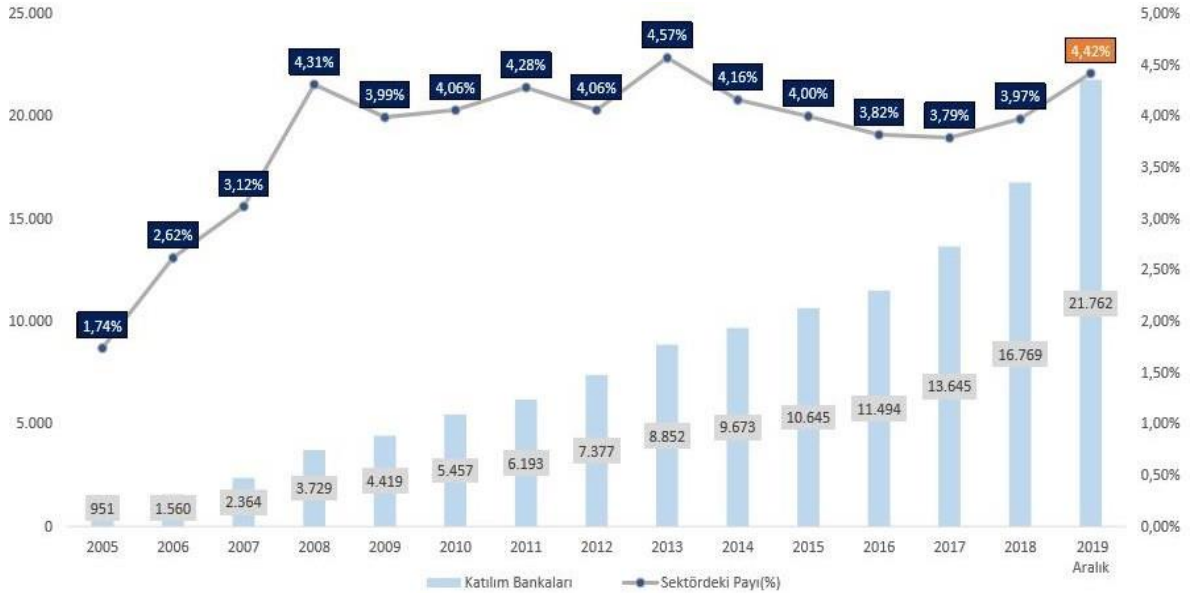
Yıllar	Katılım Bankaları	Büyüme (%)	Bankacılık Sektörü	Sektördeki Payı(%)
2005	951	6,61%	54.687	1,74%
2006	1.560	64,04%	59.538	2,62%
2007	2.364	51,54%	75.850	3,12%
2008	3.729	57,74%	86.425	4,31%
2009	4.419	18,52%	110.874	3,99%
2010	5.457	23,47%	134.545	4,06%
2011	6.193	13,49%	144.650	4,28%
2012	7.377	19,11%	181.882	4,06%
2013	8.852	19,99%	193.745	4,57%
2014	9.673	9,27%	232.007	4,16%
2015	10.645	10,00%	262.275	4,00%
2016	11.494	8,00%	300.172	3,82%
2017	13.645	18,71%	359.091	3,79%
2018	16.769	22,89%	422.027	3,97%
2019 Aralık	21.762	29,8%	492.384	4,42%

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s.16.

Katılım bankacılığının temelinde fon fazlası bulunan tasarruf sahiplerinin fon açığı bulunan yatırımcılara aracı kuruluş olma görevi verilmiştir. Ancak katılım bankaları, fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri dışında birçok sektörde helal prensiplerle ticari faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu faaliyetlerini bazen ortaklık şeklinde bazen de tek başına yürütmektedir. Bu sebeple öz kaynaklarını büyütmek, katılım bankaları için önemli bir konudur. Aynı zamanda müşteriler de muhatap oldukları bankanın öz kaynak itibarıyla güçlü bir profilde olduğunu görmeyi arzu ederler. Tablo 5’te bankacılık sektörünün ve katılım bankalarının öz kaynaklarının yıllara göre gelişimi mukayeseli olarak verilmiştir.

¹¹⁷ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katirim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2019)

Grafik 11. Katılım Bankalarında Öz Kaynakların Gelişimi (milyon TL)¹¹⁸

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s.17.

Bir banka için öz kaynağı, varlıkları ve kaynakları arasındaki fark olarak tanımlayabiliriz. Katılım bankalarının 2005'ten beri istikrarlı olarak öz kaynaklarını arttırdığını Grafik 4'e bakarak söyleyebiliriz. Özellikle son yıllardaki yüksek ivmeli artış, bir açıdan kamuya bağlı katılım bankalarının da sektöre dahil olmasıyla açıklanabilir. Bir diğer açıdan ise fon toplama ve kullandırma faaliyetleri sonucunda başarılı sonuçlar alındığını ve katılım bankalarında sağlam adımlarla büyümenin devam ettiği görülebilir.

3.2.6. İstihdama Katkısı

Katılım bankaları, reel sektöre destek olurken dolaylı olarak bu firmaların üretimini, kazancını ve istihdamını desteklemiş olmaktadır. Daha çok kazanan firma, daha fazla istihdam yaratacak ve işsizlik oranını azaltacaktır. Keza gayrimenkul ve araç satışına finansman sağlayan bankalar, üretimin artışına ve buna bağlı olarak üretim firmalarının istihdamına olumlu katkı sağlayacaktır.

¹¹⁸ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katirim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2019)

Tablo 6. Katılım Bankalarında Şube ve Personel Gelişimi¹¹⁹

Yıllar	Şubeler	Büyüme (%)	Personel	Büyüme(%)
2005	290	14,00%	5.740	20,00%
2006	355	22,00%	7.114	24,00%
2007	422	19,00%	9.215	30,00%
2008	530	26,00%	11.022	20,00%
2009	560	6,00%	11.802	7,00%
2010	607	8,00%	12.677	7,00%
2011	685	13,00%	13.857	9,00%
2012	829	21,00%	15.356	11,00%
2013	966	17,00%	16.763	9,00%
2014	990	2,00%	16.280	-3,00%
2015	1.080	9,00%	16.554	1,70%
2016	957	-11,30%	14.492	-12,40%
2017	1032	7,83%	14.874	0,03%
2018	1125	9,01%	15.654	5,24%
2019 Aralık	1179	5,08%	16.040	2,47%

Kaynak: TKBB, Türk Finans Sisteminde Katılım Bankacılığı (2019), Aralık, s. 18.

Katılım bankalarının günden güne büyümesi, finans sektöründeki paylarının artması ve daha fazla müşteriye ulaşmak için daha fazla şubeleşmesi de bu bankaların çalışan sayısını günden güne arttırmasını sağlamaktadır. Tablo 6’da da görüldüğü üzere 2019 yılının aralık ayı itibariyle katılım bankalarının şube sayısı 1179’a çıkmış, personel sayısı ise 16 bini geçmiştir. Bu da ülkemizde faaliyet gösteren katılım bankalarının istihdama olumlu yöndeki bir diğer katkısıdır.

3.3. Türkiye’nin Katılım Bankacılığında Yarattığı Farklılıklar

Katılım bankacılığının farklı ülkelerde, farklı uygulamalarla karşımıza çıktığından bahsetmiştik. Zira birçok ülkede bu bankaların adının İslami bankalar olarak geçtiğini, ancak bizim ülkemizde katılım bankaları olarak sınıflandırılmalarından, bu ismin doğuşunu anlatırken bahsetmiştik. Bunun sebebi olarak da ülkemizdeki katılım bankacılığı ekolünü

¹¹⁹ <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katirim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf>, (24 Mayıs 2019)

diğer ekollerden ayırarak açıklayabiliriz. Diğer ekolleri Malezya ekolü, Körfez ekolü ve Londra ekolü olarak sınıflandırabiliriz,¹²⁰

Malezya ekolü, Batı'daki iktisadi anlayışa binaen kurulmuştur. Fikri temelleri küresel liberal ilkelere dayalı olan bu ekolde özgünlükten bahsedemeyiz. Pencere bankacılığı olarak nitelendirdiğimiz faizli bankaların faizsiz işlemler de yapıyor olduğu uygulamaya bu ekolde sıkça rastlanır. Bu ekolde ekonominin İslam'a uyarlandığını görmekteyiz. Körfez ekolü de batıdan önemli izler taşımaktadır. Özellikle Körfez'de oluşan fonların ve petrodolarların transferi için geliştirildiği de görülmektedir. Kendine özel mevzuatı olan Körfez ekolü, özgünlükten yoksundur. Bu ekolde de Malezya ekolü gibi ekonominin İslam'a uyarlandığını görmekteyiz. Londra ekolü ise bizzat Batılı küresel sermaye tarafından kurulan ve İslami hassasiyetleri olan kişi ve kurumların fon ve varlıklarını toplamaya dönük olarak kurulmuştur. Kendine ait özel mevzuatı olmayan bu ekolde pencere bankacılığı sistemi ile konvansiyonel bankaların bir yandan da faizsiz bankacılık yaptıkları görülmektedir. Malezya ve Körfez'den de farklı olarak genellikle İslam'a uygunluk noktasında hassasiyet taşınmamaktadır.

Türkiye ekolü, faizsiz bankacılık olarak diğer ekollerden daha geç kurulmasına binaen diğerlerinden izler taşımaktadır. Ancak özgünlük ve bütünlük açısından diğer ekollere göre daha öndedir. Kendini ifade etmekte ve müşterilerin gözünde faizle çalışan geleneksel bankalardan ayırt etmekte zorlanmaktadır. Katılım bankacılığı adıyla kavramsallaşma noktasında önemli bir mesafe kat etmiş olmasının yanında bankacılık yasası ve özel mevzuata tabi olması, Türkiye ekolünün gelecek adına umut vadettiğini göstermektedir. İnsan kaynağına önem veren ve çalışanlara bu alanda ayrıntılı eğitim verilen katılım bankacılığı, ahlaki temellere dayanarak sağlam adımlarla ilerlemektedir.

Farklı küresel ve ulusal krizlerden geçen ülkemizde katılım bankaları, gerek sermayeleriyle gerek müşterilerini mağdur etmemeleriyle istikrarlı bir duruş sergilemişler ve piyasaya güven vermişlerdir. Ülkemizin batı ülkeleriyle entegre olmasının yanında, aynı zamanda Ortadoğu coğrafyasıyla da tarihsel ve inanç noktasında ortak paydaya sahip olması, sermaye anlamında da ülkemizi bir köprü konumuna getirmektedir. Uluslararası bankacılık denetlemelerine tabi olan katılım bankaları, aynı zamanda Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) ve Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)'nun da denetimine tabidir.

¹²⁰ Hazıroğlu, T. (2018). Katılım Ekonomisi, Yeni Zihin Yeni İktisat, s. 258.

Bunun yanında faizsiz bankacılıkta ulusal ve uluslararası yapılar tarafından denetleme ve düzenleme kurumlarına da tabidirler.

Ülkemizin jeopolitik konumunun hem ekonomik hem de siyasi olarak ne derece önemli olduğu ortadadır. Bazı kesimlere göre; Ortadoğu ülkesi olarak görülen ülkemizin demokrasiyle yönetiliyor olması ve bankacılık mevzuatının sağlam temellere oturtulmuş olması, bizi ekonomik anlamda diğer ülkelerden ayırmaktadır. Bunun yanında birçok Ortadoğu ülkesi gibi, yeraltı zenginliklerine sahip bir ülke olmadığımızdan sermaye birikimimiz de kısıtlıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerden olmamız ve dünyanın en büyük yirmi ekonomisinden biri olmamız, bizi sermayenin güvenli gördüğü bir liman konumuna getirmektedir. Ülkemizde kurulan ilk katılım bankalarının yabancı sermaye ağırlıklı kurulması da bunun bir göstergesidir.

Türkiye’de katılım bankacılığının rağbet görmeye başlaması ve gelecek adına büyüme sinyalleri vermesiyle bazı konvansiyonel bankalar da diğer ülkelerde olduğu gibi ayrı şekilde bilanço tutularak pencere bankacılığı yapmak için talepte bulunmuşlardır. Ancak devlet kurumları buna müsaade etmemiş ve katılım bankalarının şubesinin, muhasebesinin, kasasının ayrı tutulmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Türkiye’nin bu hassas tutumu, faizsiz bankalara mesafeli tutum sergileyen muhafazakar kesimin ve dünyadaki güvenilir liman arayan yabancı muhafazakar sermayenin takdirini toplamış ve ülkemiz katılım bankalarına rağbeti arttırmıştır.

Diğer ülkelerde faizsiz bankacılık uygulamalarına dahil olan bankalara genel olarak İslami banka denmekte olduğunu ve ülkemizde buna sunulan eleştirilerle birlikte katılım bankacılığı isminin doğduğunu daha önce anlatmıştık. Zira herhangi bir kavramın öncesine İslam kelimesi getirilerek İslam’ın mükemmelliğinin arkasına sığınmak doğru değildir. Hele ki yaşanabilecek muhtemel olumsuzlukları, İslam’a mal etmek hiç doğru değildir. Bu kolaycılık ve kurnazlıktan öteye gidemeyecek bir hatadır.

Katılım bankacılığı kavramının hayata geçmesi, aynı zamanda bu kavramın felsefesini de açıklayarak insanlığa tanıtma ihtiyacı doğurmuştur. Katılım insanın varlığı için gereklidir. İnsan, eşref-i mahlukat olarak yaratılmıştır. Buna bağlı olarak dünya nimetleri insanlar içindir. Bu nimetlerden faydalanmak için insan, hayata katılmalıdır. Birlikte hareket etmek ve farklı amaçlara ulaşabilmek için topluma katılmalıdır. Zira insan tek başına birçok şeye ulaşamaz.

Bunun doğal bir sonucu olarak, diğer insanlarla etkileşime giren insan, ekonomiye katılmalı ve katma değer üretmelidir. Aksi takdirde insan, doğaya yabancılaşır. İçerisinde bulunduğu toplumdan kopar ve yalnızlaşır. Buna bağlı olarak, bireyselleşme artar ve toplumsal bağlar zayıflar. Birlikte yaşama kültüründen uzaklaşılır.¹²¹

Medeni kelimesi, medine yani şehir kelimesinden türemiştir. Medeni yani şehirli toplumlar, birlikte yaşama kültürüne sahiptirler ve ortak dertlere ve gayelere sahiptirler. Bu yüzden katılım kavramına önem vermeli ve sosyal yaşamımızda, iktisadımızda, aile ilişkilerimizde katılım felsefesini öncelemeliyiz.

İslami bankacılık yerine ülkemizde katılım bankacılığı kavramının kullanılmasını, en başta kendini ifade etmede yaşanılacak güçlükler sebebiyle bir olumsuzluk olarak görebiliriz. Ancak katılım kavramı ve arka planındaki felsefesi anlatıldığı derecede, toplumun her kesiminden rağbet görecektir. Bu da ülkemizdeki kavramsal farklılaşmanın uzun vadede olumlu sonuçlarını bize gösterecektir.

¹²¹ Hazıroğlu, T. (2018). Katılım Ekonomisi, Yeni Zihin Yeni İktisat, ss. 184-198.

4. SONUÇ

Faiz, tüm inanç sistemlerinde ve hatta birçok felsefede yasaklanmıştır. Zira faizin herhangi bir emek olmaksızın zenginini daha zengin, fakirin ise daha fakir olduğu bir düzeni inşa ettiğini söyleyebiliriz. Bu da toplumsal düzenin bozulmasını ve hatta küresel finansal dengenin bozulmasını getirmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde anlattığımız gibi İslam dini de faizi kesin bir dille yasaklamaktadır. Müslümanlar, inançları gereği alışverişlerinde ve tüm ekonomik faaliyetlerinde faizden kaçınmak durumundadır. Ancak, İslamiyet'in 7. Yüzyılda insanlığa geldiğini düşünürsek; yaklaşık 14 asırda ekonomik ve toplumsal hayatta birçok şeyin değişime uğradığını söyleyebiliriz. Bankaların artık sosyal yaşamda insan hayatının bir parçası olduğunu görmekteyiz. Faizli bankacılık sistemine alternatif olarak geliştirilen katılım bankacılığı da Müslümanların faize karışmadan bankacılık hizmetlerinden faydalanma ihtiyacına binaen ortaya çıkmıştır.

Dünyada genellikle İslami bankacılık olarak nitelendirilen faizsiz bankacılık çalışmaları, ülkemizde 1984 yılında faaliyete başlamış ve 2005 yılına kadar özel finans kurumları adı altında faaliyet göstermişlerdir. 2005 yılından itibaren bankacılık kanununa katılım bankaları ismiyle tabi oldular. Çalışmanın ikinci bölümü olan katılım bankacılığı isminin doğuşu kısmında ayrıntısıyla İslami bankacılık kavramına getirilen eleştirileri inceledik. Kısaca; başına İslam getirilen kavramlar, İslam'ın adının arkasına sığınarak kendini mükemmel olarak tanımlayamaz. Keza yapılacak hatalar ve yaşanacak aksaklıklar da İslam'a mal edilemez.

Türkiye'de faizsiz bankacılık sektörüne katılım isminin verilmesi, ülkemizi diğer ülkelerden ayıran en önemli faktörlerden biridir. Katılım, sadece bir bankacılık türü olarak değil, hayatın tamamını kapsayan bir felsefe olarak ele alınmalıdır. Multidisipliner bir mesele olan faiz konusu, hem iktisadi hem de fihhi alanda bilgi sahibi kişiler tarafından irdelenmelidir. Zira ne sadece bankacılık bilgisiyle ne de sadece fihhi bilgiyle bankacılık uygulamalarına cevaz verilemez. Ülkemizde katılım felsefesi gerçek anlamda benimsendiği takdirde, diğer faizsiz bankacılık faaliyetleri yürüten ülkelere de katılım bankacılığı isminin kullanımı önerilebilir.

Bir sonraki bölümde katılım bankacılığının nasıl bir tarihsel gelişim gösterdiğini incelenmiştir. Öne çıkan ülkelerin faizsiz bankacılık serüvenlerini ayrıntısıyla inceledik. Ardından katılım bankacılığının Türkiye'deki tarihsel gelişimini anlatılmıştır. Bu bölümün sonunda farklı alanlarda çalışmalar yapan, faizsiz bankacılık konusunda denetleyici ve düzenleyici pozisyonunda olan uluslararası kuruluşlar ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde katılım bankalarının fonksiyonları olan fon toplama ve kullandırma yöntemleri ele alınmıştır. Dışarıdan bakıldığında benzer bankacılık faaliyetleri olarak görülen birçok işlemin esasen hangi temellere dayandırıldığı sırasıyla anlatılmıştır. Dinimizce yasaklanan faizden kaçınarak bankacılık uygulamalarının nasıl yapılabildiği incelenmiştir. Bu bölümün sonunda katılım bankacılığının ülkemiz ekonomisine hangi konularda nasıl etki ettiğinden bahsedilmiştir. Bu etkiler bazı grafikler ve tablolarla da desteklenmiştir.

Son bölümde ise katılım bankacılığının Türkiye örneği üzerinden dünya ekonomisine katkıları incelenmiştir. Grafikler ve tablolarla Türkiye'deki katılım bankacılığının diğer ülkeler arasındaki konumu gösterilmiştir. Günden güne adından daha fazla söz ettiren katılım bankacılığı, yavaş ama sağlam adımlarla ilerlemektedir. Sonuç bölümünde ise ülkemiz katılım bankacılığının dünyaya hangi konularda neler vadettiği vurgulanmıştır.

Türkiye'de her katılım bankasının kendi danışma kurulları mevcuttur. Bankacılık işlemlerinde faizden kaçınma konularında, bankaların fetvalarını bu kurullar vermektedir. Bu kurullar, hem İslam fıkına hem de ekonomi bilimine hakim isimlerden oluşmaktadır. Ayrıca Türkiye Katılım Bankaları Birliği de tavsiye niteliğinde kararlar almaktadır. Dahası ülkemizdeki katılım bankaları, faizsiz bankacılık üzerine tavsiye verici ve düzenleyici birçok uluslararası kuruma da üyedir. Bu noktada ülkemizdeki katılım bankalarının piyasada kullandıkları argümanların faizden kaçınma konusunda, birçok süzgeçten geçtiğini söyleyebiliriz. Keza İslami bankacılık adı altında bazı ülkelerde uygulanan pencere bankacılığı, yani faizli bankaların aynı zamanda katılım bankacılığı da yapması ülkemizde müsaade edilmemiş bir konudur. Bu da ülkemizdeki katılım bankacılığı sektörünün faiz konusunda diğer ülkelere göre ne derece hassas olduğunun bir göstergesidir.

Faizsiz bankacılığın genel olarak Ortadoğu'da yaygın olduğunu söyleyebiliriz. 1973'te yaşanan Petrol krizi sonrası sermaye birikiminin olduğu ülkeler, kendi faizsiz bankalarını kurmaya yönelmişlerdir. Ülkemiz katılım bankacılığı serüveninde ise Albaraka Türk ve

Kuveyt Türk katılım bankalarının kuruluş aşamasında Ortadoğu ülkeleri etkin rol oynamıştır. Nüfusumuzun yüksek olması ve nüfus popülasyonunun büyük oranda Müslüman olması da katılım bankalarımızın potansiyelini önemli derecede arttırmaktadır.

Türkiye, konumu itibariyle stratejik bir önem taşımaktadır. Coğrafi konum olarak Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birbirine en çok yaklaştığı noktada bulunmaktadır. Bu da sermaye akışının yüksek olmasını ve petrodolarların güvenli liman olarak ülkemizi seçme ihtimalini arttırmaktadır. Monarşik değil de demokratik bir biçimde yönetilmesi, katılım bankacılığı faaliyetleri yürüten birçok ülkeden Türkiye'yi ayırmaktadır. Keza kurumlar üzerine inşa edilen karma ekonomiye sahip ülkemiz ekonomisi, yabancı sermaye sahipleri için ülkemizi daha güvenilir kılmaktadır. Geçmişinde yaşadığı olumsuz bankacılık tecrübelerinden ders çıkararak bankacılık sektörünü sağlam temellere oturtması ve denetleyici-düzenleyici kurumları oluşturması da önemli bir avantaj sağlamıştır. Merkez Bankası'nın bağımsız olması bunun göstergelerinden biridir. Devlet, son yıllarda Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Emlak Katılım olmak üzere üç katılım bankasını bankacılık ekosistemine dahil ederek, katılım bankacılığı sektörüne açıktan desteğini göstermiştir.

Ülkemiz katılım bankacılığının aktif varlıklarının karlılık oranı her geçen yıl daha da artmaktadır. Keza katılım bankalarının net kar marjları da her sene artış göstermiştir. Bankaların likidite karşılama oranlarının yıldan yıla artış eğiliminde olması, ülkemizde bankacılık sektörünün doğru yolda olduğunu göstermekte ve yabancı yatırımcılara güven vermektedir. Kaynak fazlası oluşan ülkelere fon akışının sağlanması, katılım bankacılığımız ve ülke ekonomimiz açısından önem taşımaktadır. Sermaye oranları yükselen katılım bankaları, reel sektöre daha fazla fon kullandırabilecek ve daha yüksek kar marjına sahip olabilecektir.

Katılım bankalarının henüz aşamadıkları engellerden biri, toplumda faiz ve kar payı arasındaki farkın anlaşılammış olmasıdır. Toplumun her kesimine, anlaşılır haliyle katılım bankalarının faaliyetlerinin geleneksel bankalardan ayrılan yönlerinin anlatılması gerekir. Katılım bankalarının personel sayısının 2019 Aralık ayı itibariyle 16 bini geçmiştir. Öncelikle katılım bankalarının personellerini gerekli seviyede eğitmeleri gerekmektedir. Katılım bankalarında çalışan personelin müşterilerine veya potansiyel müşteri adaylarına faiz ve kar payı arasındaki farkı anlatmaları ve toplumu bilgilendirmeleri teşvik edilmelidir. Bu alanda yapılacak akademik çalışmalar desteklenmeli ve sayıları arttırılmalıdır.

Türkiye’de olduğu gibi dünyada da bireyler veya kurumlar hem katılım bankalarıyla hem de konvansiyonel bankalarla çalışabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, katılım bankalarının rekabetçi yönlerini geliştirmeleri gerekmektedir. Konvansiyonel bankaların müşterilerine sunabildiği nakdi finansman imkanı, katılım bankalarının bir adım geride kalmalarına neden olmaktadır. Katılım bankaları, yenilikçi ürünler meydana getirerek müşterileri için cazip hale gelmek için Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vermelidir.

Türkiye’de atıl fonların ekonomiye kazandırılması noktasında katılım bankacılığı önemli bir aktör olmuştur. Faiz düzeninden inancı gereği birikimlerini sakıyan insanlar, tabiri caizse yastık altında tuttıkları fonlarını katılım bankaları aracılığıyla reel ekonomiye dahil etmişlerdir. Reel sektörün finanse edilmesi üzerine kurulu ekonomik anlayışla ülkenin reel sektörünün büyümesine destek olan katılım bankaları, ayrıca bu sayede kayıt dışı ekonominin de azalmasını sağlamaktadırlar. Katılım bankalarının desteğiyle büyüyen firmalar, daha fazla işgücüne ihtiyaç duyacaklar ve istihdam oranını yükselteceklerdir. Bu perspektiften bakıldığında katılım bankacılığının esasen her toplumun her ekonominin bir ihtiyacı olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Akgüç, Öztin (1992). 100 Soruda Türkiye’de Bankacılık, 3. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Aktepe, İhsan Emin (2014). Sorularla Katılım Bankacılığı, 1. Baskı. İstanbul: TKBB Yayınları.

Bayındır, Abdülaziz (2007). Ticaret ve Faiz, 1. Baskı. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.

Bayındır, Servet (2005). İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık, 1. Baskı. İstanbul: Rağbet Yayıncılık.

Hazıroğlu, Temel (2018). Katılım Ekonomisi, Yeni Zihin Yeni İktisat, 1. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık.

Morales, Rafael A ve Shiblaq Bishr (2016). İslamic Finance and Markets, Law Business Research Ltd..

Özsoy, M. Şerafettin (2012). Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş, 1. Baskı. İstanbul: Kuveyttürk Katılım Bankası A.Ş. Yayınları.

Uçar, Mustafa (1993). Türkiye’de Dünya’da Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri, 1. Baskı. İstanbul: Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Akademik Çalışmalar

- Akten Çürük, Suna (2013). İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE.
- Altaylı, Hüseyin (2019). Katılım Bankacılığı Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Analiz, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Avrasya Üniversitesi SBE.
- Arabacı, Hakan (2015). Türk Katılım Bankacılığında Fon Kullanırma Yöntemleri, Yayınlanmamış Dönem Projesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi SBE.
- Arslan, Emre Can (2017). Katılım Bankacılığı Sisteminin Türkiye Ekonomisinin Katkıları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi SBE.
- Avcı, Tunahan (2017). İslam Ülkelerinde Faaliyet Gösteren Katılım Bankalarının Performanslarının Karşılaştırılması ve Performansları Üzerinde Etkili Olan Finansal Oranların Belirlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi SBE.
- Avcu, Emir Cüneyt (2015). Katılım Bankacılığı ve Sukuk Modelleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- Bildirici Çalık, Esra (2016). Geleneksel Bankalar ile Katılım Bankalarının Finansal Performanslarının Basel III Kriterleri Açısından Kıyaslanması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Canbaz, Muhammet Fatih (2019). İslami Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi SBE.
- Cinbaş, Kadir Zafer (2018). Katım Bankacılığında Fon Toplama ve Fon Kullanırma Yöntemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE.
- Çekin, Ömer (2018). Tasarrufa Dayalı Finansman Sistemi ve İslami Finans İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE.
- Çidem, Turan (2020). Türkiye'de Katılım Bankacılığı: Mevcut Durum, Tartışmalar ve Öneriler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi SBE.

- Ercankal, Recep Ragıp (2019). Bankacılık Riskleri Kapsamında Katılım Bankacılığında Operasyonel Riskler ve Ekonomik Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi BSE.
- Eskici, Mustafa Mürsel (2007). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.
- Eyceyurt Batır, Tuğba (2016). Türkiye’de Katılım Bankaları ve Konvansiyonel Bankaların Karlılık Belirleyicileri ve Etkinlik Yönünden Karşılaştırılmaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE.
- Güney, Ahmet (2018). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulamaları ve Kamunun Katılım Bankacılığındaki Rolü ve Girişiminin Değerlendirilmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Türk Hava Kurumu Üniversitesi SBE.
- Kaya, Ömer (2010). Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Türk Bankacılık Sistemi İçerisindeki Etkinliğinin Araştırılması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE.
- Kelleroğlu, Fatma (2017). Katılım Bankacılığı Sistemi ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE.
- Kılıç, Muhammet Yaser (2019). Katılım Bankacılığının Finansal Sektöre Katkısı: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE.
- Koçoğlu, Enes (2019). Katılım Bankacılığında Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati Yönünden İlişkisel Pazarlama Ögeleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE.
- Kodra, Ardit (2018). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Ekonomiye Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, FE.
- Özen, Emrullah (2019). Katılım Bankacılığına Özgü Yatırım Araçları ve Dünyada Katılım Bankacılığı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi BSE.
- Polat, Serdar (2015). Katılım Bankaları Sigorta Uygulamalarında Tekafülün Yeri ve Geleceği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi BSE.

- Selmi, Jalal (2018). Katılım Bankacılığı Sistemi ve Faizin Yeri: Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE.
- Sunbat, Alican (2016). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi SBE.
- Şahan, Ali (2015). Katılım Bankacılığının Gelişimi Türkiye'deki Durumu ve Kullanılan Yöntemler (Murabaha), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi SBE.
- Şahin, Mete (2010). Örgüt Kültürü İle Bilgi Paylaşma Tutumu Arasındaki İlişki Üzerine Türk Katılım Bankacılığı Alanında Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Şen, Sedef (2011). Türk Bankacılık Sistemi İçerisinde Katılım Bankacılığı'nın Yapısal Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE.
- Takur, Selim (2019). Katılım Bankalarının Finans Sektöründeki Yeri: Iğdır Üniversitesi Öğrencilerinin Katılım Bankası Algısı Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE.
- Tosun, Talip (2015). Ekonomik Krizler ve Katılım Bankacılığı: 2008 Krizi ve Türkiye Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi SBE.
- Ustaoğlu, Didar (2014). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Sektördeki Yeri ve Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi SBE.
- Türkmenoğlu, Rüveyde Ebru (2007). Katılım Bankacılığı ve Türkiye'deki Finansal Yapı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sürelî Yayınlar

- Ağkan, Faruk (2018). AAOIFI Standartları ve Türkiye Katılım Bankalarında Uygulanabilirliği, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 234-245.
https://www.researchgate.net/publication/324457681_AAOIFI_Standartlari_ve_Turkiye_Katilim_Bankalarinda_Uygulanabilirliği
- Bakkal, Ali (2016). Katılım Bankalarında Murabaha Dışı Gelir Kaynaklarının Arttırılması, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21(36), 14-15.
<http://static.dergipark.org.tr/article-download/bfad/8cb7/a413/5866530c0fd72.pdf?>
- Çonkar, M. Kemalettin (2017). Bir İslami Finansman Aracı Olarak Girişim (Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları, Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, 3(2), 103-104.
- Dereci, Mustafa (2018). Dünyada ve Türkiye’de Faizsiz Finans, Katılım Finans Dergisi, (9),
<https://www.katilimfinans.com.tr/dunyada-ve-turkiyede-faizsiz-finans/> (19 Mayıs 2020)
- Hazıroğlu, Temel (2016). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi, İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi, 2(1), 119-132.
- Kazancı, Fatih (2018). Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası, İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi, 4(1), 17-42.
- Kumaş, Mehmet Salih (2007). Faizsiz Bir Finans Yöntemi Olarak Venture Capital Sistemi ve İslam Bankacılığı ile Mukayesesi, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16(1), 279-298. <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/5000017886/5000018176.pdf?>
- Pehlivan, Pınar (2016). Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Bankacılık Sektöründeki Önemi, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 16(31), 296-324,Nisan.
- Şekeroğlu, Sinan & Özer, Kadir (2017). Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı, Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD), 4(2), 15-25.
- Terzi, Ahmet (2013). Katılım Bankacılığı: Kitaba Uymak mı, Kitabına Uydurmak mı?, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 1-14.

Diğer Kaynaklar

AAOIFI History. <http://aaoifi.com/our-history/?lang=en> (20 Mayıs 2020)

About IFSB Background. <https://www.ifsb.org/background.php> , (20 Mayıs 2020)

Çetin, Abdurrahman. Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama, Türkiye Bankalar Birliği, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/7565/Katilim_Bankalari-329.pdf , s. 106-107.

Ekinci, İsmail. Din ve İktisadi Hayat, İsmail Ekinci Resmi İnternet Sitesi, <https://www.ismailekinci.com/?p=97> , (20 Mayıs 2020)

IIFM Corporate Profile. <https://www.iifm.net/about-iifm/corporate-profile/> , (20 Mayıs 2020)

IIRA Corporate Profile. <http://iirating.com/corprofile.aspx> , (20 Mayıs 2020)

IRTI What We Do, <https://irti.org/what-we-do/> , (20 Mayıs 2020)

KT Bank AG. Hakkımızda, <https://www.kt-bank.de/tr/hakkimizda/kt-bank/> (19 Mayıs 2020)

Keskin, Savaş. Para Vakıfları ve Davutpaşa Mahkemesi'ndeki Para Vakfiyeleri, 2013, http://www.isav.org.tr/img/20131030_4127313495.pdf , (19 Mayıs 2020), s. 7-20.

Kur'an. Nisa Suresi, Bakara Suresi, Tevbe Suresi, Ali İmran Suresi.

Odabaşı, Mehmet. Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım Bankaları Birliği Eğitim no: 2012/2013-15, Baltürk Hotel Adapazarı, 19-20 Ocak 2013, s. 56.

Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/09/20010920.htm#4> , 2001, (21 Mayıs 2020)

Sermaye Piyasası Kurulu. Girişim Sermayesi Nedir? <https://www.spk.gov.tr/Sayfa/AltSayfa/206> , (23 Mayıs 2020), s. 1.

TKBB Yönetmelik. <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Turk-Finans-Sisteminde-Katilim-Bankaciligi-Aralik-2019.pdf> , (24 Mayıs 2020)

Türkiye Bankalar Birliği. 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu, Yayın No. 273, Nisan 2011,
İstanbul.

5411 Sayılı Bankacılık Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf> ,
madde 3, 2005, (21 Mayıs 2020)